

**JEZIK IN
SLOVSTVO**

letnik XX — leto 1974/75 — št. 2-3

Jezik in slovstvo

Letnik XX, številka 2-3

Ljubljana, november-december 1974/75

Časopis izhaja mesečno od oktobra do maja (8 številčk)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Matjaž Kmecl, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Berta Golob (metodika), Breda Pogorelec (jezikoslovje), Matjaž Kmecl in Jože Koruza (slovstvena zgodovina)

Tehnični urednik Ivo Graul

Tiska Aero, kemična, grafična in papirna industrija Celje

Opremila inž. arh. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun pri SDK 50100-678-45015

Letna naročnina 48.— din, polletna 24.— din, posamezna številka 6.— din

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, 24.— din

Za tujino celoletna naročnina 100.— din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Po mnenju Republiškega sekretariata za kulturo in prosveto, Ljubljana, št. 421-1/72 z dne 10. 1. 1973, je revija Jezik in slovstvo oproščena prometnega davka

Revijo gmotno podpira Kulturna skupnost SRS, razliko med polno in znižano ceno za dijake in študente pa krije Republiška izobraževalna skupnost SRS

Vsebina druge in tretje številke

Razprave in članki

- 33 *Jože Toporišič* Besednovrstna vprašanja slovenskega knjižnega jezika
- 39 *Evald Koren* Pugljeva proza ob ponovnem branju
- 56 *Helga Glušič* Kozakova pripovedna tehnika
- 60 *Meta Grosman* Branje pesmi v tujem jeziku

Zapiski, ocene in poročila

- 67 *Jože Koruza* Še enkrat o problemih ob starogorskem rokopisu
  - 71 *Breda Pogorelec* Odgovor na vprašanje profesorja Paternuja
  - 74 *Tine Logar* Pojasnilo profesorju Merkuju
  - 75 *Martina Orožen* Antonu Kremplju v spomin (ob 130. obletnici smrti)
  - 78 *Jasna Honzak* O jugoslovanskem seminarju za tuje slaviste
  - 78 Slavistično zborovanje v Ljubljani
  - 79 *Jakob Rigler* Poročilo o delu Slavističnega društva Slovenije
- 2-3/4 Sodelavcem Jezika in slovstva

BESEDNOVRSTNA VPRAŠANJA SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA*

Po tradicionalnem pojmovanju je slovenskih besednih vrst 9: samostalnik, pridevnik, zaimek, števnik, glagol, prislov, predlog, veznik in medmet (prim. npr. Slovensko slovnico štirih avtorjev — dalje Ss — ali SSKJ). Teoretično razmejevanje posameznih izmed teh besednih vrst seveda takoj pokaže veliko šibkih točk te besednovrstne klasifikacije.

Zlasti nejasen je status zaimka, števnika in prislova. — Pri prvem ima npr. priznan status z a i m k a slovarska enota *ta ta to*, ne pa tudi prislovi iz istega korena, npr. *tam, tu, tja*. Poleg samostalniških in pridevniških zaimkov bi bilo treba ločiti še prislovnne. Potrditev za to vidimo npr. v skladijski istofunkcionalnosti, recimo v oziralnem podredu: *Kogar se bojiš, tega ne ljubiš, Kakršna setev, takšna žetev, Kjer osel leži, tam dlako pusti* (v vseh treh primerih imamo soodnosne pare: *kogar — tega, kakršna — takšna, kjer — tam*). Omahovanja v pojmovanju števnika so pri nas v povojni dobi sicer odpravljena, saj se kot števnik obravnavajo samo t. i. pridevniške besede, tj. glavni, vrstilni, ločilni in množilni števniki (npr. *pet, peti, peter, peteren*), ne pa tudi prislovni (npr. *petkrat, petič* — pri Brezniku 1934 ponavljalni) ali izrazi tipa *enkrat* in t. i. nedoločni (po Brezniku) števniki kot *mного, malo* ipd. Toda ali je s tem vprašanje tudi res rešeno? In pri prislovih smo po vojni dobili relativno obširno in podrobno obravnavo že v Slovenski slovnici 1947, toda očitno je, da so besede, ki jih obravnavamo kot prislove, vsaj dveh besednih vrst: eno so res prislovi, npr. *doma, počasi, tako, veliko, zato* (njihovi vprašalni ustrezniki so *kje, kako, koliko, zakaj*), drugo pa so izrazi kot *že, tudi, le, morda* ipd., izrazi brez vprašalnih ustreznikov in torej druga besedna vrsta (jaz jih imenujem členke). (Tu nisem niti omenjal »prislovov« stare slovnice, ki so očitno medmeti.)

V resnici so problemi tudi pri glagolu: pri tem je jasno, kaj je njegovo jedro (npr. oblike kot *delam, delaj, delal*), ni pa glagol jasno razmejen ne nasproti pridevniku ne nasproti samostalniku (prim. *uspel, hrepeneč* ipd. na eni strani in *delanje* na drugi).

Spričo teh in podobnih drugih vprašanj, ki sem si nanje moral kot predavatelj slovenskega jezika neprestano odgovarjati, sem prišel do naslednjega pojmovanja besednih vrst: V slovenskem jeziku obstajajo 4 velike besedne (makro-) vrste: samostalniška in pridevniška beseda (obe sklonljivi), glagol (spregljiv) in prislov (nespregljiv, nesklonljiv, pač pa deloma pregiben); poleg tega je še 5 besednih vrst: členek, predlog, veznik, medmet in predikativ (zadnje je nepregibna besedna vrsta, eventualno z obliko za srednji spol ednine, npr. *tiho* v zvezah kot *tiho biti/sem*).

V kateri predelek te besednovrstne klasifikacije nam je staviti tradicionalni vrsti zaimkov in števnikov? Zaimke nahajamo kot t. i. relativno končno množico

* Referat s slavističnega zborovanja sept. 1974 v Ljubljani.

v okviru samostalniške oz. pridevniške besede in prislova (eventualno tudi glagola, če pomislimo na gl. *onegaviti*). Prikazano na črtežu:

	Samostalniška beseda	Pridevniška beseda	Prislov	Glagol
neza- imenska	<i>miza</i> <i>lepota</i> <i>železo</i> <i>gorovje</i>	<i>lep</i> <i>prvi</i> <i>pekoč</i> <i>pet</i>	<i>lepo</i> <i>prvič</i> <i>pekoče</i> <i>petkrat</i>	<i>delati</i> <i>prvačiti</i> <i>švigniti</i> <i>ahati</i> . . . .
za- imenska	<i>kdo — kaj</i> <i>jaz, ti, on</i>	<i>tak</i> <i>kateri</i> <i>čigav</i>	<i>kako</i> <i>katerikrat</i>	<i>onegaviti</i>

Izraz nezaimenski pomeni pri samostalniški besedi več stvari: prvotni samostalnik (*miza*, *železo* — nemotiviran; *lepota* — izpeljana, tvorjena), drugotni samostalnik (*dežurni*, *tvoj*, *eden* — konveržno tvorjeni). (Konveržno izpeljani ali tvorjeni so tisti, ki imajo, čeprav preidejo v drugo besedno vrsto, iste končnice kot prvotno, npr. *dežurni*; ali jih prvotno nimajo, pa jih dobijo, npr. *a a-ja*; ali pa jim prvotne končnice v novi vlogi nehalo učinkovati, npr. *bomba* v primeru *bomba film*.) Nezaimenska pridevniška beseda je še bolj raznolika: je ali prvotni pridevnik (*lep* — nemotiviran, *človeški* — tvorjen), prvotni deležnik (*usahel*, *vstopivši*, *prepečen/ubit*, *pekoč* — vsi so motivirani), prvotni števnik (*pet* — nemotiviran; *peti*, *peter*, *peteren* — motivirani) ali pa drugotni pridevnik (pridevniška beseda) (*poceni*, *bomba*, *več*, *rdeč* — vsi konverzni). — Kaj pomeni zaimenski, ni potrebno razlagati.

Pri samostalniški besedi je treba obravnavati vse njene slovnične (formalne) značilnosti tako v slovnici kot v slovarju. Pri nas (konkretno v SSKJ) ni zaznamovana živost, pri zaimenskih samostalnikih pa bo treba zaznamovati tudi kategorijo človeškosti. Prav koristno bi bilo jasno zaznamovati tudi vrsto samostalniških besed, pri nezaimenskih števnost (in sicer tako, da bi označevali neštevne samostalnike — pojmovne, snovne, skupne), pri zaimenskih pa npr. osebne, vprašalne, oziralne itd. Prvo se sedaj le deloma označuje z razlago, npr. pri *dobrota*: »lastnost dobrega, dobrosrčnega človeka«; po naše bi bilo torej prav takó: *dobrota* . . . pojm. 'to, da si/se je dober' . . .; štev. *nikoli ji ne bom povrnil vseh dobrot*. Podobno tudi pri snovnih in skupnih imenih. Pri ponazoritvi bi po možnosti navajali tudi primere s števnik, ker so pri neštevnikih samostalnikih dokaj povedni.

(Še drobna pripomba k besedi *brat*: V SSKJ se v podgeslu navaja brez oznake *brate*; označuje se samo stilno z ekspr., ne pa besednovrstno. Ta oblika seveda ni nič drugega kot zvalnik, in zato ne zasluži podgesla, pač pa verjetno zaznambo v zaglavju geselskega članka.)

Pri pridevniški besedi se je treba pomuditi dalj časa, ker pri njej ni enotnosti glede mnogega (mislimo npr. na Ss, SSKJ in moj Skj).

En problem, se zdi, so konverzne pridevniške besede. V SSKJ smo zastoj iskali pridevnik *bomba* (zveze *bilo je bomba, bomba film*), da pa slovar ta tip konverzije samostalnika le pozna, nas je prepričala beseda *gala* z oznako prid. (pravilno obravnavana v posebnem geslu). Prav napačna pa je rešitev poimenovanj sestavin tipa *vikend hiše* (iz SSKJ se širi deloma tudi v druge spise). Da ima slovar tu v mislih nekako konverzijo prvega samostalnika v pridevnik, se vidi iz poizkusnega snopiča slovarja (in na njegovi teoriji temelječega članka T. Korošca), le da je bila v slovarju prvotna besednovrstna kvalifikacija zamenjana s skladijsko, ki pa je prav tako neustrezna (prvotno »nesklonljivi pridevnik«, nato »nesklonljivi prilastek«). Vendar besede kot *vikend* v *vikend hiša* niso prilastki, saj nepridevniški prilastek stoji v slovenskem jeziku po definiciji desno od odnosnice; *vikend* v teh besedah ni nič drugega kot nesamostojna besedotvorna sestavina zloženke (kakor je — z nekim omahovanjem — ugotovila že kritika poskusnega snopiča — B. Pogorelec, JiS 1964), in se torej v stavčni analizi ne razčlenjuje na sestavine, kakor se tudi *živinozdravnik* ali *avtocesta/avto cesta ne*. (Algoritem za nastanek teh zloženek je: *hiša za vikend — hiša vikend- — vikendhiša*.)

V tako velikem slovarju, kot je SSKJ, bi bile lahko označene tudi posamezne vrste pridevniških besed; pri nezaimenskih (kakor tudi pri zaimenskih) bi bilo treba tradicionalnim trem vrstam (kakovostni, vrstni, svojilni prid.) dodati še četrto (količinski pridevniki), npr. *lep, slovenski, bratov, mnog/veliko*. Sedaj je v slovarju (posredno zaradi pomenske določitve) zaznamovan le svojilni pridevnik. Da so to realne in važne kategorije, se vidi že po njihovih zaimenskih ustreznikih: a) *kakšen, kolikšen*, b) *kateri, katere vrste*, c) *čigav*, č) *koliko (kolik)*.

Prav posebno ponesrečena je v SSKJ obravnava količinskih pridevnikov, zlasti konveržno nastalih iz enako se glasečih prislovov. Za primer vzemimo besedo *dosti*, ki ima v SSKJ kvalifikator prislov. Ponazorovalni primeri za ta »prislov« kot *dosti dreves, v dosti primerih, dosti sadja in zelenjave* so napačni, saj tu *dosti* ni prislov, ampak pridevniška beseda (že Trubar jo je, kakor števniske, tudi sklanjal, npr. z *dostimi besedami*). Beseda *dosti* je prislov v primerih kot *Janez dosti dela, dosti poškodovan, dosti bolje*, torej tedaj, ko določa glagol, ali pridevnik, ali prislov. Za kaj gre v primerih kot *Zdaj mi je dosti*, bi bilo seveda treba šele ugotoviti, ker se v takem položaju pridevniška in prislovna oblika nevtralizirata (po mojem gre za pridevnik v nevtralizirani, tj. obliki za srednji spol, kot jo imamo tudi sicer pri brezosebnosti, npr. *zdelo se mi je, temno je bilo*). Take primere bi bilo najbolje obravnavati v dveh samostojnih geslih (kakor je obravnavan npr. *dežurni -ega* m drugje kot pridevnik *dežurni -a -o*), najmanj pa bi morala biti prislovna raba obravnavana v podgeslu (ali narobe, če se da dokazati, da gre derivacija od prislova k pridevniku).

Sedaj se ustavimo še ob pridevniških besedah tipa *deset*, tj. ob glavnih števnih (v uvodu SSKJ mestoma napačno imenovanih samostalniški, tako najprej v geslu tudi obravnavanih). Kakor kaže strukturna analiza, so take besede v

slovenščini pridevniške (v SSKJ na enem mestu tako tudi imenovane). V slovarju bi torej morala biti najprej obravnavana njihova pridevniška vloga (kot pri vseh preostalih pridevniških besedah), šele nato pa samostalniška, v SSKJ pa je ravno narobe, npr. pri *deset* so najprej primeri kot *pet in pet je deset* ali *kaj more eden proti desetim*, šele nato pa *deset prstov* ali *knjiga v deset(ih) zvezkih*. (V resnici imamo tudi tu še večjo zmedo: prva raba se pravilno imenuje samostalniška (besednovrstni izraz), druga pa prilastkova (skladenjski izraz); prilastkova verjetno le zato, ker ima slovar glavne števnike za samostalnike, ki bi stali kot prilastki levo od odnosnice, kar je za količkanj resnega poznavalca slovenske skladnje nesmisel.

Neustreznosti pa je pri glavnih števnikih še več: ali je *deset* v zvezi *pet in pet je deset* isto kot v *kaj more eden proti desetim* in spet različno kot v *z nekaj deset možmi*? In *z nekaj deset možmi* isto kot v *deset prstov*? Seveda je tu veliko napačnega: *deset* v prvem primeru je nesklonljiv samostalni (tako bi bilo tudi v primeru *z nekaj deset mož*, nastal s konverzijo iz zvez kot vrednost *deset oz. skupina desetih ljudi*; v drugem primeru gre za posamostaljeni sklonljivi števniki; v *deset prstov* pa je števniki pravi levi pridevniški prilastek (prim. razliko: *število/številka . . . deset/ena* proti *deset ljudi/en človek*). Pri glavnih števnikih moramo torej računati s tremi stvarmi: pridevniški števniki (*deset ljudi*), s posamostaljenim prid. števnikom (*proti desetim*) in s t. i. števni števnikom, ki je nesklonljiv sam. sr. spola (srednjega vsaj v primerih, kot jih obravnavamo tu) (*pet in pet je bilo in je deset*).

Kakor pri pridevniških besedah sploh nahajamo v SSKJ tudi pri števnikih le splošno kvalifikacijo štev., ki je nezadostna: števniki bi morali biti zaznamovani kot glavni, vrstilni, množilni, ločilni, nedoločni. Ta terminološka pomanjkljivost vsaj pri nekaterih vrstah števnikih izhaja iz pojmovne neizčiščenosti glede ustrezne problematike in ima negativne posledice ne le za slovar, ampak tudi za pedagoško prakso. Na mislih imam ločilne števnike tipa *dvoj/četver*. SSKJ jih pravilno razvršča v po dve gesli, tako da imamo na enem mestu obravnavano npr. *dvoje*, na drugem pa *dvoj -a -e*, slovnična oznaka pa je v obeh primerih le štev., le da v prvem primeru z dodatkom neskl. (kar pa v resnici ne drži, saj se primeri kot *dvoje vrat* lahko sklanjajo: *dvojih vrat* itd.). Morda bi bilo prvo obliko (samo oblika, identična z obliko za srednji spol) dobro imenovati s k u p i n s k i števniki, drugo (trooblikovno glede na spol) pa v r s t n i števniki.

Raba obeh vrst ločilnih števnikov (če ostanemo pri skupnem poimenovanju za oboje) še zmeraj ni jasno določena. Tako se nam ne zdi, da ne bi bilo za tip *dvoje* s SSKJ pravilno ponavljati, da zaznamuje skupino dveh enot tudi pri množinskih samostalnikih: primeri kot *dvoje ust/vilic/vrat* pomenijo vendar tudi enostavno to, da je imenovano po dvakrat dano, saj je raba drugega tipa (*dvoja usta, dvoje vilice*) vendar dvoumna, ker ne vemo, ali gre samo za tolikokratno danost (navadno gre res za to) poimenovanega posameznega, ali pa za tolikokratno danost skupin poimenovanega; tudi *dvoje čevljev* ni nujno 'dva para čevljev', prej le 'dva čevlja' oz. 'skupina dveh čevljev'. Tudi v primeru kot *imela sta dvoje otrok* ni mišljena različnost štetega, temveč le skupina (kdo bi pa imel dva čisto enaka otroka?)

Ločilni števniki so po vsej verjetnosti nastali zato, da so se lahko šteli neštevnih samostalnikov in skupine števnih (poleg množinskih), samo tip *dvoje* pa lahko izraža tudi skupnost/skupino: pri števnikih samostalnikov nasproti glavnim, pri neštevnih itd. pa nasproti vrstnim. — V besednih zvezah, kot so *na dvoje preklati*, *vsega imam po dvoje*, pa ne gre za prislove, temveč je tu števniki rabljeni posamostaljen: prim. *na dvoje* = *na dva dela*, *po dvoje ljudi* = *po par ljudi*. Prislovna je tu eventualno le cela taka zveza, to pa je že frazeologem, ne posamezna beseda, konkretno števniki *dvoje*.

Deležniški pridevniki. Komu bo pač že znano, da delimo to, kar se v slovenski slovnici daje pod imenom deležnik, v dvoje: na eni strani so deležja (nepregibne oblike), na drugi pa deležniki (pregibne oblike), prim. *sedeč/sede* ali *kupujoč/kupovaje* proti *sedeč -ega* itd. Deležnike je primerno nadalje deliti v dve skupini: v prvi so taki, ki se samo pregibajo v spolu in številu (taka sta opisni tvorini in trpni deležnik, prvi na *-l*, drugi na *-n/-t*), v drugi skupini pa so deležniki, ki se lahko še sklanjajo (in eventualno tudi stopnjujejo), npr. *uspel -ega*, *sesečen -ega*, *speč -ega*, *vstopivši -ega*. Opisna deležnika sta (kot tudi deležja) obliki, ki sodita v strogi okvir glagolskih oblik, drugi deležniki pa so pridevniki in bi jih bilo treba v slovarju navajati v posebnih geslih (sedaj so sklonljivi deležniki obravnavani kot podgesla, deležniki na *-č* (in mestoma tudi drugi, prim. glagol *gledati*) pomešano z deležjem, npr.: podgeslo *branč -eča -e: padel je, braneč domovino*. (Tu ne gre za rabo pridevniškega deležnika, ampak za deležje, ki mu ne moremo pripisati m. spola ednine, kar je v slovarju de fakto objektivno storjeno.)

Preden se poslovimo od pridevniške besede, si oglejmo še zaimenske vrste (v SSKJ so kvalificirane samo z zaim., kar nikakor ne zadošča, saj jih še SP 1962 večinoma natančno določa, prim. *čigar*, *svoj*, *tvoj*, *kateri*, *neki*, *nekak* ipd. proti *moj*, *nekateri* ipd.). Po našem bi bilo treba te kvalifikacije v slovarju (in naši zavesti) napraviti še natančneje, ne pa da so praktično odpravljene. Mislim, da se je to zgodilo zopet tudi zaradi nezadostne teoretične ozaveščenosti (ali iz nestrokovnega ozira).

Tudi pridevniški zaimki so — kakor pridevniške besede — četveri, tj. kakovostni (prim. *kákšen?* — *kakršen* — *nekakšen* — *kâkšen* — *nikakršen* — *takšen*, tako še *kolikšen*), vrstni (prim. *kateri?* — *kateri* — *neki* — *kateri* — *noben* — *ta/tisti/oni*), svojilni (prim. *čigav?* — *čigar* — *od nekoga* — *čigav* — *nikogaršnji* — *moj*) in količinski (prim. *koliko?* — *kolikor* — *nekoliko* — *koliko* — *nič* — *toliko*). To je vodoravna razdelitev; navpična pa je še bolj pomanjkljiva, saj imamo med nedoločnimi zaimki v tradicionalnem pojmovanju tako različne enote, kot so v vodoravni kakovostni vrsti *nekakšen* — *kakšen* — *nikakršen* — *marsikakšen* (isto je tudi pri t. i. nedoločnih samostalniških zaimkih). Mislim, da bi tudi mi v Sloveniji tu lahko sprejeli poleg specificiranih razlikovanj še posebna imena zanje: *nekakšen* bi bil nedoločni (ali zaimek z *ne-*), *kâkšen* (poljubnostni, nedoločni brez *ne-*), *nikakršen* nikalni (ali zaimek z *ni-* ali *nob-*), *marsikakršen* morda mnogostni (sicer zaimki z *marsi-*). Taka poimenovanja bi imela blagodejen učinek tudi na pedagoško prakso, ne le na jezikoslovno teorijo. (Če bi se npr. bolj zavedali poljubnostne kategorije zaimkov, gotovo ne bi prodajali v istem košu vprašalnih in nedoločnih zaimkov, kot sedaj v SSKJ pri *čigav*: č-

gava roka je to; ne vem, ali je to tvoje ali čigavo (manjkajo primeri kot *bo že čigav*).

Glagol. Kakor se vidi že iz dosedanje obravnave, bi med glagolske oblike šteli nekaj manj enot, kakor se tradicionalno dela: mednje ne bi šteli deležnikov istodobnosti, preddobnosti, stanja in trpnih z ene strani, z druge pa ne glagolnika (tega ima v posebnem geslu vedno tudi SSKJ), tako da bi glagolske oblike bile samo naslednje: sedanjik (oba naklona in načina), velelnik (oba načina), deležje za istodobnost (oba načina) in preddobnost, tvorni in trpni opisni deležnik, nedoločnik (oba načina), namenilnik, preteklik (dva naklona in deloma načina), prihodnjik in predpreteklik (oba načina). Zaradi povedanega deležij, kolikor so redno tvorjena (in niso postala npr. prislovi kakor recimo *molče*), ne bi navajal v posebnih (pod)geslih, seveda pa tudi ne pomešano z deležniki, ampak le v ponazorovalnem gradivu vsakega glagola, če so dovolj pogosti. V ponazorovalnem gradivu (in enako v učnem procesu) bi se moralo bolj paziti na sorazmerno pogostnost rabe posameznih glagolskih formemov. Sedaj ima v SSKJ človek vtis, da je premalo rabe trpnika, deloma pa je obravnavan na napačnem mestu, to je v podgeslu deležnika na *-n/-t* (kolikor ne gre za trpnik na *se*); premalo je tudi primerov pogojnika. Pregled glagolov *brati*, *braniti* in *gledati* kaže približno naslednjo sliko (pred ulomčno črto so tvorne, za njo trpne oblike): nedoločnik 55/0, povedni sedanjik 50/3/1 (zadnja številka je brezosebno-trpna), preteklik 29/0, velelnik 8/0, opisni del. na *-n* 5, prihodnjik 3/0, deležnik na *-č* 3/0, deležje na *-č* 2/0, deležje na *-e* 2/0, namenilnik 2. Zanimivo bi bilo videti, koliko tako eksemplificiranje na sploh odraža realno pogostnost distribucije posameznih oblik (doslej to v slovenščini niti poskusno še ni obdelano).

Iz tega, kar je bilo povedano o pravih glagolskih oblikah, sledi, da je v dosedanji obravnavi glagolskih gesel še precej nedoslednosti, tako tudi v SSKJ: primeri za trpnik se ne morejo izločiti izmed ostalih primerov v posebno podgeslo (pri gl. *gledati* npr. *to vprašanje je gledano z očmi otroka*); sem spadajo tudi primeri za t. i. brezosebno trpno rabo (v slovarju brezosebno-prislovna raba, npr. *hiša je na levi strani, gledano od postaje* — prim. tvorno/trpna varianta *če se gleda od postaje*). V podgeslu bi ostali torej le obsamostalniški ali posamostaljeni deležniki (*zaničevani narod oz. obtoženi*); primer za *gledati* bi bil *veliko gledana predstava*.

Pri glagolu so poseben problem še dvojnice tipa *braniti* — *braniti se*; v SSKJ je *braniti se* obravnavano kot podgeslo, moralo pa bi biti v posebnem geslu. Prim. še jasnejši primer *ubiti koga ali kaj* proti *ubiti se* (tako rekoč sam od sebe; tak *se* bi se lahko v mnogih primerih imenoval procesualni). Prim. še: *razbiti steklenico* (z možnostjo pretvorbe v trpnik — *steklenica je (bila) razbita* proti *steklenica se je razbila* (izraženost stanja v trpniku homofoni obliki: *steklenica je bila razbita*).

Na koncu si oglejmo še problematiko **členka**, ki smo jo uvodoma že nakažali. Tradicionalni slovnici je členek nekaj, kar bi moderno imenovali morfem, tj. del besede, večinoma niti ne prosti (prim. Ss 1964, 280: prosti členki *si, ga, jo* — prosta ali neprosta *li/-le* in *koli/-koli*, neprosti *le/-le, -r/ar, -j, -da, -kaj, -ti*). Tu gre za precejšnjo zmešnjavo, saj je večina teh enot, kot rečeno, na ravni morfemov, in sicer besedotvornih. Členek je gotovo samostojni vprašalni *li, ver-*

jetno še *se, si, ga* kot v primerih *gorje si ga mu, gorje se ga babnici, bog ga bodi zahvaljen* (prim. nasprotja *gorje mu/babnici, bog bodi zahvaljen*).

V sodobnem jezikoslovnem pojmovanju je členek besedna vrsta, ki se od prislova loči — preprosto povedano — po tem, da nima vprašalnice, tj. ne daje obvestila o kraju, času, načinu itd., ampak le o odnosu do vsebine povedi ali njenega dela, in torej tudi ni stavčni člen. Take besede so v naši tradicionalni slovnici imenovani poudarni in miselni prislovi (kolikor se tam na koncu ne mešajo z medmeti, t. i. zvalnice) in le deloma še členki, kot smo videli ravnokar. SSKJ razodeva s slovnичnim kvalifikatorjem prisl. npr. pri besedah, kot je pritrilnica *da*, nepotrebno nizko teoretično raven; vsaj v takih, povsem jasnih primerih, bi bil lahko zapisal kvalifikator členek. — Sicer pa imamo tudi členke, ki imajo enako glasovno podobo kot vezniki; npr. členek *da* (*Da bi že bilo vsega konec* 'naj bi bil/bodi'), kar ima SSKJ za veznik (prim. *Da nisi Jerajev, Da te ni sram*). — Členke sem glede na pomen na kratko prikazal v članku *Kratko oblikoslovje slovenskega knjižnega jezika* (Sjlk Iz, 1974, 48).

Iz vsega, o čemer smo govorili, se vidi, kje smo v teoriji besednih vrst. Posledice teh spoznanj se bodo prej ali slej morale videti z ene strani v naših vodilnih (in drugih) jezikoslovnih delih in priročnikih, z druge strani pa seveda tudi v naši pedagoški praksi.

LITERATURA

- A. Breznik, Slovenska slovnica za srednje šole. Četrta, pomnožena izdaja. 1934.
A. Bajec, R. Kolarič, M. Rupel, (*J. Solar*), Slovenska slovnica 1956. (Predelana izdaja od l. 1964.)
J. Toporišič, Slovenski knjižni jezik: 1, 1965; 2, 1966 (3. izd. 1974), 3, 1967; 4, 1970. Slovenski pravopis, 1962.
Slovar slovenskega knjižnega jezika, 1970.
J. Toporišič, Samostalniška beseda. *Linguistica* XII, 1972 (izšlo 1974), 301—314.
— *Kratko oblikoslovje slovenskega knjižnega jezika*. Slovenski jezik, literatura in kultura, Informativni zbornik, Ljubljana 1974, 29—50.

Evald Koren

Filozofska fakulteta v Ljubljani

PUGLJEVA PROZA OB PONOVNEM BRANJU

(1)

Pripovedni svet Pugljeve proze pomenljivo opredeljujejo naslovi treh njegovih knjig, ki so izšle skoraj zapored med leti 1911 in 1914: *Mali ljudje*, *Brez zarje* in *Mimo ciljev*. Očitna pomenska vezljivost, ki obstaja med temi dosledno dvočlenskimi naslovi, ne samo dopušča, marveč naravnost izziva k temu, da bi jim kar se da premišljeno določili njihovo skupno podlago. Gotovo bi to tudi poskušali storiti, ko bi ne bil že Juš Kozak v nekrologu pisatelju preprosto zapi-

sal: »Njegov svet so bili 'mali ljudje', ki hodijo 'mimo cilja', žive 'brez zarje'.«¹ Posamezni naslov tedaj ne označuje le tiste novelistične zbirke, saj tudi nobene med njimi ni poimenoval po kateri izmed objavljenih zgodb, temveč hkrati dopolni druga dva in tako vsi skupaj določujejo poglobljeno temo Pugljeve proze.

V ospredju pisateljevega zanimanja so potemtakem *mali ljudje*, ki pa niso predstavniki neke jasno opredeljene družbene skupine, zato jih ne bi mogli poistiti z majhnimi kmeti ali morda z malomeščani, ne glede na dejstvo, da ima slednja oznaka še komajda natančen sociološki pomen. Čeprav gre praviloma za duševno preproste ljudi, ki so zmerno nadarjeni in izobraženi, ki imajo skromne življenjske uspehe, pičlo imetje in medel družaben ugled, sodi mednje vendarle tudi izobraženec, le da oblikujejo njegovo majhnost karakterne lastnosti, ozkosrčnost, malenkostnost, samoljubje. Kot smo že razbrali iz navedenih naslovov knjig, tem malim ljudem brez prodornih uspehov in pomembne prihodnosti ni sojena sreča ali veselje, ampak žalost in gorje, se pravi, da nam pisatelj ne pripoveduje o veselih ali prijetnih dogodivščinah, marveč pretežno o doživljajih, ki imajo zanje neprijetne in hude, če ne že kar usodne posledice, saj povzročajo razočaranje, sramoto ali celo smrt.

Sedem izmed svojih novel je Pugelj objavil kar po trikrat, prvič v revialnem tisku, drugič v knjižni obliki, nato pa še enkrat v knjigi *Naša leta* (1920), izboru svoje kratke proze iz nekaterih prejšnjih zbirk.² Posebno usodo med temi sedmimi pripovednimi spisi je imela po objavi v knjigi *Mali ljudje* (1911) novela, ki jo je pisatelj imenoval *Osat*.

O njej so knjižni ocenjevalci v časnikih in časopisih poročali na tri različne načine: medtem ko so kritiki v Omladini, Slovenskem narodu in Slovanu označili *Osat* skupaj s pripovedjo *Zimska pot* za najboljši besedili te zbirke, jo je Pavel Perko v Času sprejel s pridržki psihološke in ideološke narave, Joža Glonar pa, ki je bil v Vedi gorak kar celi knjigi, je tudi *Osat* zavrnil z neprijaznimi vrsticami. Naj je bil sprejem pri recenzentih ugoden ali odklonilen, nihče med njimi ni šel mimo *Osata*, čeprav je res, da se niso razpisali vsi enako tehtno, obširno in naklonjeno.³

Z objavo v *Malih ljudeh* pa zunanja pot te novele ni končana. Še predno je namreč znova izšla v zbirki *Naša leta*, jo je Fran Ilešič objavil v svoji antologiji sodobnega slovenskega pripovedništva *Noviji slovenski pisci*.⁴ Ker so tam razen Tavčarja in Trdina vsi avtorji zastopani samo z enim krajšim sestavkom ali pa z odlomkom iz daljšega dela, ne more biti dvoma, da je Ilešič izbral *Osat* kot najznačilnejše, če že ne kar najboljšo pisateljevo prozno delo, in prav verjetno je, da je o njem enako sodil tudi avtor sam. Zato nas toliko bolj preseneča podatek, da France Koblar te pripovedi ni uvrstil v Pugljeve *Izbrane novele* (1948)⁵, do danes najobsežnejši izbor njegove proze, ki zaobjemlje kar šestin-

¹ Juš Kozak, Pisateljju Milanu Puglju, LZ 1929, str. 193.

² Bibliografski podatki so posneti po pregledu *Bibliografija Milana Puglja*, 1955, NUK, Bibliografski oddelek, ki ga je sestavila Ana Koblar.

³ Joso Jurkovič, Omladina 8/1911, str. 220-1; /?/, SN 1911 (17. 10.) št. 239; Jos./ip/ Premk, Sn 1912, str. 29; Pavel Perko, Čas 6/1912, str. 236-8; Fr./an/ Kobal, LZ 1911, str. 605-6; Jož.A. Glonar, Veda 2/1912, str. 201-2.

⁴ *Noviji slovenski pisci*. Životopisi i izbor tekstova. Priredio Dr. Fran Ilešič. Zagreb 1919. Izvanredno izdanje »Maticе Hrvatske«. /Osat/: str. 184—204./

⁵ Milan Pugej, *Izbrane novele*, Ljubljana 1948. Uredil in spremno besedo napisal France Koblar.

dvajset zgodb. Vnovič je novela izšla šele čez četrto stoletje, in sicer v knjižni zbirki *Naša beseda*, široko zasnovani antologiji slovenske literature. Ker je tukaj *Osat* objavljen v družbi le petih Pugljevih novel, se pravi, da je bil sprejet v zelo ozek in strog izbor, ki ga je potrdil tudi knjižni ocenjevalec te publikacije, češ da prinaša knjiga »nekaj zares zgovornih primerov Pugljevega pripovedništva«⁶, je s tem novela ponovno uvrščena med najpomembnejše pisateljeve prozne stvaritve. Zopet je torej *Osat* dobil tisto mesto, ki sta mu ga nekoč popolnoma oporekala Glonar s svojo odklonilno kritiko in pa seveda Koblar, ki zgodbe ni sprejel na 350 strani Pugljevih *Izbranih novel*.

(2)

Novela, ki ji posvečamo naše razpravljanje, ima v naslovu ime rastline, ki jo opredeljujejo nekatere značilne lastnosti, med katerimi sta prav gotovo bodljikavost in plevelnost, pa tudi okrasnost in zdravilnost. Ker nimamo opraviti s strokovnim sestavkom s področja botanike, temveč s tako imenovano leposlovno prozo, naslov seveda ne označuje le določene rastline iz družine košaric (*Compositae*), ampak hkrati izraža še kaj drugega. Zato se seveda sprašujemo, katera izmed lastnosti je pritegnila pisatelja, da je noveli dal prav tak naslov. Ali ga je zamikal osat zavoljo trnovih bodic, se pravi, da mu je postal podoba za iskrivo, duhovito misel, ki zbode pogovornega nasprotnika, kakor jo lahko najdemo že pri Vladimiru Levstiku, ali pa metafora za pesnikovo trpljenje in bolelost, kakršno je zapisal Srečko Kosovel?⁷ Morda pa je pisatelj prisposobil literarnega junaka z osatom kot plevelno rastlino in takó oživil tisto njeno posebnost, to je nekoristnost in celó škodljivost, s katero se vztrajno spoprijema kmetovalec, saj mu duši posevke in mu preprečuje večji poljski pridelek?

Kaj od tega potemtakem označuje naslov Pugljeve novele in kakšna je njena zgodba? Če zapišemo, da Toneta Mirtiča, mladega železniškega pripravnika v nekem manjšem kraju, nepričakovano in brez odpovednega roka odpuste iz službe in da mora že naslednji dan nagloma izprazniti tudi sobo, kajti že je na poti novi uradnik, smo navedli le prvi dogodek, prvo usodno nesrečo, ki se mu je pripetila, zakaj prav kmalu ji sledi druga — njegova prostovoljna smrt pod vlakovimi kolesi. Med obema dogodkoma, enim na začetku in drugim na koncu zgodbe, je Mirtič sicer prebil deset dni na trgatvi med domačimi, torej sredi ljudi, ki so mu bili naklonjeni in ga ljubili, vendar se kljub temu nikakor ni mogel dogrebsti do rešitve, ki bi z njo izravnal hudi življenjski udarec, zadan z nepričakovano odločitvijo njegovih delodajalcev.

Zgodba torej pripoveduje o človeku, ki ga odpust z dela pahne v najgloblji obup in celó v smrt, kar pomeni, da preobrne njegovo usodo razmeroma neznamen, spričo takó pogubne posledice že kar ničeven vzrok. Ob izidu novele v *Malih ljudeh* so se zato nekateri kritiki z vso pravico spraševali, zakaj neki Mirtiča pokonča ta sicer resda neprijetna in morda tudi krivična odpoved, ko pa po merilih vsakdanje skušnje to le ni dovolj tehten in prepričljiv razlog, da

⁶ Milan Pugelj — Anton Novačan — Cvetko Golar, *Izbrano delo*, Ljubljana 1971. Izbral in uredil dr. Franc Zadravec. — Prim.: B./ožidar/ B./orkol/: Pugelj, Novačan, Golar, *Pet novih knjig Naše besede*, Delo 1972 (27. 5.) št. 142.

⁷ Vladimir Levstik, *Človek in pol*, Ljubljana 1903, str. 56; *In memoriam Srečku Kosovelu*, *Iz njegove zapuščine*, LZ 1936, str. 239-40.

bi si mlad človek moral vzeti življenje. Prav to, na prvi pogled neskladno vzročnost je moral imeti v mislih Joža Glonar, ko je zapisal, da novela boleha »na pomanjkanju notranje motivacije./.../ Mirtič je tako nesrečen, tako žalosten junak, da se človeku v srce smili. Če pa se bravec praša: Kako, zakaj, odkod, pa ne dobi od avtorja odgovora, zato ni mogoče usmiljenje s takim človekom in zato tudi za žalostni konec ni primerne razloga.«⁸ Dosti ljubeznivejši Pavel Perko sicer tudi meni, da je konec novele »docela izgrešen«, ker se mu zdi čudno, »da tako mlademu fantu s pošteno preteklostjo in dobrimi spričevali ne pride na misel, da se bo pač dobila kaka druga služba v nadomestilo za izgubljenost«, vendar skuša Mirtičev korak razumeti in razložiti, saj ga utemeljuje takole: »No, aspirant Mirtič je pač med tistimi ‚malimi‘ ljudmi, ki jim manjka poguma in eneržije.«⁹ Poglavitni razlog Mirtičevega zloma odkriva torej v tem, da nima poguma in moči, kar očitno pomeni, da v spektru njegovih lastnosti ni značljivosti, vztrajnosti in odločnosti, skratka, ker mu manjka nečesa, kar lahko imenujemo življenjska žilavost. Drugače je doumel vzrok Mirtičeve smrti Joso Jurkovič, ki je prepričan, da je vsemu kriva njegova »duševna enostranost«, saj prav zavoljo nje ni niti prenesel nenadnega neuspeha niti ni kljuboval nastalim zapletljajem, in ravno zato bi naj bila novela »slika ponesrečene ekzistence«¹⁰. Mirtičeve »duševne enostranosti« pa Jurkovič ni določneje opredelil, tako da ostaja oznaka ohlapna in nenatančna in zaradi te svoje pomenske nejasnosti lahko seveda zaznamuje več kot samó krhkost in zlomljivost oziroma slaboten in omahljiv značaj, zato kaže upoštevati možnost, da bi utegnila biti blažji izraz za posebno, bolezensko duševno stanje.

Ne da bi nam bilo treba ugibati o ocenjevalčevem resničnem namenu, se sprašujemo, če Mirtičevo obnašanje morebiti vendarle dovoljuje tudi drugačno razlago od tiste, ki upošteva samo določene karakterne lastnosti. Pri mladem uradniku namreč opažamo splet značilnih simptomov — močno potrto, mračno razpoloženje, pa tudi občutje nesmiselnosti, lastne nevrednosti in krivde — ki najbrž dopuščajo domnevo, da gre za motnje v čustvenem vedēnju, ki jih psihologi imenujejo melanholija ali endogena depresija. Glede na to, da si je Mirtič sam vzel življenje, pa je za nas gotovo poučna izjava psihiatra-suicidologa¹¹, da večino teh depresivnih bolnikov pogosto spremlja želja po smrti, zato je med njimi mnogo takih, ki store samomor ali ga vsaj poskušajo storiti. Ker pa se po zatrevanju psihologov samomori ne dogajajo brez posebnih motivov, se tudi ti duševni bolniki, kljub temu, da se ukvarjajo z mislijo na smrt, zanjo zares odločijo šele v tistem trenutku, ko jih nenadoma nekaj hudo prizadene. In tak močan pretres doživi kajpada tudi Mirtič tedaj, ko ga povsem nepričakovano in popolnoma nepripravljenega odpuste iz službe. Ali smemo potemtakem sklepati, da je Mirtič že ves čas duševno bolan in je odpoved le ustrezní motiv za njegov samomor? Ali pa pomeni odpoved morda tisti usodni sunek, zavoljo katerega se bolezen sploh šele pojavi? Kajti psihiatrija, ki sicer priznava, da so vzroki te bolezni v večini primerov neznani, dopušča namreč možnost, da utegne endogeno depresijo sprožiti tudi kak presunljiv zunanji dogodek.¹² Naj sprejmemo prvo ali drugo izmed dveh različic, v obeh primerih razglašamo Mirtiča

⁸ Jož.A. Glonar, *Slovensko slovstvo*, Veda 2/1912, str. 201.

⁹ Pavel Perko, *Mali ljudje*, Cas 6/1912, str. 237-8.

¹⁰ Joso Jurkovič, *Milan Pngelj*, *Mali ljudje*, Omladina 8/1911, str. 221.

¹¹ Erwin Stengel, *Selbstmord und Selbstmordversuch*, Frankfurt 1969, str. 47.

¹² Prav tam.

za psihotika. V njegovi duševnosti odkrivamo torej tisti člen, ki samomor ne samo omogoča, marveč tudi utemeljuje, se pravi, da preko prevodnosti njegovega psihičnega oziroma psihotičnega ustroja povezujemo oba pola njegove zgodbe — odpust z dela in smrt.

Ko smo poskušali najti pojasnilo za Mirtičevo samomorilsko dejanje v duševnem območju, smo se zadržali prav na tisti ravnini novele in njenega glavnega lika — imenujmo jo psihološko — ki jo je s svojo razlagalno raznoličnostjo določila že tedanja revialna kritika, saj ni samo pokazala posebnega zanimanja za motiviranost Mirtičeve smrti, temveč jo je zaposlovalo širše vprašanje o tem, kako sta značaj in zgodba ukrojena po zakonih nujnosti in verjetnosti. Čeprav je naša razlaga v psihološkem območju novele možna in najbrž tudi upravičena, pa ne vključuje hkrati trditve, da je psihologija Pugljevega literarnega lika tudi zares koherentna in da je dejanje zgodbe docela ustrezno in prepričljivo utemeljeno. Kajti o zadostni »notranji motivaciji« — pojmu, ki ga je uporabil Joža Glonar v svoji oceni — toliko časa ne moremo govoriti, dokler presojava besedilo z vidika tradicionalne psihološke proze. Tej zvrsti se namreč ne izmikajo samo nekatere sestavine oziroma posamezni deli novele, ampak kar njena celotna notranja zgradba in notranja vsebina. Vse to pa pomeni, da nas ne morejo zadovoljiti niti tisti kritični spisi, katerih namen je izslediti psihološko skladnost novele, niti tista razlaga, ki ji nasploh odreka vsakršno »notranjo motivacijo« in jo na podlagi te ugotovitve zavrne kot neuspelo, neučinkovito in neumetniško.

Iz tega, kar smo zapisali, pa izhaja potreba po drugačni, natančnejši in zrelejši opredelitvi pomembnejših pripovednih prvin zgodbe, tedaj nujnost, da si dejanje razložimo nanovo in z vso skrbnostjo, tako da prodremo preko zoženih meja psiholoških razlag do drugih, pristnejših in pomembnejših razsežnosti novele.

(3)

Fabulativno izhodišče novele, torej dogodek, iz katerega poteka tako rekoč negibno vse dejanje, je sporočilo železniške direkcije o Mirtičevem odpustu z dela, ki je hkrati korenita in usodna prelomnica v njegovem življenju. Že takoj prvi dan povzroči nekaj zgovornih nevšečnosti. Postajni čuvaj mu ob srečanju ne salutira, tovariš iz pisarne, ki se z njim celó tika, namerno prezre njegov prijateljski pozdrav in postajni načelnik se obrne v stran prav takrat, ko se mu hoče Mirtič spoštljivo prikloniti. Vedénje treh železničarjev, ki so v tem prizoru razvrščeni natanko po uradni lestvici oziroma rastoči službeni pomembnosti, ni naključno, marveč je nedvomno znamenje, da so dovčerajšnji Mirtičevi sodelavci na mah, grobo in očitno spremenili svoj odnos do njega. Nič bolje se mu ne godi zvečer v gostišču, kamor redno zahaja na hrano, saj se gostje zanj nalašč ne zmenijo, krčmar ga ne pozdravi in natakariča, sicer prijazno in ustrezljivo dekle, mu povsem proti navadi osorno ponudi eno samo jed. Nasproti Mirtiču se torej ni zarotilo samó službeno okolje, ki je ponazorjeno s hierarhično predstavitvijo, temveč se je prezirljivi odnos zalezal tudi v družabno področje. Če je odvrčanje železničarjev od človeka, ki ga je direkcija spodila »iz pisarne na ulico, od kruha med kamenje« (67)¹³, še nekako razložiti z neke vrste

¹³ Številke v okroglem oklepaju za navedki označujejo strani v knjigi: Milan Pugelj, *Mali ljudje*, Ljubljana 1911, kjer je na straneh 65—101 objavljena novela *Osat*.

vzajemnostjo spričo njihovega morebitnega občutka ogroženosti, pa je popolnoma nerazumljivo, zakaj z njim takó žaljivo ravnaajo v krčmi, kjer je vendar stalni gost, ki jim prinaša zaslužek in s katerim nikoli niso imeli nobenih težav, pač pa vselej le dobiček? Z vso upravičenostjo torej pričakujemo razkritje resnično tehtnega vzroka, ki je pripeljal do Mirtičevega odpusta iz službe, saj imamo v temeljno spremenjenem odnosu okolice do njega močno oporo za domnevo, da je bržčas moral zakriviti neko zares hudo, nepremišljeno ali celó sramotno dejanje.

In kakšen je ta razlog, zavoljo katerega so Mirtiča odpustili z dela? Zapisali smo že, da je odpoved prišla nenadoma in nepričakovano, »kakor blisk iz oblaka« (67), vendar je mnogo pomenljivejše dejstvo, da si Mirtič sam te odpovedi na noben način ne zna razložiti. Čeprav je natančno pregledal svoje življenje in nadrobno pretehtal svoje delo, ni nikjer našel niti najrahljšega vzroka za svoj odpust. S tovariši v službi, s Slovenci kakor tudi z Nemci, je bil v dobrih, tako rekoč prijateljskih odnosih, pa tudi s svojim šefom ni imel nobenih sporov, ki bi lahko zatemnili njuno razmerje. In ne nazadnje, za svoje delo je bil strokovno ustrezno usposobljen, saj je s tem, da je bil opravil vse izpite, izpolnil predpisane pogoje in si tako tudi pridobil pravico do skorajšnje stalne nastavitve. Nič čudnega torej, če je potem, ko sam nikakor ni mogel najti razloga, ki bi upravičil ravnanje direktcije, prosil sodelavca s »prestrašenim in kakor bolnim glasom«: »Razjasni mi skrivnost, zakaj so mi odpovedali službo?« (74). In s kakšnim odgovorom mu postreže njegov tovariš? »Ker nisi mož! Ne znaš postopati z delavstvom, ne znaš govoriti s strankami — no, sploh nimaš ne službenega obraza, ne službenih gest, ne besed. Ženska si, ženska v hlačah /.../, motovilo človeško!« (75). Sicer mu je res nekaj podobnega nekoč očitala že predstojnikova hčerka, češ da je »kakor kaka devica. Nimate ne brk, ne moških potez, ne moških oči — sploh: pokvarjena rasa« (68), in tudi ona je bila mnenja, da Mirtič ne sodi v železniško pisarno, vendar je tedaj »vse to pretrpel in prenesel« (69), saj je bilo povedano bolj mimogrede, imelo pa tudi ni nobenih neprijetnih posledic; končno pa tudi ne kaže izključiti možnosti, da se mu je hotela »Kristina s ponarejenimi zobmi« samo maščevati, ker se zanjo ni dovolj zanimal, ker je ni ne zapeljeval in ne zasnubil. Povsem brezzvezna in naključna pa njena izjava le ni mogla biti, kajti zakaj bi sicer njen odurni, »zaničljivi in skoro sirovi« smeh spremljal kot zvočna kulisa prav tisti prizor na postaji, ko se njen oče izmika Mirtičevemu pozdravu.

Medtem ko ga je takrat Kristinina zlobna izjava prizadela morda le v njegovi moški časti, ga sedanje kolegove besede vse drugače pretresejo, saj so spričo njegove stiske dobile neprimerno večjo težo. In ker odločba direktcije ne vsebuje ustrezne obrazložitve oziroma utemeljitve odpovedi, je sodba Mirtičevega tovariša pravzaprav edina razlaga njegovega odpusta. To, resda neuradno tolmačenje, ki pa očitno povzema obče mnenje, seveda ne moremo imenovati drugače kot zmedeno, pristransko in nesmiselno, saj se naravnost roga običajnemu pojmovanju moralnih in juridičnih norm. O samih očitkih pa je treba nujno zapisati tole: niti Mirtičeva nežna, (še) nemožata zunanost niti njegovo vedénje v pisarni, ki je bilo najbrž vljudno in zadržano in izdaja mladeniča s senzibilno inteligenco, ne moreta biti prekrška, kaj šele odločilna razloga za nenadni odpust. Nič čudnega, če se nam zatorej upravičeno vsiljuje tale sklep: Mirtič na

vprašanje, zakaj je odpuščen z dela, ne dobi odgovora, ali natančneje povedano, na to vprašanje ne dobi zadovoljivega, zanesljivega in razumnega odgovora. Odpoved kakor da ni v ničemer utemeljena.

Nenavadna in skrivnostna odpoved dobiva v Mirtičevem ravnanju nepričakovano, a pomenljivo dopolnilo. Mirtič se namreč nerazumni odpovedi ne upre, ne sklicuje se na pravice, ki mu jih nedvomno zagotavljajo pogodbene obveznosti delodajalca oziroma določbe delovnega prava, temveč se z odpustom kratko in malo sprijazni. Še več, po kratkem obotavljanju je celó prepričan, da je resnično nesposoben, nedelaven in zato nevrednež, ali kakor sam o sebi pravi: »On ni bil poraben v službi, on ne zna delati, on ni človek« (78). In tisti hip, ko mu še domači in prijatelji v en glas povedo, da tak človek »ni za življenje«, ker je »nevreden«, to svojo uničujočo sodbo pa kot kmetovalci podkrepijo s prisodobno o osatu, ki ga je treba neizprosno iztrebiti, je njegova usoda tako rekoč že zapečatenata. Krog Mirtičeve izločenosti, odtujenosti in osamljenosti se je dokončno in nepreklicno sklenil.

Potemtakem je očitno, da sta obe odločitvi, lažna ali navidezna utemeljitev odpusta in Mirtičeva nespametna samoobtožba, ki se tako izrazito razhajata z bralčevim pričakovanjem, v svojih vzročnih temeljih premaknjeni in izkrivljeni, saj ni dvoma, da sta zasnovani zoper logiko in zoper razum. Pugelj se je torej na teh mestih zgodbe, ki se sicer drži trdnih tal izkustvenega sveta, odpovedal kavzalnostnemu principu in tako bralcu dogajanje potujil, če s tem glagolom označimo učinek postopka, ki so z njim običajni pojavi in njihovi odnosi oblikovani tako, da postanejo nenavadni in čudni, če ne že kar nelogični in nerazumni. To pa se je seveda moglo zgoditi predvsem zategadelj, ker ne gre za dve poljubni, nepomembni fabulativni prvini, marveč za dogodka, ki sta za pripoved temeljnega in bistvenega pomena, kajti brez njiju zgodbe, kakršna je, preprosto ne bi bilo.

Dogodka, potujena v skrivnostno in že kar môrasto resničnost, ki je v tako očitnem nasprotju s pripovednim vzorcem besedila, pa bralca naravnost silita, da premisli notranji ustroj novele, saj najde v njuni značilni posebnosti oporo za misel, da polje pod površino pripovedi simbolni tok, duhovno dogajanje, ki se v njem izraža to, kar lahko imenujemo smisel zgodbe. Čim se pa odločimo, da razkrijemo tako imenovano zgodbino resnico kot posebno notranje spoznanje, zgubijo kajpada sleherno mikavnost in najbrž tudi upravičenost tako poskusi, razložiti Mirtičevo usodo z njegovo psihično konstitucijo, kakor morebitna ugiibanja o tem, ali je bil mladenič vpleten v socialna nasprotja časa in ali je kot žrtev krivične družbe podlegel močni, okrutni in brezobzirni železnici. To pa seveda pomeni, da ni zanemarljiva le psihološka, temveč tudi socialna in povrhu še zgodovinska, na določen kraj in čas vezana razsežnost novele.

(4)

Medtem ko smo se doslej usmerjali v empiričnost in preverjali kavzalnost novele pripovedne plasti, posvečamo poslej našo pozornost drugim, globljim elementom Mirtičeve zgodbe. V ta namen seveda temeljito spreminjamo bralno optiko, saj zabrišemo podobo izkustvene resničnosti, ki se je že tako pokazala

kot nezadostna in meglena, in izostrimo tisto notranjo razsežnost zgodbe, ki ji velja naše osrednje zanimanje.

Potemtakem se moramo ponovno vrniti k Mirtičevemu odpustu, ki je s svojim prevladujočim pomenom za zgodbo še vedno v ospredju našega razpravljanja. Iz tega dogodka izvira namreč Mirtičev popolnoma novi življenjski položaj, ki je zanj značilno, da se od njega odvrčajo prav vsi, ki vedo za njegovo nesrečo. Očitno je torej, da se je podrla dosedanje razmerje med njim na eni in svetom okrog njega na drugi strani, pri čemer je treba posebej poudariti, da ta sprememba ni ne bežna ne delna, marveč bistvena, korenita in celostna. Takó tehtna je in globoka, da lahko govorimo o zares temeljnem preobratu v odnosu med Mirtičem in svetom, s čimer seveda predpostavljamo, da sta si Mirtič in svet tudi doslej stala nasproti, le da med njima ni bilo ne napetosti ne sovražnosti. Ta domneva pa more biti le delno točna, ker je povsem razvidno, da je bila Mirtičeva zveza s svetom tesna in zaupna, se pravi, da je bil s tem svetom združen, bil je del tega sveta, saj je bilo razmerje med njima takó pristno in ubrano, da se je v njem počutil varen in zadovoljen. Če se je to stanje sedaj spremenilo, gre kajpada za nasledek dejstva, da je bil Mirtič iz sveta, ki mu je še pravkar pripadal, izločen. Njegov odpust kot nasilna izključitev ju je torej razdvojil in odmaknil, s tem pa je med njima ustvaril tisto potrebno razdaljo, ki mladeniču sploh šele omogoča, da svet presodi in obenem določi svoje (novo) razmerje do njega. Zakaj svet, ki ga je bil Mirtič vajen in ki se mu je očitno zdel običajen in prikladen, je popolnoma izgubil svojo vsakdanjo samoumevnost: pomaknjen je v bistveno drugačno, žarnejšo luč.

Svet, kot se Mirtiču kaže, je potemtakem brez dvoma grob, krut in krivičen, sovražen in nasilen, predvsem pa brezmejno tuj. O tem zgovorno pričata strnjeni nastop železniških delavcev skupaj s hčerko njihovega šefa in vedenje krčemskega osebja z gosti vred. Ta tujost pa se ne odraža le v tako surovi obliki, kot jo doživlja Mirtič na delovnem mestu in v gostilniških prostorih, marveč tudi v drugačnih, iztanjšanih odtenkih neprimerno intimnejših odnosov.

Gre kajpada za Mirtičevo ljubezensko zvezo z dekletom iz domače vasi. Tjakaj se namreč Mirtič zateče neposredno po odpustu, saj so ga na vso srečo stariši prav tedaj povabili na trgatav. S pošto pa je tistega dne prejel še drugo pismo, ki mu ga je napisala njegova zaročenka Tina. Vrstice, ki resda prekipevajo od ljubezenske sreče in veselja zavoljo fantovega bližnjega obiska, pa vsebujejo eno sólo, posebno in čisto določno željo oziroma naročilo: »Prosim Te prav lepo, da se pripelješ to pot v uniformi. Oče je rekel, da imaš tudi sabljo, in sicer zgoraj in spodaj zlato. Na naši železniški postaji sem /si/ že ogledala vse uradnike, pa nima nobeden zlate sablje. Kako, da jo imaš Ti? Pripelji jo na vsak način s seboj?« (78). Ker pa pride domov že naslednji dan, so vsi na moč preseščeni. Ne čudi se samo mati: »Prideš kakor duh z onega sveta!« (84), tudi oče začudeno vpraša: »Kaj so te oblaki iztresli?« (85), zato ni pravzaprav nič presenetljivega, če tudi Tina najprvo reče: »Ti! Kako pa, da si se tako nenadoma pripeljal?« (87). Na to svoje vprašanje pa sploh ne pričakuje odgovora, saj takoj nadaljuje z zasliševanjem, ki ga sestavlja niz rezkih vprašalnih stavkov: »Ti! Zakaj pa nisi prišel v uniformi? In sablja? Kje imaš sabljo?« (88).

Mlademu in preprostemu dekletu pač ne moremo zameriti, da se hoče postaviti s svojim lično opravljenim in povrh še z zlato sabljo opasanim izbrancem, saj

nam o podobnih željah danes poročajo tudi v dnevnem časopisju¹⁴, vendar zvené iz njenih besed takó razločno poudarjeni očitki, da jih kar ni moč preslišati. Nas resda ne zanima toliko morebitna dekletova gospodovalna narava, ki bi sicer utegnila napovedati Mirtičevo skorajšnjo popolno podreditev, saj so mu že takó strogo odmerili njegove prihodnje dolžnosti — z »dobro službo /skrbeti/ zanjo in za otroke« (86), pač pa nas posebno zaposluje smisel Tininega vztrajnega in nenehnega spraševanja po uniformi.

Z enotno barvo in enotnim krojem označuje uniforma lastnikov poklic in njegovo stanovsko pripadnost, imetnik take oprave sodi tedaj v svet, ki v njem vladajo natanko določeni hierarhični odnosi, obvezujoče norme in ustaljene vrednote. Nositi uniformo pomeni seveda podrejati se temu svetu in njegovim pravilom. Najbrž pa ne more biti dvoma, da táka poslušnost navsezadnje človeka osiromaši, okrne mu njegovo individualnost, saj mu vceplja neposredno čredno miselnost in ga takó odtujaše samemu sebi. S svojo dekorativno veljavo, ki jo pri Mirtiču še posebej poudarja in pomenljivo dopolnjuje »zgoraj in spodaj« zlata sablja, pa je uniforma hkrati prav tisti rekvizit, ki to resnico o človekovi samoodtujitvi prikriva. Mirtičeva uniforma s svojim očitno nepristnim bliščem prisposablja torej njegovo samoodtujenost in usodno pripadnost svetu. Odložiti uniformo pomeni potemtakem odreči se temu svetu, izločiti se iz njega, pa četudi ne po lastni želji.

Če se torej Tina s svojo uporno zahtevo oglašá tedaj, ko je mladenič uniformo dokončno slekel, ker je pač z odpustom izgubil pravico do nje, dobiva njeno početje spričo te značilne okolnosti poseben pomen in poudarek. Dekletov nastop ne pušča nobenega dvoma, da ne gre zgolj za nečimrno željo po bahavem razkazovanju, marveč za globok nesporazum in tehtno neskladje med Mirtičem in Tino, saj hlستا dekleta po rečeh, ki jih Mirtič nima več, in vrednotah, ki so očitno nepristne.

Smisel tega prizora je tedaj popolnoma jasen: tudi dekletovo ravnanje pripoveduje o tujosti sveta, ki je tembolj boleča in usodna, ker se ne ustavi niti pred pragom najintimnejšega življenjskega področja — ljubeznijo. Človek je zatorej res osamljen in stoji sam nasproti svetu, ki ga šele sedaj lahko natančneje opredelimo: ne gre (samo) za tako imenovano družbeno okolje, družbene odnose in institucije, marveč za vse, kar ni človek sam, se pravi, da se svet prične že pri drugem, čeprav najbližjem človeku, pri »tebi«.

Svet, kakršnega doživlja Mirtič, ne pušča potemtakem nobenega dvoma, da se ni izoblikoval nenadoma, temveč da je tujost njegova pglavitna imanentna razsežnost. Če se torej ni preobrazil svet, še celo pa se to ni moglo zgoditi čez noč, to pač pomeni, da se je v temeljih spremenila le Mirtičeva vednost o njem. Ker pa je ravno njegov odpust iz službe bistveno preoblikoval njegovo tolmačenje sveta, odkrivamo v tem dogodku kajpada poseben simbolni pomen. Zakaj Mirtičev novi življenjski položaj je nedvomno popolna negacija vsega, kar je do tistega trenutka izpolnjevalo njegovo življenje in mu dajalo smisel — uspešno poklicno delo, priljubljenost med znanci in tovariši, občutek varnosti, ljubezen, načrti za prihodnost ipd. Vse to je sedaj na mah splahnelo in se preprosto

¹⁴ Gojenec vojaške šole je izjavil novinarju: »Tini, mojemu dekletu, je bolj všeč, če pridem na zmenek v uniformi.« Gl. *Sota kopenske vojske. Jugoslavija v malem*. Delo 1974 (27. 2.) št. 48.

izkazalo kot gola iluzija. Mirtiča je torej odpoved predramila iz normirane vsakdanjosti, ki se ji človek nezavestno predaja in podreja, in mu odprla nove možnosti presojanja. Potegnila ga je izpod skladanic ustaljenih navad in obrabljenih vedenjskih vzorcev, ki o njih ni nikoli resneje razmišljal, in ga prebudila v višje, zavestno življenje. Gre namreč za nič manj kot za spoznavno dejanje, in sicer za spoznanje o resnici človekovega bivanja v svetu, ki ni samo tuj, temveč tudi sovražen in nesmiseln, o čemer nas še posebej prepričujejo nekatere Pugnjeve paradoksnost potujene podobe.

Opozorili smo že na okolnost, kako spremlja Mirtičevo odpoved pojasnilo, da je prišla »naenkrat, kakor blisk iz oblaka« (67), pri čemer je na prvi pogled videti, kot da primera z bliskom samó podkrepljuje nenadnost in nepričakovanost dogodka. Kaj kmalu pa ugotovimo, da ta prisposodba niti ni najustreznejša ponazoritev presenečenja, saj moramo upoštevati, da je blisk iz *oblaka* tako rekoč nujna sestavina nevihtne vremenske slike in zatorej nič nepričakovanega. Drugače je seveda s pregovorno rečenico 'kakor strela z jasnega', ki izraža osuplost na dosti pristnejši in nazornejši način, saj si z najboljšo voljo ne moremo predstavljati, kako bi lahko pričakovali strela z *jasnega neba!* Oba sorodna reka se ne razlikujeta le po tem, ali je vreme vedro ali oblačno, temveč tudi takó, da švigne z jasnega neba *strela*, iz oblaka pa *blisk*.

Fizikalno med strela in bliskom kajpada ni razločka, saj gre za poimenovanje enega in istega elektrodinamičnega pojava, kjer se sprošča atmosferska elektrika, vendar običajno razlikujemo med *udarom* strele, pa močno in slepečo *svetlobo* bliska, čeprav seveda nekatere lastnosti, predvsem hitrost, enako povezujemo z obema pojmom. Razloček med strela in bliskom potrjujeta tudi etimona obeh besed: medtem ko vsebuje strela najbrž indoevropski koren *ster-, ki pomeni proga, črta ipd., vsebuje blisk, ki je izpričan tudi v stari cerkveni slovanščini v pomenu »bleščeča svetloba«, indoevropski koren *bhlēig- (bleščati) in je torej etimološko soroden z besedo blesk, ki vsebuje isti koren.¹⁵

Če je torej Mirtiču prišla odpoved »naenkrat, kakor blisk iz oblaka«, zaznavamo v tej rečenici neutajljivo pričujočnost bleska oziroma svetlobe, ki pa je kar ni moč uskladiti s turobno usodnostjo tega dogodka. Vendar zgubi naš pomislek svojo utemeljenost, takoj ko zanemarimo izkustveno raven pripovedi, kajti v naši novi bralni optiki nam luč, ena najstarejših metafor spoznanja, ponazarja prebujajočo se vednost o resnici sveta, ki jo iztrga temi nevednosti. Se pravi, da iz komparacije »kakor blisk iz oblaka« ne razberemo le nenadnosti dejanja v izkustveni, marveč tudi spoznanje resnice v duhovni razsežnosti pripovedi. Blisk s svojo lučjo nam torej »osvetljuje« Mirtičev odpust kot dogodek, katerega posledica je v tem, da človek spregleda, se zave ustroja sveta in spozna njegovo resnico. Dejstvo, da simboličnega bliska ne odkrivamo na razvidni, gladki površini besedila, ampak tako rekoč v njegovih gubah, v komparaciji, in še to le v podobi (*kakor blisk*), brez ustreznega dopolnilnega člena v podstavi, najbrž le neznatno okrnjuje njegovo vlogo in njegov pomen.

Naše razpravljanje spremlja vseskozi ugotovitev, da zateče Mirtiča odpoved popolnoma nepripravljenega. Prav zategadelj seveda ni naključje, da ga prese-

¹⁵ Prim.: J. Pokorny, *Indogermanisches Wörterbuch*, 1. Band, Bern 1959; M. Fasmer, *Etimologičeskij slovar' ruskogo jazyka*, III., Moskva 1971.

neti sredi branja, vendar ne z dnevnim časopisom ali strokovnim tiskom v roki, temveč z eno izmed svojih »leposlovnih knjig na mizi« (66). Sprva bi sodili, da gre morda za nebitveno nadrobnost, ki jo omenjamo po nepotrebnem, vendar nam natančnejši premislek potrjuje domnevo, da je Mirtičevo zanimanje za literaturo v resnici pomenljiv podatek. Ne samo, da je bralec odmaknjen od vsakodnevnih obveznosti, odgovornosti in skrbi, zaradi česar ga seveda neprijetna novica tem brezobzirneje iztrga iz sveta imaginacije in neusmiljeno pahne v realnost, ampak nam njegovo berilo pojasnjuje marsikaj, kar je v najtesnejši zvezi z njegovo duhovno preobrazbo.

O bralcu in branju obsežneje razpravlja Robert Escarpit v svoji znani knjižici o socioloških vidikih literature, kjer beremo v poglavju »Branje in življenje« tele poučne misli:

Branje je izrazito samotna zaposlitev. Človek, ki bere, ne govori, ne deluje, odteguje se soljudem, loči se od sveta, ki ga obdaja. To velja enako za avditivno kot vizualno branje: nihče ni bolj ločen od svojih tovarišev kot gledalec v gledališki dvorani. V tej zvezi naj poudarimo temeljno razliko med literaturo in lepimi umetnostmi: medtem ko sta lahko glasba in slikarstvo okras in celo funkcionalno okolje dejavnemu bivanju, ker zaposlujeta le del pozornosti, branje ne pušča čutom niti kanca prostosti in prevzema celotno zavest, tako da bralca ohromi.

Branje je torej družabno in hkrati nedružabno početje. Začasno pretrga človekove zveze z njegovim svetom, da lahko postavi nove s svetom literarnega dela. Nagib za branje je zato skoraj vedno neko nezadovoljstvo, neskladje med bralcem in njegovim okoljem /.../. Na kratko: branje je zatočišče pred absurdnostjo človekovega bivanja (condition humaine). /.../

Pogosto uporabljamo izraz 'literatura bega' (littérature d'évasion), ne da bi imeli vselej prav jasno predstavo o tem, kaj to pomeni. Zaničljivi in izzivalni prizvok, ki spremlja ta izraz, je precej samovoljen. Vsako branje je dejansko najprej beg.¹⁶

Sicer pa ugotovitev o branju kot begu ni niti nova niti izvirna, ker jo v skoraj enaki obliki izpričamo vsaj že pri Franzu Kafku, ki je v pogovoru s svojim mladim občudovalcem in prijateljem Gustavom Janouchom izrecno poudaril, da je literatura »beg pred resničnostjo«¹⁷. Kafkova misel, ki izhaja iz drugačnih postavk in ima nenadajne tudi drugačen namen kot ugotovitev francoskega pisca, ni naključen domislek, temveč člen razvejane izjave o književnosti, ki nam pravzaprav dopolnjuje in prirostruje Escarpitovo ugotovitev. To je jasno razvidno iz strnjenih Kafkovih besed, ki jih je Janouch zabeležil takole: »Pesništvo je zgostitev, esenca. Literatura je raztopina, nasladilo, ki olajšuje nezavedno življenje, mamilo. Pesništvo je ravno njeno nasprotje. Pesništvo prebuja.«¹⁸ Seveda je povsem očitno, da pri Kafku, pač v skladu z ustaljenim nemškim poimenovanjem, ne gre za oblikovno razločevanje med pesništvom (Dichtung) kot vezano besedo in literaturo kot prozo, temveč za globljo, umetniško in idejno razmejitev. Podobno razlago najdemo v Kafkovem pismu prijatelju Pollaku skoraj dve desetletji poprej, kjer so zapisani tile značilni stavki: »Mislim, da bi morali sploh brati samo take knjige, ki nas grizejo in bodejo. Če nas knjiga, ki jo beremo, ne zbudi z udarcem s pestjo po glavi, čemu jo potem beremo? /.../ knjiga mora biti kot sekira za zmrznjeno morje v nas.«¹⁹ Da pa more neko delo

¹⁶ Robert Escarpit, *Sociologie de la littérature*, Paris 1964², str. 119-20.

¹⁷ Gustav Janouch, *Gespräche mit Kafka. Aufzeichnungen und Erinnerungen*, Frankfurt 1961, str. 35.

¹⁸ Prav tam.

¹⁹ V pismu Oskarju Pollaku z dne 27. 1. 1904. Gl. Franz Kafka, *Briefe 1902—1924, /Frankfurt/ 1966*, str. 27-8.

zbuditi človeka iz nezavednega, »zmrznjenega« življenja, tako da povzroči začudenost, ki naj pripelje k spoznanju, mora imeti seveda vrednote, ki se z njimi lahko ponaša samo umetniško vredno delo, tedaj besedna umetnina, ki sodi v pesništvo in ne v literaturo. Bolj kot pesništvo, ki je vrednostno sila zahtevno opredeljeno, pa nas zanima literatura, zakaj literatura je sredstvo, ki razširja ugodje, »olajšuje nezavedno življenje«, omamlja človeka in ga zaziblje v pomirljive misli in predstave. Branje tako imenovane »literature bega« oziroma »literature« (v opisanem Kafkovem pomenu) je torej dejanje, ki odvrta človekovo pozornost od globljih življenjskih vprašanj.

In prav to je počenjal Mirtič. Bral je leposlovne knjige, *literaturo*, ki je uspavala njegovo zavest in podpirala tisto nezavedno življenje, v katero je bil tako globoko zaverovan in vraščen, da je tedaj, ko je bil odpuščen, boleče pretrpel hkratno izgubo svojih knjig. »Roke se iztegnejo same od sebe po knjigah, prsti se oklenejo ličnih platnic in jih ne marajo izpustiti« (80). Samodejni gib roke s svojim simbolnim pomenom razločno govori o tem, da se Mirtič le težko loči od varnega, lagodnega in samozadovoljnega življenja, ki ga je živel v udobnem svetu leskečih se uniform in knjig z ličnimi platnicami. Čeprav je spoznanje prišlo kot blisk, pa resnica le stežka izrine trdovratno laž, ki je z njo svet z nepristnim bliščem svojega pročelja preslepil Mirtiča in ga omamljal s »skladanico leposlovnih knjig« (66).

Ko pa resnica dokončno prodre, je Mirtič s svojo vednostjo sredi otopelih in brezbriznih ljudi sam, tujec, ki je zaznamovan s spoznanjem. To tujstvo ga teži, zato bi najraje vsevprek opozarjal in svaril, »naj nihče ne želi učakati, da bi kdaj zagledal golo, nesrečno resnico!« (95), zakaj cena zanjo je smrt. Od tod ne more več nazaj, ali če prevrnemo Pugljev izraz, iz nesrečne resnice ni vrnitve v neresnično srečo, se pravi, da si Mirtič ne more več izbrati poti v nezavedno življenje pred spoznanjem. Kogar je namreč spoznanje presvetlilo, »nankrat, kakor blisk iz oblaka«, mora neogibno računati z grmenjem, ki ga slišimo po blisku. In lokomotiva, ki je opisana v značilnem perspektivnem stilu kot pošast, ki bo z vozovi Mirtiča zdaj zdaj ubila, izpuhteva silovito »moč, ki se širi po ozračju kakor grom neba ali bobnenje potresa« (100). Ni dvoma, spoznanju je smrt za petami, tako kot sledi blisku grom: bleščečo svetlobo spremlja že kar grozljivo mogočen hrušč in grmenje, ki o njem ne vemo natanko, ali je »grom neba ali bobnenje potresa«, ali kar oboje hkrati.

Mirtičevo zgodbo povsem razvidno utemeljuje spoznanje na začetku in smrt na koncu pripovedi, kar je še posebej podčrtano s presenetljivo vzporednima podobama bliska in groma na obeh krajih zgodbe. Začetek in konec sta potemtakem spojena v eno, saj je v začetku zgodbe zakoreninjen njen sklep, ta sklep pa dosledno razplete začetek zgodbe. Zato seveda ni bistveno vprašanje, kako dolgo ta vednost o svetu traja, kajti čas, ki preteče med bliskom in gromom je s pripovednimi sredstvi moč poljubno raztegniti, pač pa je pomembneje poudariti, da je spoznanje o resnici sveta ničeno hkrati z njenim nosilcem, saj svet v svoji popolni in dosledni nesmiselnosti ne dopušča trajnejše vednosti o svojem pravem bistvu in ustroju. Mirtičev samomor zato ni utemeljen samo v brezizhodnosti njegovega novega življenjskega položaja, marveč tudi v njegovi nezaželeni drugačnosti in tujosti, ki jo je okolica seveda takoj zaznala in se nanjo odzvala s svojim paradoksnim obnašanjem. In kaj hitro je bila pri roki tudi

obsodba: o človeku, ki ga hromi uničujoče spoznanje, »so bili vsi enih misli: ‚Nevreden človek!‘ so dejali. ‚Ni za delo, ni za življenje. Kakor osat med rastlinami!« (95). Kakor škodljiva rastlina med koristnimi!

Takega mnenja so bili ravno domači, le da niso vedeli, kako obsojajo prav svojega Toneta, o čigar nesreči ničesar ne vedo. Zato ga oče priganja: »Služba je služba« (97), in ko se Mirtič po desetih dneh odpravi z doma, grejo vsi »za njim in se postavijo zunaj na peronu v krog« (98); vlak, ki kmalu nato pripelje na postajo, »stoji črn, dolg in šumeč« (100). Potem ko se Mirtič iztrga iz kroga in se vlak premakne, je fant mrtev:

Tone leti nekam v sredo vlaka, iztegne roko, da bi se oprijel voznega ročaja, zagradi mimo v zrak in med bežeče železje, skloni se in pade. Vse zakriči kakor podivjano, zavornice zaškripljejo, lokomotiva zabučí in se ustavi, vozovi se sujejo med seboj in obtičijo črni in mirni. Mirtič je že mrtev. (101)

Odlomek, ki smo ga navedli, je sklepni odstavek novele, ki opisuje Mirtičevo smrt, vendar ne iz njegove perspektive, marveč kot se kaže navzočim opazovalcem. Sodeč po teh vrsticah bi morali s pričami tega dogodka trditi, da je Mirtič padel pod vlak po nesreči, da gre torej za naključno smrt, zlo srečo, ne pa za samomor. Vendar tak sklep ne bi bil upravičen, saj je zgodba ukrojena tako, da ne more biti dvoma o tem, kako se je Mirtič ubil hoté in kako gre torej za povsem očiteno samomor. Zakaj je potemtakem prišlo do tega nesporazuma?

Najbrž ne kaže dvomiti, da je poglobljena tema Pugljeve novele tradicionalno nasprotje med resnico in iluzijo kot temeljno vprašanje človekovega bivanja. Osrednji osebi v zgodbi se nenadoma odpre vsa globina resnice, da je svet, ki v njem živi, svet nesmisla, laži in prevar. Ko odkrije, da je njegovo življenje temeljilo na popolnoma zmotni in neustrezni predstavi o svetu, ga to spoznanje osami in smrt, ki si jo izbere prostovoljno, sklone obdobje vednosti, tedaj zavesti o tem, kakšno je pravo bistvo sveta. Junakova vednost pa je enkratna in izjemna, kajti ljudje vztrajajo pri svojih iluzijah, branijo se spoznanja in nočejo dojeti resnice. Zato se tudi Mirtičeva prostovoljna smrt zanje ne more dogoditi na način samomora, čeprav to v resnici vsekakor je, temveč kot nesreča, se pravi kot iluzija. V svetu slepil konstituiral Mirtič s svojo smrtjo torej novo iluzijo, kajti vpogled v pravi način Mirtičeve smrti bi kajpada potegnil za seboj vprašanje o vzrokih take odločitve, to pa bi imelo potem za posledico ponovno, tako rekoč razmnoženo vednost o resnici sveta, ki je brez dvoma odločno nezaželena. Takó pa je z Mirtičevo smrtjo, ki je videti kot nesrečno naključje, zopet postavljena celost in neokrnjenost sveta. Prav nič se ni spremenilo, vse je natanko tako kot tedaj, predno smo prebrali prvi stavek zgodbe.

(5)

Idejne in pripovedno-tehnične sestavine Pugljeve novele *Osat* prepričujejo bralca, da nima opraviti s psihološko-socialnim pripovednim besedilom naturalističnega kova, katerega osrednja oseba je prikazovana kot subjekt, izročen brez milosti krivičnemu svetu, pač pa s posebnim tipom proze, ki za osrednjo temo ne jemlje človeka kot izrazito družbenega bitja, temveč človeka v njegovi eksistenčni stiski. Spričo evropskega literarnega razvoja v prvi polovici našega sto-

letja, predvsem pa Kafkovega opusa, se zdi Pugljeva proza morda nekam ne- bogljena in neizčiščena, vendar ugotavljamo v noveli *Osat* nekaj na moč prese- nteljivih podobnosti in sorodnosti prav z deli Franza Kafka.

Predvsem kaže opozoriti na okolnost, da se v več Kafkovih delih osebe nena- doma prebudijo v popolnoma neznano in tujo resničnost, in ta novi življenjski položaj je hkrati izhodišče vsega dogajanja. Takšen je npr. začetek Kafkove no- vele *Preobrazba*, kjer se prvi stavek glasi takole: »Ko se je Gregor Samsa nekoč zjutraj zbudil iz nemirnih sanj, je ugotovil, da se je med spanjem preobrazil v velikanskega mrčesa.«²⁰ V romanu *Proces* pa Josefa K. brez utemeljenega raz- loga aretirajo: »ne da bi storil kaj slabega, so ga nekega jutra prijeli.«²¹ V po- dobnem položaju se taka usodna nevedščnost pripeti tudi Pugljevemu človeku, le s to razliko, da se Mirtič ne prebudi v novo realnost zjutraj iz nočnega po- čitka, temveč popoldne²² iz imaginarnega sveta literarnega dela. Takó pri Kafku kot pri Puglju pa gre za dogodek na prehodu iz duhovne odsotnosti oziroma odmaknjenosti v budno stanje, ko je torej človekova obrambna sposobnost bist- veno zmanjšana. Še posebej presenetljivo podobnost pa ugotavljamo med prijetim junakom v *Procesu* in odpuščenim v *Osatu*, kajti tako kot Josefu K. nikoli niso izročili obtožnice zoper njega, tudi Mirtič ni nikdar prejel obrazložitve svo- jega odpusta.

Teh podrobnosti, pa naj so si pri obeh avtorjih še tako osupljivo podobne, ne bi omenjali, če ne bi v tolikšni meri opredeljevale ustroja in duhovnega ozračja Kafkovih del in Pugljeve novele. Kajti če iz razlogov, ki jih ni moč pojasniti, rasejo neupravičeno daljnosežne posledice, če v dogajanje, ki sicer temelji na vzročno-izkustveni podlagi, a je hkrati nemotivirano, vdoro nesmiselne ali neres- nične prvine in se razliva občutje grozljive sanjskosti, imamo seveda opraviti s sestavinami, ki na poseben način določujejo tako imenovani kafkovski pripo- vedni svet. S tem vzdušjem pa se kajpak sklada tudi usoda njihovih oseb, saj se jim ne spremeni na vsem lepem samo njihovo življenjsko prizorišče, ne gre torej le za preprost sprehod iz enega okolja v drugo, iz enega položaja v drugi, marveč za popolno izločitev iz končnega sveta. Tak je Kafkov plesalec, ki je iz nerazumljivih razlogov nenadoma izločen iz plesa, za katerega so značilni strogo določeni gibi in liki:

Zakon četvorke je jasen, vsi plesalci ga poznajo, velja za vse čase. Toda káko izmed življenjskih naključij, ki bi se nikoli ne smela dogoditi, a se vedno znova dogajajo, te samega spravi med vrste. Morda se zategadelj zmedejo tudi vrste same, toda tega ne veš, veš samo za svojo nesrečo.²³

Če je še pravkar dejavni udeleženec plesa nesrečen, najbrž ni toliko zaradi tega, ker je sebi in plesalcem v napoto, ampak ker je do kraja razočaran nad čudno spakljivimi gestami in figurami, ki so se mu morale zdeti vse dotlej, dokler je še sam sodeloval pri plesu, smiselne in ustrezne. Izločenemu iz tega družbenega

²⁰ Franz Kafka, *Splet norosti in bolečine. Izbrana proza*. Izbral in prevedel Herbert Grün. Ljubljana 1961, str. 33.

²¹ Franz Kafka, *Proces*. Prevedel Jože Udovič. Ljubljana 1962, str. 5.

²² Očitno simboliko tega dnevnega časa potrjuje Kafka v svojem dnevniku: »Popoldne je upanje jutra pokopano.« Prim. Franz Kafka, *Tagebücher 1910—1923*, /Frankfurt/ 1967, str. 405 (24. 1. 1922).

²³ Franz Kafka, *Hochzeitsvorbereitungen auf dem Lande und andere Prosa* aus dem Nachlass, /Frankfurt/ 1966, str. 100.

udejstvovanja pa se mu je sedaj priskutilo vedenje brez misli, natanko predpisani, utečeni in prazni gibi, ki jih določuje zakon, obvezen »za vse čase«.

Določneje je tako prebujenje ponazoril Camus v pogostokrat navedenem odlomu svojega filozofskega eseja *Sizifov mit*:

Primeri se, da se kulise podrejo. Vstaneš, na tramvaj, štiri ure dela v uradu ali tovarni, tramvaj, štiri ure dela, večerja, spanje, v ponedeljek torek sredo četrtek petek soboto v istem ritmu, večino časa človek zlahka hodi po tej poti. Nekega dne pa se porodi vprašanje ‚zakaj‘ in vse se prične v tisti naveličanosti, obarvani z začudenostjo. ‚Se prične‘, to je pomembno. Naveličanost prihaja na koncu dejanj mehaničnega življenja, hkrati pa pričenja delovanje zavesti.²⁴

Človek se torej nenadoma prebudi v zavestno življenje, in tedaj pusti za seboj obdobje tako imenovanega mehaničnega življenja, za katero je poleg monotoničnosti značilen predvsem mir, ki pa ni preprost počitek, temveč škodljiva ravnodušnost, saj označuje lenobno stanje duha, o katerem beremo v Camusovem ključnem stavku, ki mu le stežka dajemo ustrezno slovensko podobo, tole: »Vse je urejeno tako, da se porodi ta zastrupljeni mir, ki ga prinašajo brezskrbnost, dremanje srca ali uničujoče odpovedi.«²⁵ Kakor hitro človek pretrga z življenjem brez misli in torej opusti ta nevarni mir, se že kaže »prvo znamenje absurdnosti«²⁶, kajti potem ko je pričela delovati zavest, se človek sooča s svetom in iz tega spraševanja izhaja ugotovitev, da je svet vse prej kot razumen in smiselni. Nerazumen in nesmiseln pa pravzaprav ni svet, ki ga človek šele sedaj spoznava, marveč je nesmiselno oziroma absurdno človekovo razmerje do sveta, kar Camus še prav posebej poudarja: »Absurd je v bistvu razkol. Ni ga ne v eni ne v drugi izmed prvin, ki ju primerjamo. Poraja se ob njunem soočenju. / . . / Absurd ni ne v človeku / . . / ne v svetu, marveč v njuni skupni navzočnosti. Za sedaj je edina vez, ki ju združuje.«²⁷ Ne da bi nam bilo treba še naprej razpletati avtorjeve misli, lahko ugotovimo, da obstaja med načinom doživetja absurdnosti, kot ga opisuje Camus in med spoznanjem Pugljevega človeka značilna podobnost. S tem pa nikakor nočemo trditi, da je Mirtič prepričljiv primerek absurdnega človeka, ki vztraja tudi potem, ko so se že podrle pisane kulise, ki so zakrivale resnico o absurdnosti človekovega bivanja, zakaj Mirtiča spoznanje stre, on pred resnico klone in si med dvema možnostma ne izbere upora, ampak prostovoljno smrt.

Če ugotavljamo na isti mah nekatere podobnosti med Pugljem in Camusom na eni, pa Pugljem in Kafkom na drugi strani, ne smemo spregledati tesne zveze, ki obstaja med Camusom in Kafkom. Camus se je namreč temeljito ukvarjal z nemškimi pisateljem, saj je razložil idejni svet njegove proze v interpretaciji z značilnim naslovom *Upanje in absurd v delu Franza Kafka*, ki jo je l. 1943 priključil drugi izdaji svojega eseja *Sizifov mit*. S stališča svoje filozofije absurda je kajpada presodil, da Kafkov opus »vsekakor celovito zastavlja absurdno vprašanje«²⁸, hkrati pa je pisatelja štel za svojega predhodnika. To omenjamo tako rekoč mimogrede, pač zategadelj, ker se je Pugljeva novela nepričakovano,

²⁴ Aibert Camus, *Essais*. Bibliothèque de la Pléiade, Paris 1965, str. 106-7.

²⁵ »Tout est ordonné pour que prenne naissance cette paix empoisonnée que donnent l'insouciance, le sommeil du coeur ou les renoncements mortels.« Prav tam, str. 112.

²⁶ Prav tam, str. 106.

²⁷ Prav tam, str. 120.

²⁸ Prav tam, str. 210.

vendar ne neutemeljeno znašla v družbi nemške in francoske literature. Naj je podatek o tem sosodstvu videti še tako vznemirljiv, za morebitno raziskavo evropskih virov Pugljevega pripovedništva pa je brez slehernega pomena, kajti ne Kafka ne Camus nista mogla vplivati na nastanek Pugljeve proze. Preprosti razlog za tak sklep je v tem, da je Kafka do vštetelega 1910. leta, ko je Pugelj v Ljubljanskem Zvonu prvič objavil svojo novelo *Osat*, priobčil v revialnem tisku komaj nekaj strani svoje drobne proze in eno knjižno recenzijo²⁰, medtem ko se je Camus tri leta kasneje, torej 1913, sploh šele rodil! Kar bi bilo pri Kafku vsaj teoretično možno, saj sta s Pugljem sodobnika, oba rojena 1883. leta, je pri Camusu seveda popolnoma izključeno, to pa nedvoumno pomeni, da Pugelj še po imenu ni mogel poznati niti Kafka, kaj šele Camusa. Če pa temu neizpodbitnemu dejstvu navkljub vendarle govorimo prav o *kafkovskih* prvinah v Pugljevi noveli in o neke vrste *absurdnem* doživetju njenega junaka, ti oznaki kajpada nimata izvornega in vzročnega obeležja, marveč poimenujeta elemente, ki so tipološke narave, saj je očito, da lahko kafkovske značilnosti obstajajo tudi zunaj Kafka in doživetja prepada med človekom in svetom zunaj Camusa, in da lahko oboje obstaja celo brez vsakršne zveze z njunim literarnim oziroma esejističnim delom.

Med osnovnimi črtami, ki jih prinaša *Osat* v slovensko pripovedništvo, je najbolj značilno opuščanje psihološke motivacije, torej tista posebnost, zavoljo katere je del literarne kritike ob sprejemu knjižne izdaje novele zagnal krik in vik, čeprav gre v primeri s kasnejšo Kafkovo prozo za plah in nedosleden, glede na Pugljeva druga dela pa osamljen poskus. Kakor ne vemo zanesljivo, kateri zunanji vzgibi so spodbudili Kafka, da se je opredelil zoper psihološko motiviranje svojih oseb in dogodkov — danes nam je sicer o tem na voljo zanimiva domneva³⁰ — tako tudi zaman ugibamo o vzrokih, ki so pripeljali do Pugljeve presenetljive odločitve. Najbrž bi zadevali v prazno, če bi za ustreznimi spodbudami stikali po evropski literaturi ali celo filozofiji, čeravno ni dvoma, da vsebuje trdo jedro novele izrecno filozofski problem. Zato se pač moramo zadovoljiti z ugotovitvijo, da obstaja med Pugljevimi razumevanjem in besednim upodabljanjem človeka in sveta v *Osatu* in nekaterimi deli sočasnega, pa tudi kasnejšega evropskega književnega ustvarjanja očitna sorodnost.

Zapisano trditev pa je treba šele primerno podpreti in osvetliti, če želimo, da bo prepričljiva, saj jo doslej ugotovljene skupne poteze s Kafkom in Camusom utemeljujejo le deloma. Pri tem se opiramo na obširno študijo ameriškega germanista Theodora Ziolkowskega o razsežnostih modernega evropskega romana.³¹ V tej knjigi, zlasti v njenem osmem poglavju z naslovom *Roman tridesetletnika*, raziskuje Ziolkovski skupino proznih tekstov, ki upodabljajo pomenljiv preokret v življenju njihovih oseb. Potem ko se je dolga leta zaposloval z vsakdanjimi opravki, se tridesetletnik iz konvencionalnega odnosa do sveta nenadoma prebudi v resničnost, ki mu je popolnoma nova. Temu pretresu sledi sim-

²⁰ Prim.: Ludwig Dietz, *Drucke Franz Kafkas bis 1924. Eine Bibliographie mit Anmerkungen*, v: J. Born-L. Dietz-M. Pasley-P. Raabe-K. Wagenbach, *Kafka-Symposion*, München 1969, str. 67–97.

³⁰ Zoran Konstantinović opozarja na pomen fenomenologije, ki je s svojim odločnim zavračanjem psihologizma utegnila vplivati na Kafkovo opredelitev, saj obstaja možnost, da je Kafka preko Maxa Broda prišel v stik s Husserlovo filozofijo. Prim.: Z. Konstantinović, *Phänomenologie und Literaturwissenschaft*, München 1973, str. 165.

³¹ Theodore Ziolkowski, *Dimensions of the Modern Novel. German Texts and European Contexts*, Princeton University Press 1969.

bolični trenutek refleksije, posebno stanje, ko je ustavljen čas in je zavrta sleherna dejavnost, človek pa razčlenjuje svojo preteklost, ocenjuje sedanjo eksistenco in skuša življenju določiti smisel. To stanje traja vse dotlej, dokler se človek s sunkovito odločitvijo, ki določuje njegov prihodnji odnos do sveta, ne vrne v tok časa. Takšen je tipološki doživljaj literarnih postav, katerega temeljne elemente smo iz Ziolkowskijevih razlag povzeli kar najbolj točno, ne da bi jih seveda skušali kakorkoli prilagoditi našim dognanjem o Pugljevi noveli. Le srednjo sestavino te očitno trodelne sheme smo nekoliko natančneje opisali, pač zategadelj, ker ji v našem prikazu Mirtičevega izkustva, ki se tako rekoč popolnoma sklada s tem obrazcem, nismo odmerili posebnega mesta. Gre namreč za tisti del doživljaja literarne osebe med odpustom in smrtjo, ki ga Mirtič preživi doma na trgatvi. Trajanje njegovega obiska na vasi je sicer omejeno na deset dni, vendar le zavoljo tega, ker dopusta pač ni moč podaljšati v nedogled, saj starši mislijo, da je sin le začasno in dovoljeno prekinil delo. Okoliščine torej pritiskajo na Mirtiča in ga silijo k odločitvi, ki se ji vztrajno izogiba, saj mu je bivanje med domačimi pravo pribežališče, ki ga najrajši nikoli več ne bi zapustil, da mu ne bi bilo treba pogledati prežeči resničnosti v obraz. Medtem ko se materi »smili, ker se ji zdi, da bi še rad ostal pri njej« (96), pa »oče ostaja vedno premišljen možakar«, zato je seveda on tisti, ki določi dan sinovega odhoda: »Kajpada! Iti mora, to se razume! Služba je služba!« (97). Mirtičeva vrnitev iz refleksivnega stanja (zunaj časa) v časovnost pa neizprosno terja njegovo odločitev.

Tipološki doživljaj, kot ga je opisal Ziolkowski, se torej sklada z zgradbo Pugljeve novele, saj pripoved natanko sledi njegovim trem temeljnim prvina, prebuditvi, refleksiji in odločitvi. Pomena te ugotovitve ne more zmanjšati niti dejstvo, da gre v Pugljevem primeru za novelo, medtem ko navaja Ziolkowski samo romane, niti okolnost, da Mirtič še nima trideset let, kar seveda pomeni, da pisatelj še vztraja v tradiciji mladostnih junakov in da pri njem ni zaznati starostnega premika, značilnega za literarne postavbe 20. stoletja.

Izmed del, pri katerih se tako kot v Pugljevi noveli pripovedna oblika ujema z ustrojem doživljaja, obravnava Ziolkowski naslednje romane, ki jih navajamo po kronološkem redu in jim dodajamo še letnico njihovega izida oziroma nastanka: R. M. Rilke, Zapiski Malteja Lauridsa Briggeja (1910), F. Kafka, Proces (1925, nastal 1914/15), H. Broch, Mesečniki — trilogija (I—II: 1931, III: 1932), G. Bernanos, Dnevnik vaškega župnika (1936) in J. P. Sartre, Gnus (1938); poleg teh pa ga zanima še vrsta drugih, pri katerih pa se tipološki doživljaj ne sklada z zunanjim ustrojem dela, se pravi, da so značilnosti doživljaja sicer ohranjene, a je začetek iz pripovednih razlogov premaknjen na sredo romana (A. Camus, Tujec, 1942) ali pa celó na njegov konec (G. Grass, Pločevinasti boben, 1959), in tedaj se po Ziolkowskijevem prepričanju nenadni začetek in nenadni konec doživljaja zlijeta v nenavadno učinkovit sklep.³² Ziolkowski pa ne vztraja togo pri tridesetem letu junaka niti ne trdi, da je kriza zavesti, ki jo ti romani literarno upodabljajo, izključna pravica današnjega časa, saj zasledi tak ustroj tudi v Michaelu Kohlhaasu (1810) nemškega pisatelja Heinricha Kleista, o katerem celó meni, da je umetnik z naravnost neverjetno modernim smislom za vprašanja

³² Prav tam, str. 276.

biti.³³ Vendar pa Ziolkowski poudarja, da prihaja do takih življenjskih kriz literarnih postav prav v našem stoletju, za katero je značilno spoznanje relativnosti in razpadanja vrednot, ki obvladuje ospredje evropske literarne zavesti. Čeprav se vsak izmed avtorjev tako imenovanih romanov tridesetletnikov loteva seveda tistega vprašanja, ki ga posebej zaposluje, je vendarle ohranjen temeljni ustroj tipološkega doživljanja, hkrati pa poudarjena težnja po obči veljavi, ki je značilna za moderno prozo: vsi smo do neke mere ‚mesečniki‘, zapleteni smo v neki ‚proces‘, obide nas ‚gnus‘, lahko pa postanemo seveda tudi ‚osat‘.

Ali je potemtakem pretirano zapisati, da Mirtič ali Žalovec, kakor se Pugljeva oseba pomenljivo imenuje v prvi, revialni objavi novele *Osat*, ni le ‚mali človek‘, marveč tudi moderni slehernik, in da je prava téma zgodbe pravzaprav *iluzija, resnica in smrt*?

Helga Glušič

Filozofska fakulteta v Ljubljani

KOZAKOVA PRIPOVEDNA TEHNIKA*

Za uvod bi morali razložiti pojem pripovedne tehnike kot teoretskega termina. Vendar je to razmeroma zelo širok in zelo različno pojmovan predmet; pripovedna tehnika obsega na primer odnos med različnimi dogajalnimi časi, prizorišči, pripovednimi osebami in načinom, kako so te prvine razvrščene v pripovednem besedilu. Za ponazoritev: pripovedovanje v prvi osebi lahko poteka v sedanjem ali v preteklem času. Prva oseba v sedanjem času posreduje neposreden vtis, močnejšo iluzijo resničnosti, bližine dogajanja in žive prisotnosti pripovedovalca ali dogodka. Pogostejša kot pripoved v prvi osebi sedanjika je pripoved v prvi osebi s preteklikom, ko je vizija resničnosti odmaknjena, že pretehtano urejena in umirjena pripoved z distanco, ki jo daje časovna zarez. Pripoved v tretji osebi je razmeroma najpogosteje rabljena pripoved v objektivni epiki. Teži po izločitvi pripovedovalčeve-posrednikove ocene in s tem večja prepričljivost nepristranskih sodb in pogledov. Pripoved v drugi osebi je kot zaključen pripovedni način razmeroma redka (znamenita je raba tega načina v Butorjevem besedilu *Modifikacija*). Ta tip pripovedi teži k indiferentnosti pripovedovalca do opazovanega predmeta, hkrati pa k avtentičnosti in natančnosti v odnosu do opisanih pojavov.

Juš Kozak v svoji pripovedni tehniki ni posebno izrazit novator ali posebnjež, pač pa opazovanje njegove pripovedne tehnike lahko prispeva k razumevanju njegovih ustvarjalnih hotenj in uresničitev, ki so zasnovane na upovedanju življenja iz družbeno, duhovno in čustveno-čutno označenega stališča.

³³ Prav tam, str. 282.

* Referat s slavističnega zborovanja septembra 1974 v Ljubljani.

Kozakova pripovedna proza zajema troje dosti različnih vrst pripovedi: klasični roman, kot predstavnika prave epike, na poseben način grajeno novelo — masko in avtobiografsko spominsko prozo in esejistiko.

Šentpeter, izhajal od 1924—1926 v LZ, v knjigi 1931, je roman o ljubljanskem predmestju in o njegovi patriarhalni obrtniški sredini. Slogovno je na meji med dovolj močnim vplivom klasičnega slovenskega realizma Kersnikovega in Tavčarjevega tipa ter teženj po socialno tematiziranem romanu tridesetih let, z močnimi primesmi, ki sta jih prispevali sočasni struji simbolizma in ekspresionizma.

V tem romanu so v zvezi s pripovedno tehniko vidne naslednje lastnosti: začetek romana je značilen kratek opis prostora (Sredi fare stoji mogočna cerkev sv. Petra...), ki s sedanjikom prepričljivo postavlja predmete in ljudi v sredo dogajanja. Pripovedovalec ne sili osebno v pripoved, pač pa vlada v njej njegova vsevednost in odločna zamejitev posameznih delujočih oseb. Ko Kozak začne pripovedovati o posameznih osebah, vključi preteklik, ki potem prevladuje domala v vsem romanu; najbrž zato, ker mora ljudi označiti z njihovo preteklostjo, da jih lahko uvede v prostor in v sedanjo situacijo. (Na primer: Matija ni ljubil Ceneta. Čeprav soseda, se nista pogledala nikoli več, odkar je starec lokavo ujel v mrežo brata Luko, da je zapravil dom in posestvo.)

V sedanjik se vrne z nekaterimi za ta roman tako značilnimi poetičnimi intermezzi, ki imajo pomen simboličnega širjenja razsežnosti in so v izrazitem slogovnem neravnovesju s sicer dramatično pripovedjo. (Na primer: Govore zemljani te ceste, da se vsako noč od dvanajste do ene ustavi čas, da vstajajo mrličii izpod težkih nagrobnih skal ter se vračajo v svoje domove, da bi živečim svojcem razodeli prihodnost v sanjah.)

Zgradba stavka, pomen besed in njihov izbor se tukaj močno razlikujejo od pripovedne sredice v romanu Šentpeter; ob refrenih na zaključkih poglavij je tako posebej vidna slogovna dvojnost v delu, saj so prav v te odstavke vdrle obilne simbolistične prvine.

V razmerju med pripovednim delom in meditativnim refrenom Kozak ni dosleden pri menjavi časovne perspektive. V kasnejših refrenskih razdelkih vedno ohrani preteklik, kar daje sklepati, da (tehnično) menjavanje časov ni načrtno, ampak prej naključno in spontano, skoraj stihijsko, vendar ekspresivno, saj nehoteno prehajanje iz preteklega časa v sedanji daje pripovednemu prostoru (tukaj Šentpeterskemu predmestju) videz trajnosti, nespremenljivosti v razmerju do človeške usode; človekova usoda je vzročno povezana s preteklostjo in v razmerju z nespremenjenim prostorom postaja po preteku svojega bivanja spet preteklost.

V romanu Šentpeter daje opisu Kozak malo prostora. Več dogajanja poteka v dialogih, ki so resnično dramatični, posebej takrat, kadar v svoji komunikaciji poudarjajo klenost šentpeterskih mesarjev (Na primer: No, zini vendar, če te ogovarja Hostarjev Rok!... Fant, ne otriesaj hudičevega jezika!...), njihovo poštenost in ponos, ki jih odsevajo tako dialogi kot gibi in obrazi ljudi v tem

romanu. Ob dialogu je posebno pomemben opis zunanosti oseb, njihove obrazne mimike z izražanjem čustev in njihova telesna drža. Po tradiciji imajo pri tem odločilno vlogo oči, v katerih pač odseva človeška duša, kot pravijo. (Na primer: Mačje oči so se mu zaiskrile, ponižan z očetom vred je zavrtno zarjul Zamejcu v oči. /Z velikimi očmi je strmela v ljudi./ Nekaj časa je kakor otrok nejeverno obračal oči, zdaj v svojega nasprotnika, zdaj zopet v svojo hčer./ Ona je prosila le z očmi. /Le z očmi se je boril . . .) Posebno izrazit primer je ob Azri. (Brezkončnost sinjega oboka je odsevala v modrini punčic, zajetih v temne obročke. Iz zenic je sijala luč, kakor bi se ji že sonce potopilo v srce.) Za vtis živosti dogajanja in za avtentično podobo oseb in njihovega delovanja so v Kozakovi pripovedni prozi, posebno v romanu Šempeter, pomembni gibi pripovednih oseb, njihovo vedênje in premikanje, posebej koraki. Ob izrazu oči, z zamahi rok, s sunkovitimi premiki telesa zrcali značaj, posebno v scenah razdraženih obračunavanj, ki jih je v romanu kar precej.

Te prvine iz karakterizacije oseb in dialoga so v središču pisateljve pozornosti. Gradijo predvsem scenično pripoved, ki je komponirana klasično kontinuirano, s preprostim dodajanjem scen (aditivno združevanje).

Z naštetih vidikov so še zanimivejše od romana Kozakove Maske (1940). Splošna značilnost teh kratkih besedil novelistične vrste je, da so grajena kot izrecna stvaritev pripovedovalčevega osebnega spomina s kritično, družbeno ideološko ali psihološko, pa tudi z nraštveno mislijo. Dogajanje v njih ni več epsko zgoščeno in urejeno v dramatične scene kot v romanu, ampak lagodno tekoča meditacija, ki opazuje vsakdanjost, se pravi objektivno dogajanje iz svoje zaprte osebne prizadetosti. Zgodba sama ni več pomembna. Pomembno je to, kar pripovedovalca vznemiri. Usode ljudi niso zanimive več same na sebi, temveč so spodbuda za razmišljanje in za sklepanje o zakonitostih, ki jih usode ponazarjajo. Zgodbe so gradivo za meditacijo. Ker pripovedna perspektiva temelji na subjektivnem dojemanju stvarnosti, ki je očita, se spreminja. Največkrat je prvoosebna; tokrat je pripovedni jaz tudi delujoča oseba.

Za primer naj služi »maska« Muni, katere bistvo pripovedovalec pokaže s prvim stavkom. (Spomin na Munija je list iz dnevnika.) Stavek razloži dvojno izhodišče: spomin, kar pomeni dogajanje v preteklosti, in dnevniški zapisek, kar pomeni osebno doživetje notranje, duševne narave. Jedro pripovednega namena sporočijo neki drugi stavki. (Življenje zunaj na cesti se nerazdružno poveže z življenjem v sobi. Poznal sem ljudi iz hiše in vse, ki so hodili mimo, kakor slike na steni.) Pripovedovalec opazuje dogajanje kot filmske slike, torej je pravi odmaknjeni opazovalec. Muni je sicer prisoten kot fabulativni votek v vsej pripovedi, vendar dogajanje ni vedno povezano z njegovim bitjem. Opazovanje življenja zunaj na cesti predstavlja v dnevniški zapisek vnesene »slike na steni«, posamezne usode, obraze, dogodke, dialoge, ki naposled v skupni povezavi predstavljajo fresko moralne, gospodarske in socialne krize. Ti problemi so pripovedovani v obliki poročil. (Na primer: V stranski ulici je v kletnem stanovanju zastrupil brezposelni delavec sebe, svojo ženo in otroka. Zgubil je živce v stiski, ki se je razlezla po vseh zemeljskih celinah.)

V opazovani »maski« se ločita dva prostorsko zamejena svetova: v enem je Muni s pripovedovalcem, to je notranji, varni, razmišljajoči, intelektualno meditirajoči svet pripovedovalca in njegove družine, zaščitene za vrati, na katera trkajo brezposelni in ki se včasih odpirajo, zaščitene tudi za zaprtimi okni, skozi katera pripovedovalec opazuje vrvež na cesti, posameznike in skupine ljudi, na katerih so znaki zgovornih sprememb. Drugi prostor je sovražni, zunanji svet, ki je nasproti statični družinski harmoniji dinamičen, bojevit pa tudi ranjen, predvsem pa nevaren. Takšen je v pripovedi sestavljen iz kratkih poročil, opisov vzdušja in kratkih dialoških fragmentov, ki vdirajo v pripovedovalčev svet. Ob takšni dvojnosti pripovednega prostora se odpira možnost za komentiranje njihovih razmerij, ki v resnici začenja prevladovati v Kozakovi pripovedni prozi in ji tudi prinese zven esejističnosti. Tudi z Munijem je tako. Ker je »list iz dnevnika«, v njem pripovedovalec mnogo razpravlja in tako drobi zgradbo s prvinami, ki na primer ne pojasnjujejo Munijeve usode in ne predstavljajo nujno potrebne celice v organski zgradbi novelistične »maske«.

Po Maskah se Kozak še oddaljuje od prave epike, kakršno je izoblikoval v romanu Šentpeter. Nadaljuje z avtobiografsko perspektivo v spominskih besedilih in meditacijah (Blodnje, Lesena žlica). Tudi v Baladi o ulici v neenakih kiticah (1956) ohranja pripovedno tehniko iz Mask. Zanimivo je, da premore snov v tem besedilu podobne prostorske razsežnosti kot v Šentpetru: fabulativni zametki, posamezne zgodbe, predstavljajo vrsto različnih človeških usod, ki jih prostorsko združuje Rožna dolina, drugo ljubljansko predmestje, splet ulic pod gozdom. Tu je pripovedovalčeva selekcija veliko močnejša kot v romanu Šentpeter, čeprav deluje skrito, v tretji osebi. Upokojenec, ki je fiktivni pripovedovalec, je tipični posrednik, ki razmeroma pasivno opazuje in spet meditira o splošnih življenjskih zakonitostih. Zgodbe se pred njegovimi očmi prepletajo podobno kot v Maskah. V razmerju s Šentpetrom so tu vidne naslednje razlike: sceničnost se vedno bolj izgublja na račun meditacije; dialogi niso dramatični, ne posredujejo dogodka, ampak le sporočajo zgodbo; karakterizacija oseb ni potrebna, ker pripovedovalca zanima le nauk zgodbe, ne pa vzroki za njen razvoj in konec; razrasteta se opazovanje zunanosti predmetov in opis, predvsem narave, ki še spodbuja k meditaciji, kar je bilo na primer v romanu Šentpeter omenjeno na refrenske zaključke konec poglavij; težnje po živem govornem upodabljanju človeške duševne in družbene določenosti, ki se je v elementarni obliki organizirala v roman, tukaj ni več. Pripovedna tehnika v Maskah in v Kozakovih poznejših delih vedno bolj poudarja pomen pripovednega jaza kot združevalca vtisov o ljudeh, prostoru in času. Skozi subjektivni filter presejana resničnost pa je na tej poti izgubila del svojega epskega čara, tistega in takšnega, ki ga ustvari z razumom sezidana iluzija.

Ob pripovedni tehniki Kozakovih besedil se torej lahko vprašujemo o razmerju lirskega in epskega, meditativnega in dramatičnega; njegov pisateljski razvoj, tako razodeva že kratek pogled v njegovo pripovedno tehniko, je pogojen z dialektično napetostjo med obema in s postopnim prevladanjem lirske meditacije nad dramatično pripovednostjo.

BRANJE PESMI V TUJEM JEZIKU

Zdaj ko postaja že branje pesmi v materinščini čedalje redkejša dejavnost, bi se razmišljanje o branju pesmi v tujem jeziku marsikomu utegnilo zdeti pretirano razkošje. Namen teh vrstic je opozoriti, da je tudi branje pesmi¹ v tujem jeziku smiselno in vredno truda. Čeprav je največkrat težje kot branje pesmi v materinščini, lahko rodi tako branje sadove, ki poplačajo vloženi napor. Spričo večjih težav, ki jih mora bralec premagovati, pa je treba posebne težave pri branju poezije v tujem jeziku spoznati in razčleniti. Če hoče bralec te težave premagati, mora poprej poznati vsaj njihove temeljne značilnosti. To še zlasti velja za učitelja, ki naj bi učencu pomagal obvladovati take težave. Poleg narave težav mora učitelj poznati tudi njihovo genezo, saj bo le s takim znanjem lahko odkril in pojasnil mimo na prvi pogled očitnih napak v učenčevem branju tudi vse tiste največkrat nevidne napake, ki učenca ovirajo pri ugotavljanju pravega pomena pesmi.

Težave ob branju poezije v tujem jeziku so v nekaterih sestavinah podobne problemom, s katerimi se srečuje prevajalec tuje poezije. Zato zavzemajo nekateri kritiki do branja in poučevanja poezije v tujem jeziku podobno stališče kot do prevajanja tuje poezije in trdijo, da je le-to nesmiselno, če že ne nemo-goče. Nevzdržnost takšnega apriornega odklanjanja nazorno dokazujejo uspešni prevodi in zavest, da bi se količina in razpon poetskih doživetij znatno zmanjšala, če bi brali samo literaturo v materinščini. Smiselnost branja poezije v tujem jeziku pa je težje pokazati, ne le zaradi pogostih predsodkov proti takemu branju, temveč tudi zato, ker so potek branja in njegovi rezultati zvečine še neznani in neobdelani.

Ker nalagajo nekateri kritiki branje in prevajanje tuje poezije v isti koš, moramo najprej poskusiti razmejiti ti dejavnosti. S stališča zanimanja za branje tuje poezije je namreč razlika med obema bolj pomembna kot prepogosto poudarjanje podobnosti. Čeprav poteka branje poezije v tujem jeziku glede iskanja pomena lahko zelo podobno ali celo identično s prvo stopnjo prevajanja (tj. s prevajalčevim iskanjem pomena tuje pesmi), se od prevajanja bistveno razlikuje v rezultatu: v bralčevem doživetju. Prevajalec mora pomen in razpored besed izvirnika prilagoditi besednemu gradivu drugega jezika in pri tem po možnosti upoštevati še metrično zgradbo; bralca tuje pesmi pa v končnem doživetju ne vežejo omejitve v besednem gradivu materinščine. Pri tem mislimo predvsem na omejitve ubeseditve v drugem jeziku, zaradi katerih mnogi prevajalci trdijo, da se težje delo začenja šele takrat, ko so že prodrli v pomene

¹ V načelu je lahko branje proze v tujem jeziku enako zapleteno in povzroča enake ali vzporedne težave kot branje pesmi. Tukaj se omejujemo na branje pesmi, ker se opiramo predvsem na izkušnje, zbrane pri branju pesmi v proseminarju iz angleške književnosti. Čeprav zadevajo zato nekatere ugotovitve o branju tuje poezije posebni položaj slovenskega bralca, ki se srečuje z angleško poezijo, avtorica upa, da zvečine zajemajo splošnejšo situacijo, namreč branje pesmi v tujem jeziku na sploh. Ugotovitve, ki se nanašajo predvsem na srečanje slovenskega bralca z angleško pesmijo, so zato praviloma posebej označene. K omejitvi na probleme branja tuje poezije pa navaja tudi prepričanje, da je pesniški jezik posebna zgoščena raba, ki terjaja od bralca podobno zgoščeno pozornost, naravnano prav na jezik.

tuje pesmi in se ti pomeni pričnejo izmikati prelivanju v drug jezik. Ker bralcu tuje pesmi ni treba prevajati v materinščino, je njegovo končno doživetje lahko bogatejše, saj ohranja več neprevedljivih odtenkov pomena in izvorni razpored besed; zato je njegovo doživetje tudi bližje izvorni pesmi, kot bi bilo doživetje njenega še tako posrečenega prevoda v bralčevo materinščino. To je vsaj načelno mogoče trditi tudi o tistem doživetju pesmi v tujem jeziku, ki je sad dolgotrajnejšega iskanja ter primerjave pomenov in ki bi ga zato težko označili kot spontano. V tem primeru bi namreč marsikateri bralec zaradi možnosti večje neposrednosti in spontanosti dal prednost *prevodu* pesmi v materinščino. Vendar samo zaradi težavnosti iskanja pomenov še ne smemo dajati prednosti branju prevedene poezije, saj tudi v materinščini ne zavračamo branja zahtevnejše sodobne poezije zgolj zaradi težav ob iskanju njenega pomena. Nasprotno, že možnost polnejšega doživetja pesmi v izvirniku, možnost ohranjanja bogatejših pomenov, pomenskih odtenkov, mnogosmiselnosti in izvirnega razmerja med besedami, brez omejitev, ki jih prinaša prevod, nas prepričuje, da je branje poezije v tujem jeziku smiselno in da je vredno obvladovati na prvi pogled nepremagljive težave, ki se včasih pojavljajo, in o njih tudi razpravljati.

I.

Preden začnemo obravnavati nekatere značilne težave ob branju poezije v tujem jeziku, si oglejmo splošne posebnosti takšnega položaja. Dâ se seveda trditi, da je veljavnost posplošitev glede značilnosti branja poezije v tujem jeziku vprašljiva. Te značilnosti namreč po eni strani vključujejo vse težave in dileme branja poezije nasploh — teh kljub njihovem osrednjemu pomenu tu ne bomo naštevali — po drugi strani pa močno variirajo, tako glede razlik med tujimi jeziki in bralčevo materinščino kot zlasti glede na možne stopnje bralčevega poznavanja tujega jezika. Razlika med temeljitim poznavanjem, ko bralec tujega jezika skoraj ne občuti več kot tujega, in začetniškim znanjem, ko se hori s posameznimi besedami, je znana. Med tema skrajnostma je več vmesnih stopenj znanja, od katerih je vsaka povezana z različno velikimi težavami v branju poezije. Če pa predpostavimo, da posebne težave izvirajo predvsem iz dejstva, da je jezik pesmi za bralca tuj jezik, potem to dejstvo pomeni temeljno skupno značilnost.

Ko pravimo, da je neki jezik bralcu tuj, imamo predvsem v mislih, da si bralec tega jezika ni pridobil enako kot znanje materinščine in ga običajno ne obvlada kot materinščino. Vtem ko se materinščine uči že od rane mladosti in v tesni povezavi jezika z doživljanjem, se tujega jezika največkrat uči pozneje in med učenjem povezavo jezika z doživljanjem pogosto nadomešča prevod v ekvivalente materinščine. Celo takrat, kadar gre za bralcu znane tuje besede, lahko zato govorimo o sorazmerno šibkejši zvezi med besedami tujega jezika in bralčevo izkušnjo oziroma zmožnostjo asociativnega predstavljanja. V tujem jeziku ta zveza ne izvira iz neposredne povezave besed z bralčevimi resničnimi izkušnjami, ki bi tujim besedam podeljevale spontano evokativno moč in raznoliko čustveno vsebino, marveč je pogosto le nasledek prehajanja neposredne navezanosti med besedo in izkušnjo iz ekvivalenta v materinščini na tujo besedo. Pri pojasnjevanju posameznih besed v tuji pesmi, kot tudi pri učenju tujega jezika sploh, pride do takega prehajanja, brž ko postane tuja beseda bralcu

znana, ne glede na to, ali jo pojasnimo z ekvivalentom v materinščini ali z opisom v tujem jeziku. Pri drugem bo bralec štel neznano besedo, npr. *life*, za znano takoj, ko bo zvedel, da pomeni »življenje«; ne glede na to, kaj življenje zanj pomeni glede na lastne izkušnje. Ker je vprašljivo, ali in kdaj v dveh jezikih lahko govorimo o resničnih pomenskih ekvivalentih, odpira seveda možnost prehajanja evokativne moči iz besed v enem jeziku na besede v drugem številne probleme (nekateri bomo pozneje poskusili nakazati).

Pri neznanih tujih besedah seveda sploh ne moremo govoriti o navezanosti med besedo in izkušnjo. Pri njih se odpira le vprašanje, kako to navezanost ustvariti med pojasnjevanjem besede. Posledice pomanjkljive navezanosti besed na izkušnje oziroma odsotnosti navezanosti, lahko ocenimo ob dejstvu, da je prav tesna povezanost jezika s stvarnimi izkušnjami temeljni izvir njegove evokativne moči (obujen predstave, spomina), in zato tudi ena osnovnih sestavin spontanega, neposrednega doživljanja poezije. Glavna posledica šibkejšje navezanosti besed na izkušnje, zmanjšana evokativna moč besed — vsaj ob prvem srečanju s tujo pesmijo — bistveno zmanjšuje možnosti uspešnega neposrednega doživetja. Že zaradi bralčeve naravnosti na iskanje pomena imajo tuje besede za bralca pogosto predvsem denotativni (označitveni) pomen, ne pa tudi konotativnih (sooznačitvenih) pomenov, ki so med glavnimi viri bralčevega čustvenega odziva. Namesto bogatih konotativnih pomenov se bralcu ob tuji besedi večkrat vsiljuje spomin na rabe in kontekste, v katerih je besedo že srečal. Te rabe in sobesedila so lahko povsem nerelevantna, včasih pa tudi resna ovira. Ker se bralcu beseda zdi znana, se zadovolji z že znanim pomenom, ne razmišlja o morebitni neustreznosti tega pomena in ne trudi se poglobiti v druge možne pomene. Tako omejeno poznavanje besedišča brez navezanosti na izkušnje lahko povzroči napačno branje pesmi.

Ob srečanju s pesmijo v tujem jeziku rešujejo bralci (in učitelji v razredu) vprašanje pomena in povezanosti med besedo in izkušnjo s spontanim poseganjem po ekvivalentih v materinščini. K nasvetu, naj bi se (vsaj ob branju tuje poezije v razredu) izogibali ekvivalentom v materinščini, je treba pripomniti, da le-ti podelijo tujim besedam včasih najhitreje in učinkovito vsaj nekaj evokativne moči, ki izvira iz navezanosti besed na izkušnje. Po tej poti lahko pridobi tuja beseda tudi nekatere značilne konotativne pomene. Hkrati služi ekvivalent v materinščini, če je na voljo, precej zanesljivemu preverjanju pravilnosti pomena, ki ga bralec pripisuje tujim besedam.²

Ob »olajšanju«, ki ga pri opisovanju pomena tuje besede v razredu lahko prinese ekvivalent v materinščini, ko je spoznan ne samo denotativni pomen, marveč tudi evokativna moč besede, pa učitelj ne sme pozabiti na *nevarnost*, ki izvirajo iz uporabe ekvivalentov v materinščini pri branju tuje poezije. V mislih nimamo samo možnosti, da zaradi drugačne kulturne dediščine v materinščini ni ekvivalenta, ali pa da so vsi »ekvivalenti« slabi (tedaj navajanje domnevnih ekvivalentov bralca le zavaja), temveč predvsem premike v pomenu in konotacijah besed, do katerih lahko pride zaradi uporabe ekvivalenta. Ti premiki so posledica dejstva, da se pomeni in tipične konotacije besed v materinščini in

² Celo tuji predavatelji, ki ne poznajo materinščine poslušalcev, si večkrat prizadevajo spoznati tak ekvivalent, da bi z njim olajšali razumevanje ključnih besed v pesmi.

tujem jeziku le redko skladajo. Ustrezni ekvivalent lahko pokriva le del pomena tuje besede, lahko pa je tudi širši kot pomensko polje tuje besede. Kadar si učitelj pomaga z ekvivalenti v materinščini, mora zato usmerjati in nadzorovati prehajanje pomenov in tipičnih konotacij z besede v materinščini na tujo besedo. Še posebej mora paziti na razlike v pomenih in na omejitve, ki jih prinaša ekvivalent v materinščini s stališča pomena tuje besede v kontekstu pesemske celote, in preverjati bralčeve vtise. Le tako bo preprečil prehajanje manj ustreznih ali napačnih pomenov.

Nakazano pojasnjevanje tuje besede z ekvivalentom v materinščini je zato zapleteno in tvegano. Kljub temu je največkrat lažje pojasniti in napraviti evokatивно učinkovite besede, za katere bralec v materinščini pozna ekvivalente, navezane na njegove izkušnje, kot tiste, ki v njegovi materinščini nimajo ekvivalentov. Pri takih besedah se za bralca pogosto pojavi dodaten problem: srečanje z zanj novimi pojavi neznane kulture. Težav, ki izvirajo iz nepoznavanja tuje kulture in tujih navad, običajno ne moremo odpraviti s prevajanjem. Največkrat moramo dodati podatke o neznani kulturi (podoben položaj lahko nastane pri časovno odmaknjeni poeziji v materinščini), vendar zaradi drugačne narave takih težav o njih ne bomo posebej govorili.

Čeprav je uporaba ekvivalenta v materinščini večkrat učinkovita kot pojasnilo pomena in kot nekak most za prehajanje evokativne moči, pa lahko vodi tudi k nezaželeni težnji po prevajanju cele pesmi ali njenih delov, in s tem k vsem omejitvam pomenov, ki izhajajo iz prevoda. Proti tej težnji se mora učitelj bojevati nenehno z vsemi možnimi pojasnili in opozorili na pomene, ki jih ekvivalent v materinščini nima, ali pa jih dodaja, na nove kombinacije pomenov in včasih tudi na značilne konotacije, ki bi jih posameznim besedam pripisal bralec, kateremu je jezik pesmi materinščina.

II.

Po tem opisu nekaterih splošnih značilnosti in problemov, ki se odpirajo ob srečanju bralca s pesmijo v tujem jeziku, si oglejmo še posebne vire in rojevanje napak, ki pogosto nastajajo ob takem srečanju.

Najprej si bomo bežno ogledali očitne neposredne posledice bralčevega nepoznavanja posameznih besed v tujejezični pesmi. Ko pride bralec do neznane besede, branje prekine, da bi besedo poiskal v slovarju, ali pa to besedo kar preskoči v upanju, da mu bo jasna iz sobesedila, oziroma da ni pomembna. Če se odloči neznano besedo poiskati v slovarju, bralec za nekaj časa pretrga branje in doživljanje pesmi ter nameni pozornost iskanju neznanega pomena. V slovarju se seznanj z možnimi denotativnimi pomeni in izbere enega (lahko tudi več). Čeprav se v izboru lahko opira na kontekst celotnega besedila pesmi, nastopi možnost napačne izbire in možnost upoštevanja/vključevanja ter prisotnosti pomenov, ki so za dano besedo nerelevantni ali napačni. Dejstvo, da mora bralec posamezno besedo spoznavati s slovarjem — ne glede na to, ali pri tem uporablja enojezični slovar z opisom in primeri v tujem jeziku ali dvojezični slovar, ki mu nudi možne ekvivalente v materinščini — lahko že samo po sebi zmanjšuje evokatивно moč besede in prisotnost možnih konotativnih pomenov.

Če namreč takó spoznano besedo še naprej spremlja občutek neznanega, je lahko ovirano prehajanje evokativne moči in konotacij iz materinščine.

Če bralec neznan besedo kar zanemari, ne da bi poskušal spoznati in razumeti njen pomen, lahko branje pesmi nadaljuje brez prekinitve. Glede na večjo ali manjšo pomembnost zanemarjene besede ali besed, nastopi tedaj tudi večja ali manjša nevarnost, da bo bralec izmaličil pomen celotne pesmi. Do napačnih konstrukcij celotnega pomena pesmi pride večkrat tudi takrat, kadar pripisuje bralec besedam, ki jih ne pozna, napačen pomen, a se tega ne zaveda. Zato mora učitelj včasih preverjati pravilnost pomenov, ki jih učenci pripisujejo posameznim besedam, čeprav le-ti trdijo, da so jim vse besede znane in pesem razumljiva.

Nepoznavanje posameznih besed pri branju tujejezične poezije povzroča bralcu še eno težavo: otežkoča mu ugotavljanje slovničnega razmerja in z njim smiselne povezave med besedami. Vprašanju je treba posvetiti še posebno pozornost, kadar se slovenski bralec sreča z angleško poezijo. Ker v angleščini ni obrazil in ker lahko ista beseda funkcionira kot več besednih vrst, je slovenskemu bralcu pri angleški poeziji včasih težko določiti že kar osnovno slovnično razmerje med posameznimi besedami. Delno poznavanje besed lahko tedaj postane usodno za konstrukcijo pomena celotne pesmi. Ker je bralec tujo besedo srečal in spoznal samo v eni njenih slovničnih funkcij, to funkcijo posplošuje, ne da bi pomislil, da je isto besedo mogoče uporabiti tudi v funkciji druge besedne vrste. Ob nepozornosti bralcev izvirajo iz te napake skoraj nepredvidljive možnosti napačnih konstrukcij medsebojnih zvez med besedami, s tem pa smisla stavkov in cele pesmi. Težavnost ugotavljanja slovničnih razmerij je v angleški poeziji večja zaradi pogostne uporabe nenavadnega besednega reda in eliptičnih opisov, ki jih je ob pomanjkanju obrazil težje razvozljati kot v slovenščini.

Doslej opisane težave in iz njih izvirajoče napake v poustvarjanju pomena tujejezične pesmi je razmeroma lahko predvideti, razčleniti in zato tudi v veliki meri odpraviti. Iz nepoznavanja posameznih tujih besed pa izvirajo še globlje motnje in premiki v doživljanju tujejezične poezije, motnje, ki jih je težje predvideti in odkriti, zato pa tudi težje odpravljati. V mislih imamo motnje, ki jih nepoznavanje posameznih besed povzroča pri kristalizaciji pomena pesmi s tem, ko spreminja vrstni red elementov pri doživljanju. Pomen teh motenj lahko razumemo šele, če poskusimo posledice nepoznavanja, premajhnega poznavanja ali pomanjkljive konotativnosti besede zasledovati s stališča zgradbe pesmi in s stališča možnega končnega učinka pesmi, kakor ga določa in pogojuje pesnikova lastna razporeditev besed.

Da bi prikazali nekatere izmed teh motenj, je najbolje, če si pesem zamislimo kot zaporedje jezikovnih simbolov v natančno določenem časovnem razmerju do vseh drugih jezikovnih simbolov v pesmi. Ker v takem zaporedju preje uporabljene besede bistveno pogojujejo učinek pozneje uporabljenih — in obratno — lahko pesnik s časovim razporedom besed doseže vrsto pomembnih učinkov: s kreacijo posebnega vzdušja pripravi bralca na poznejše ali končne učinke, s kopičenjem poveča evokativno moč besed in s tem intenzivnost doživetja. Z zaporednimi modifikacijami kakega opisa ustvari dodatne in nove pomene, ki so

več kot samo vsota pomenov vseh uporabljenih besed, opisov itd. Če pojmujeemo pesem kot tako zapleteno in medsebojno povezano zaporedje besed, je jasno, da je končna evokativna moč posameznih besed in pesmi v veliki meri odvisna prav od zaporedja, ki ga je izbral pesnik. S stališča opisanega pojmovanja pesmi povzroča nepoznavanje ali pomanjkljivo poznavanje posameznih besed bistveno motnjo v doživljanju pesmi, in s tem motnjo, ki presega pomen posamezne besede. Motnje, ki nastanejo, ko bralec zanemari neznane besede, ali jih preskoči v upanju, da mu bodo postale jasne iz poznejšega besedila, najlažje ponazorimo, če si zamislimo isto pesem s spremenjenim besednim redom ali z izpuščenimi posameznimi besedami. Če bi takó spremenjeno pesem zapisali, bi se nam zdele spremembe nedopustne. Ko pa bralec doživlja takó izmaličeno pesem, se tega sploh ne zaveda. Površno poznavanje besed, zanemarjanje neznanih besed in pripisovanje napačnega pomena imajo tako pri branju tuje poezije pogosto še globlje posledice. Bralec zaradi njih lahko prezre uvodno formulacijo teme, smiselne povezave in miselne obrate ter vmesne stopnje v razvoju celotnega pomena. Opazi le dobesedno ponavljanje, ne pa tudi ponavljanja v obliki variiranja ali stopnjevanja in vseh pretanjenih učinkov takega ponavljanja, daljnosežnih tematskih povezav, kopičenja in končne intenzivnosti opisa. Kadar pride do takih napak, se bralec pritožuje, da mu pesem »razpada« v sestavine, da ne vidi celovitosti. Prebrana pesem ostane zanj brez pomena, ali pa njen pomen kristalizira okoli napačnega jedra.

Posledice nepoznavanja in pomankljivega poznavanja besed so zlasti občutne pri bralčevem dojetanju besednih figur. V tujem jeziku bralec metafore ne doživlja enako jasno in neposredno kot v materinščini; do njenega pomena se mora večkrat šele »dokopati« z razlago njenih sestavin. Položaj je posebej zapleten, kadar gre za večstopenjske metafore, ko na primer pesem prikazuje neki predmet ali čustvo z več zaporednimi primerjavami in té šele skupaj in v določenem zaporedju tvorijo resnični opis. V takšnem primeru dojema bralec, bodisi zaradi vmesnega iskanja pomenov, bodisi zaradi počasnega slabega branja, vsako od zaporednih ponazoritev kot ločen in neodvisen pomen, ne da bi doumel pomen v njegovi celovitosti, to je tisti »višji« pomen, ki ga posreduje le združitev sestavin vseh zaporednih opisov, in ga lahko označimo kot »sovpadanje« vseh pomenov. Po drugi strani lahko nepoznavanje ali napačna identifikacija enega samega izmed zaporednih elementov tako razvejane metafore povzroči diskontinuiranost povezave z drugimi elementi in bralec take metafore ne dojema več kot celoto, marveč kot nepovezane elemente.

Različni pomenski premiki ne izvirajo samo iz nepoznavanja besed, marveč so včasih tudi posledica bralčeve boljše seznanjenosti z nekaterimi besedami. Med neznanimi in manj znanimi besedami pridobi bolj znana beseda včasih za bralca osrednji pomen, čeprav ga v resnici v pesmi nima. Nezavedno tako bralec nekaterim besedam pripisuje pomembnost na povsem subjektivni osnovi neizenačenega poznavanja jezika, torej po merilu, ki ni utemeljeno v pesmi. Kadar pride do tako motiviranega pripisovanja pomembnosti posameznim besedam, se lahko zgodi, da poskuša bralec svoje doživetje organizirati okoli ene ali več bolj poznanih besed, ki postanejo zanj ključni nosilci pomena: opažamo samovoljen izbor elementov in tudi izmaličenje pesmi. To težnjo zasledimo zlasti pri bralcih z razmeroma slabim znanjem tujega jezika. Do podobnega nesorazmernega oce-

njevanja pomena posameznih besed lahko pripelje tudi napor, ki ga vloži bralec v iskanje pomena neke neznane besede. V obeh primerih vodi bralčevo »lep-ljenje« na posamezne besede k nezaželenim vsebinskim premikom.

Vse orisane pomenske premike lahko označimo kot motnje v delovanju konteksta pesemske celote. Ker je prav delovanje konteksta — torej tesen nadzor vsake besede nad pomeni vseh drugih besed in soodvisnost vsake besede s pomeni vseh drugih besed — ena izmed tistih značilnosti pesniške rabe jezika, ki omogoča doseganje največje izraznosti, ni težko razumeti daljnosežnih posledic nepoznavanja posameznih besed za branje poezije v tujem jeziku.

Te posledice so še bolj občutne, ker se bralec v doživljanju tuje pesmi le redko lahko z gotovostjo nasloni na njeno slušno podobo kot pomagalo za ustvarjanje pomenskega ravnotežja. Nasprotno, ponavadi ne opaža vsebinskih poudarkov, ki jih nakazuje metrična shema, medtem ko je kinestetsko doživetje tuje pesmi pogosto skoraj nerešljiv problem. Zlasti v angleščini je nepoznavanje posameznih besed združeno z nepoznavanjem njihovih slušnih lastnosti, od katerih zavisí ustrezen vtis. Spričo v angleščini dovoljenega variiranja stopice, povzroča slovenskemu bralcu celo konstrukcija metrične sheme včasih težave. Bralci si pomagajo s precej mehaničnim skandiranjem, pri čemer se izgublajo pretanjeni vsebinski poudarki. Rešitev tega problema verjetno nakazuje povečana odzivnost bralcev, kadar se srečajo z umetniško dodelano predstavitvijo tuje pesmi. Izkušnje kažejo, da ne nudi taka predstavitev le možnosti bolj uspešnega kinesteskega doživetja, kot ga lahko doseže bralec v drugačnih okolnostih, marveč pomembno vpliva tudi na razumevanje pomena pesmi.

Po tem naštevanju težav in možnih stranskih poti bi pesimistično razpoložen kritik lahko sklepal, da je branje poezije v tujem jeziku preveč zapleteno in zato ne vredno truda. Tak sklep se zdi pre nagljen. O tem nas prepričuje mnenje tistih bralcev, ki so kljub začetnim težavam in naporom vzljubili branje tuje poezije. Čeprav dajejo številni bralci zaradi lažje razumljivosti prednost umetniškemu prevodu tuje pesmi, ima marsikateri pozneje, ko spozna odtenke pomena, ki jih prevod ne more ohraniti, rajši izvirnik. Že to, da bralci večkrat vzljubijo in trajno občudujejo posamezne pesmi v tujem izvirniku, nas utrjuje v prepričanju, da je — ko so naperi spoznavanja posameznih elementov mimo in razne zmote presežene — možno resnično doživetje tuje pesmi. Čeprav bi bilo težko trditi, da so taka doživetja spontana, nedvomno lahko postanejo resnična in polna poetska doživetja in vir trajnega estetskega užitka. To pa zadostuje kot utemeljitev smiselnosti branja in poučevanja poezije v tujem jeziku.

Zapiski, ocene in poročila

ŠE ENKRAT O PROBLEMIH OB STAROGORSKEM ROKOPISU

0.0.1 Proti koncu lanskega in v začetku letošnjega koledarskega leta je beneško-slovenski duhovnik Angel Cracina s spremnim člankom objavil novo odkriti slovenski rokopis iz konca 15. stoletja, najprej v Koledarju Goriške Mohorjeve družbe, nato še posebej v italijansko pisani brošurici. Ker gre za izredno pomembno najdbo, o njej pa je razen slabo poznanega zamejskega tiska poročal le verski tehnik Družina, se je uredništvo JiS na pobudo prof. Franceta Bezljaja odločilo seznaniti z njo slovenske slaviste. Najprej je bil v načrtu le informativen članek, ki naj bi ga napisal podpisani (nekako v obsegu prvih petih odstavkov kasnejšega članka), ko pa je rokopis pritegnil pozornost prof. Tineta Logarja, je uredništvo JiS po analogiji z že planiranim kolektivnim komentarjem k pesmim iz začetka 18. stoletja razširilo svoj program tudi v zvezi s starogorskim rokopisom, k čemur se je pridružila še urednica jezikovnega dela. Tako so v št. 6/7 prejšnjega letnika JiS, tematizirani na nova odkritja v starejšem slovenskem slovstvu, izšli članki Tineta Logarja *Grafika in jezik starogorskega rokopisa* (str. 192-8), Brede Pogorelec *Pomen starogorskega spomenika za zgodovino slovenskega knjižnega jezika* (str. 198—203) in podpisanega *Starogorski rokopis in oživitve vprašanja pismenske tradicije v srednjem veku* (str. 204-11) pod skupnim naslovom *Starogorski slovenski rokopis iz konca 15. stoletja*. Ta skopi historiat se mi je zdelo potrebno nakazati iz dveh razlogov. Najprej zato, ker so članki nastajali vzporedno in ločeno; podobna mnenja in zaključki v njih niso plod medsebojnega dogovora ali povzemanja (še za tehnično usklajevanje ni bilo časa, zaradi česar se povzetki in citati iz Cracine po nepotrebnem ponavljajo iz članka v članek). To je pomembno, saj so prišli avtorji do njih po različnih potih svojih ožjih strok. Drugačen pomen pa ima historiat za članek podpisanega, ki se je širil od prvotne informacije v smer literarnozgodovinskega komentarja in zato ni enovit.

0.0.2 Med tiskom zadnje številke lanskega letnika JiS je prejelo uredništvo že dva kritična oz. polemična zapisa, ki ju je izzvala skupina člankov o starogorskem rokopisu. Glavnemu uredniku ju je še uspelo

vstaviti v št. 8, nadaljnjo razpravo pa je moral prenesti v letošnji letnik (gl. op. k str. 309). To sta Borisa Paternuja *Nekaj pripomb ob starogorskem rokopisu* (str. 309, 310) in Pavla Merkušja *Nekaj pripomb po objavi starogorskega rokopisa v JiS* (str. 311-3). Prve pripombe so v celoti neposredno naslovljene na članka Brede Pogorelčeve in mene, vendar tako, da ni povsem razvidno, kaj sodi v območje enega ali drugega članka; ker sta si kljub nekaterim skupnim točkam članek Pogorelčeve in moj dokaj različna, in to ne le v metodoloških izhodiščih in ožjemu strokovnemu pristopu, ampak tudi v postavkah, bom v nadaljnjem izločil vse, kar zadeva raziskovalno področje Brede Pogorelec. Medtem ko Paternujeve pripombe zadevajo osrednjo problematiko mojega članka (vprašanje pismenske tradicije v srednjem veku), pa se je Merkuš ustavil ob pisavi beneškoslovenskih krajevnih imen in ob tako imenovanem »beneškoslovenskem ali čedadskem rokopisu«, ki sem ga mimogrede pritegnil v svoja izvajanja.

0.0.3 Preden preidem h konkretnim odgovorom in pojasnilom na omenjene pripombe, naj še kratko povzamem vsebino svojega članka. Po uvodni informaciji in orisu Cracinovega članka sem poskušal v glavnih potezah nakazati osrednjo slovstveno zgodovinsko problematiko v zvezi s srednjim vekom — ali je med ohranjenimi teksti obstajala kakšna tradicijska zveza ali so bili zgolj slučajni pojavi —, pri čemer sem bil nekoliko podrobnejši pri navajanju dognanj za južnozahodno obrobje slovenskega nacionalnega prostora, medtem ko sem podal osrednjo problematiko v skrajno poenostavljeni in shematizirani obliki dileme med pogledi naših najzaslužnejših raziskovalcev najstarejše književnosti Franceta Kidriča in Ivana Grafenauerja. Prav tako shematično in zgolj nakazano sem podal primerjavo doslej znanih slovenskih molitvenih obrazcev iz poznega srednjega veka in se pri tem zaustavil zgolj ob najbolj opaznih razlikah in splošni podobnosti. V zaključku sem opozoril, da že ta bežna opažanja podpirajo rezultate Grafenauerjevih filoloških raziskav o zgodovini slovenskih obrazcev očenaša (oratio dominica), apostolske vere (symbolum aposto-

licum) in zdravemarije (angelica salutatio) v srednjem veku (ne pa njegovih skrajnostnih pogledov v nekaterih polemičnih člankih, na katere sem opozarjal poprej kot na protipol Kidričevi skepsi). Tako sem končno tudi zapisal trditev, da so se trije osnovni krščanski vrški obrazci, ki jih obsega tudi starogorski rokopis (vendar najbrž res samo ti), »ohranjali s prepisovanjem več kakor verjetno skozi ves srednji vek, pri čemer so se nekoliko spreminjali v času in v nekaterih pokrajinah« (str. 211). Ta teza seveda ni dovolj podprta v samem mojem pisanju. Ko sem jo zapisal, sem suponiral poznavanje obeh Grafenauerjevih temeljnih razprav, ki ju navajam v zadnji opombi, opiral pa sem se tudi na nekatera spoznanja, ki jih zaradi pomanjkanja razpoložljivega prostora nisem mogel razviti v svojem članku in ki jih bom iz istega razloga tudi v pričujočem zapisu le bežno nakazal. Morda mi bo dana še kdaj priložnost, da jih bom lahko razvil in utemeljil v polnem obsegu. To lahkost pa sem si dovolil zato, ker s člankom nisem nameraval (zaradi prekratkega roka) niti mogel (zaradi prostorske omejenosti) *dokazovati* pismenske tradicije v srednjem veku, pač pa ob novem važnem rokopisu »oživiti vprašanje«, kakor sem zapisal v naslovu.

1.0.0 Nimam občutka, da se moj članek o starogorskem rokopisu giblje zgolj v »starem dilemskem krogu Kidrič—Grafenauer«. To dilemo sem sicer kratko omenil kot zgodovinsko dejstvo, vendar je nisem hotel obnavljati v njenih nekdanjih dimenzijah, sicer bi ji posvetil v članku večjo pozornost. Sem namreč mnenja, da dandanašnji niso več važni zaslužni možje kot taki, še manj njihovi svetovni nazori, posebej če se jih že drži rahla zgodovinska patina; važna so njihova znanstvena dognanja in njihova prepričljivost. Zato se nisem in se tudi ne nameravam »odločiti v prid Grafenauerjevi tezi«, pač pa cenim rezultate njegovih filoloških in kulturno zgodovinskih raziskav, kakor jih je kljub nekaterim stvarnim ugovorom cenil tudi France Kidrič. Tako sem se v opombi ob zaključku svojega članka skliceval le na dve tehtni razpravi *Poglavje iz najstarejšega slovenskega pismenstva* (ČJKZ 1931) in *Celovski rokopis iz Rateč, podružnice beljaške prafare pri Mariji na Zilji* (Razprave SAZU, 2. razr. 3, Lj. 1958), izpustil sem pa polemično pristransko razpravo *O pokristjanjevanju Slovencev in početkih slovenskega pismenstva* (DS 1934), čeprav prinaša nekaj no-

vega gradiva in pogledov. Pri tem pa ni nepomembno dejstvo, da je Ivan Grafenauer z izjemo že zastarelega Gregorja Kreka (*O novoslovenskem rokopisu zgodovinskega društva koroškega*, Kres 1881) edini, ki se je z znanstveno akribijo poglobljal v vprašanja celovškega oz. rateškega rokopisa in v zgodovino obrazcev očenaša, apostolske vere in zdravemarije v srednjem veku pri nas. Drugi literarni zgodovinarji so dali takšne ali drugačne strnjene sodbe bodisi na osnovi Krekovih in kasneje Grafenauerjevih raziskav in zaključkov oziroma v kritičnem odnosu do njih ali pa po analitično nepreverenih lastnih sodbah. Posebno mesto zavzema France Kidrič, ki se v vprašanja srednjeveškega slovenskega slovstva ni posebej poglobljal in ki je to dobo presojal »samo kot literarni in kulturni zgodovinar, ki beleži sumande, napravi črto in mirno čaka, kaj pokaže račun«, kakor je svojo metodo sam označil (*Stoletja beležk brez literarne tradicije* v *slovenski literarni zgodovini*, LZ 1935, str. 290). Ne glede na to, da se s tako pozitivistično dosledno metodo dandanašnji ne moremo več zadovoljevati pri preučevanju tako zapletenega in v temo zagrnjenega obdobja, kot je srednji vek, tudi v okviru Kidričeve metode predstavlja starogorski rokopis pomemben nov »sumand«.

1.1.0 Tradicionalno ohranjanje obravnavanih verskih obrazcev v srednjem veku ni več odprto vprašanje, saj ga je po polemikah priznal tudi France Kidrič, in to brez poznavanja starogorskega rokopisa, ki množi dokaze zanj. Nepremagana pa je še vedno dilema med možnostjo pismenske, torej prepisovalne tradicije in med ustim izročilom pod »cerkveno institucionalizirano, cenzuro kolektivne tvornosti«. Tu neposrednih dokazov za eno ali drugo stran tudi z najdbo starogorskega rokopisa skorajda ni. Tudi Grafenauerjeva dokazovanja so se zadovoljila z nekakšno kombinirano rešitvijo: »*nepretrgano pismensko-ustno tradicijo* od najstarejše dobe slovenske zgodovine in pisemstva do dobe tiska« (ČJKZ 1931, str. 102). V svojem članku sem pustil vprašanje ustne tradicije namenoma ob strani (prim. str. 205) in iskal znake pismenske tradicije. Da je celovski rokopis prepis in ne zapis, je na osnovi pomot, ki lahko nastanejo le pri prepisovanju, dokazal že Krek; Grafenauer je v citiranih razpravah to sprejel in podprl z novimi dokazi. Velika podobnost ohranjenih zapisov molitev, ki sem jo ponazoril z vzporednim natisom besedil, vključuje tudi starogorski rokopis v okvir možnosti prepisovalne tra-

dicije, ki jo je na temelju Alasiinih tekstov domneval za južnozahodni del slovenskega ozemlja Oblak in zaradi najdbe zapiskov z Goriškega sprejel tudi Kidrič. Tudi sam starogorski rokopis je očitno prepis (relativno dosledno zapisovanje besedila pri drugače slovstveno ne delujočem duhovniku, redki znaki duhovnikovega rodnega dialekta v besedilu). Na temelju teh ugotovitev pač niso preuranjeni zaključki o pismenski praksi, če že ne tradiciji na zahodnem delu slovenskega ozemlja in v času poznega srednjega veka. Kako pa je s starejšimi obdobji, na katera kažejo leksikalni, oblikoslovnii in sintaktični arhaizmi predvsem v celovškem oziroma rateškem rokopisu, pa ostaja še vedno domena posrednih domnev.

1.1.1 Ustno prenašanje molitvenih obrazcev iz roda v rod pod kontrolo duhovščine je gotovo najbolj vabljiva in na videz najbolj prepričljiva rešitev. Posebej v okoliščinah, ko nimamo izdelanih kolikor toliko zanesljivih kriterijev za spremembe v besedilih, prenašanih po ustni tradiciji, in na drugi strani za spremembe, ki jih vnašajo v prepise pisarji, za naše ozemlje bo v pomanjkanju gradiva za drugo skupino takšne kriterije tudi težko postaviti. So pa neka dejstva, ki posredno govore zoper možnost ohranjanja oficialnih, cerkveno priznanih slovenskih molitvenih obrazcev zgolj po ustnem izročilu in za nujnost nekakšne pismenske tradicije. Napredovanje krščanstva med Slovenci je bilo spocetka moteno z odporom družbeno najvišje stoejih pripadnikov stare slovske vere; po likvidaciji veoine domačega plemstva lahko štejeemo višje sloje za povsem pokristjanjene, drugače pa je bilo s preprostim ljudstvom, ki se je ponekod še vse v 16. stoletje oklepalo poganskega praznovanja, če že ni vztrajalo pri stari veri; cerkvena organizacija se je le počasi utrjevala na slovenskem ozemlju; duhovščina je pogosto zanemarjala versko vzgojo najširših slojev; šole so bile omejene le na nekatere večje kraje, ljudstvo ni bilo le nepismeno, ampak tudi neizobraženo zunaj lastnih starih tradicij, v katere še ne moremo zanesljivo šteti krščanskega predstavnega sveta. Takšnih in podobnih dejavnikov, ki niso v prid podmeni o ljudskem ustnem ohranjanju krščanskih molitev, bi še lahko naštevati. Najbolj zgovoren pa se mi zdi naslednji primer: Šele po stoletju protireformacijskih gonj in intenzivnega utrjevanja katoliške cerkve na Slovenskem, ko lahko dokumentirano beležimo versko najbolj intenzivno življenje vseh

družbenih slojev, se je sprožila akcija za splošno in načrtno katehezo med katoliškimi duhovniki. Sprožil jo je cerkveni zbor v Rimu leta 1725, na katerem je papež Benedikt XIII. zapovedal »podvuenje eniga kristjana u tih štukih te vere... nikar li samu u tim otročim navuku, ampak dostikrat, inu po gostu tudi po pridigi, ja tudi per juternih mašah naprej nesti« (Paglovec, Zvesti tovarš, Lj. 1767, str. 4). Med devetimi »štuki« tega krščanskega nauka najdemo tudi »3. Oča naš, 4. Češena si Marija, 5. Apostolska vera« (prav tam). Torej je bil še v tem času potreben pouk teh molitev zunaj družinskega kroga, dasi jih je velika večina nedvomno že znala. Tem bolj pa je bil tak ali podoben pouk potreben v najrazličnejših obdobjih srednjega veka. Tu pa pridemo do vprašanja »cenzorja« ljudskega izročila, ki mu ni bilo le treba bedeti nad pravilnostjo obrazcev, katere so ljudje uporabljali, ampak tudi širiti njih znanje, ki bi bilo sicer omejeno na preveč ozke kroge. Tu gre predvsem za nižji kler, ki je imel neposreden stik z ljudstvom; ta pa je bil, čeprav pogosto slabo izobražen, pismen. Ker pa je bilo med njim dosti tujcev pa tudi nesuverenih poznavalcev teoloških vprašanj, je verjetneje, da so si vsaj najpotrebnejše verske obrazce raje zapisovali, kakor da bi se zanesli na svoj spomin. Seveda ne moremo pričakovati, da bi se nam kaj dosti takšnih beležk za vsakdanjo rabo ohranilo skozi stoletja.

1.1.2 Zelo verjetno lahko ustaljeno obliko takšnih beležk vidimo tako v bolj praznji obleki celovškega oz. rateškega rokopisa, še bolj pa v bolj vsakdanji zunanjščini starogorskega rokopisa. V to smer nam daje misliti tako obseg obeh rokopisov, ki zajema samo tri verske obrazce, prav tako pa enako zapovrstje, v katerem je na prvem mestu očenaš, sledi mu zdravamarija, njej pa apostolska vera (zapisovalec bi si molitve lahko zabeležil tudi v drugačnem zaporedju). Ni brez pomena, da najdemo iste obrazce v enakem zaporedju tudi v Alasijevi knjižnici. Vzorec za to zaporedje seveda ni domač, prišel je od zunaj. V istem zaporedju so zapisani obrazci v rokopisnem kodeksu admontskega samostana iz 14. stoletja, ki so nekoč veljali za slovske, pa je Kidrič dognal, da gre za nemške tekste (Kidrič, *Pomote in potvare za razne potrebe*, NZ 1909). Takšno obliko duhovnikovega priročnega zapiska najdemo pri nas še v rokopisu iz konca 17. stoletja (negotova datacija), privezanemu Čandekovim Evangelijem inu listuvom (NUK, sign.

13096). Seveda lahko sega takšna oblika zapiskov nazaj najdlje v 11. stoletje, ko se je z Marijinim kultom širil tudi tako imenovani angelski pozdrav kot molitev. Poprej bi lahko obstajali zapiski očenaša in vere le v samostojni obliki ali v povezavi z drugimi obrazci (npr. z obrazcem za splošno spoved, zapisom desetih zapovedi).

1.2.0 Vprašanje, če na temelju nekaj verskih obrazcev in drugih ohranjenih zapisov iz srednjega veka že lahko govorimo o formiranem pismenem jeziku, je jezikoslovno teoretične narave in nisem zanj kompetenten. V mojem članku se pojavi le v citatu iz Cracine (str. 205), ki mi je bil le izhodišče za razpravljanje v drugo smer, v smer pismenske tradicije.

1.3.0 Nedvomno obrazci, ki so prevodi tujejezičnih oficialnih tekstov, narekujejo primerjalne študije. Toda te so dolgotrajne in jih ne more vključevati priložnostno pogojen informativno-problemski članek. Brez gradiva bi bilo takšno pisanje dosti bolj problematično kakor takšno, ki se dosledno drži poznanih domačih okvirov. Pa tudi tisti, ki se bo problema slovenskih verskih obrazcev lotil monografsko, bo verjetno težko primerjalno reševal vprašanje, zakaj se je v Prekmurju in na bližnjem Štajerskem še vse do konca 18. stoletja ohranil očenaš v sintaktično arhaični podobi, ki je še najbližja celovškemu oz. rateškemu rokopisu (prim. Temlinov katekizem iz 1715 ali Abecedarium slovensko iz 1725 in Fr. Plešič, *Početki štajersko-slovenske književnosti v 18. stoletju*, ČZN 1906, str. 8).

1.4.0 Analiza sloga teh verskih obrazcev je tudi še dolgoročna, a nujna naloga prihodnosti, pri kateri bodo morali sodelovati lingvisti in literarni zgodovinarji. Glede različnih izrazov za »skušnjavo« v obrazcu očenaša bi po bežnih primerjavah pripomnil le to, da imajo obrazci del besedišča, ki se močno bliža narečjem in ki predstavlja bolj vsebinsko problematične izraze. Gre za semantično široke pojme iz tujejezičnega izvornika, ki jim je bilo težko najti ustrezen adekvat v slovenskem jeziku; mislim, da je »skušnjavo« ustalila in semantično razširila šele dolgotrajna raba v obrazcu ter komentariji katehetov in pridigarjev. Temu problematičnemu besedišču nasproti pa stoje nekakšni integralni deli besedila, npr. prva polovica očenaša, ki jo v cerkvi navadno »moli naprej« duhovnik, zlasti pa začetek te molitve; sintagma »oča naš« se je dolgo ohranila na čelu slovenskega besedila molitve po vsem etničnem

ozemlju nasproti cerkvenoslovanski »otčče naš6« ali kajkavsko-hrvaški »otec naš«.

2.0.1 Pri pisanju beneškoslovenskih krajevnih imen sem se ravnal po *Slovenskem pravopisu* (Lj. 1962) in po ustaljeni rabi. Pavle Merkù se je v JiS že večkrat zavezal za pisavo, ki bi ustrezala narečni jezikovni rabi, in sicer v dopisih *Ob imenih slovenskih krajev v Italiji* (1969), *Pisava in raba slovenskih krajevnih imen v Italiji* (1970/71), *Staro in novo gradivo za terska krajevna imena* (1970/71). Vendar je to njegovo stališče le en pravopisni aspekt, ki ne upošteva zahtev po enotnosti jezika in ustaljene knjižne rabe. Zato čakam na zaključek dela nove pravopisne komisije pri SAZU ali na vsestransko pretehtan slovar slovenskih krajevnih imen za zamejstvo (morda četrti zvezek Krajevnega leksikona Slovenije), ki bo določil novo, bolj utemeljeno pisavo, in se ravnam po sedaj veljavnem pravopisu.

2.0.2 Oznaka »beneškoslovenski rokopis« me sicer ne moti, dasi ne poznam še zdaleč toliko beneškoslovenskih rokopisov kot Merkù, če pač slovenska literarna zgodovina tako označuje bratovščinske zapiske iz Gorenje Černjeje. Tudi stiških rokopisov je veliko (v oznaki ni poudarjeno, da morajo biti slovenski), pa z oznako že dolgo mislimo le na slovenske zapiske iz prve polovice 15. stoletja, ki so jih nekoč označevali po Miklošiču za ljubljanski rokopis. Sem pa za utemeljen Merkùjev predlog, da oznako »beneškoslovenski rokopis« opustimo in jo nadomestimo s točnejšo »černjejski rokopis«.

2.0.3 Kar zadeva jezik černjejskega rokopisa, želim, da ga slovenski lingvisti kmalu znova temeljito preučijo oziroma publicirajo že obstoječe nove izsledke. Doslej se Oblakova oznaka izpred osemdeset let ponavlja v vseh literarnozgodovinskih delih in priročnikih, ki rokopis upošteva, in ne le pri Tomšiču in v mojem citatu iz njegovega poglavja kolektivne Zgodovine slovenskega slovstva. Če pa je Merkù pazno prebral tekst mojega članka, je lahko opazil, da me ne zanima čakavščina, pač pa poudarjam dialekt v rokopisu (»pisan v jeziku ljudstva«, str. 206) za razliko od naddialektičnega jezika v starogorskem rokopisu. Prav tako bo treba na novo preučiti provenienco pisca černjejskega rokopisa. Vendar ne eno ne drugo ni bila naloga mojega članka o starogorskem rokopisu.

Jože Koruza
Filozofska fakulteta v Ljubljani

ODGOVOR NA VPRAŠANJE PROFESORJA PATERNUJA

Paternujeve pripombe ob naši, na tem mestu več ali manj nagli interpretaciji starogorskega spomenika (v mojem besedilu z izjemo zgodovinske sheme, ki je bila v grobem zasnovana in pripravljena za objavo natanko leto dni prej¹) so ponovno pokazale, kako zelo odločilen, da ne rečemo zaviralen in za naše realno zgodovinsko samospoznavanje² nekonstruktiven je nekdanji spor Kidrič-Grafenauer. Govori se sicer, da je po Grafenauerjevi razpravi *Slovensko slovstvo na Koroškem živ člen vseslovenskega slovstva* (Koroški zbornik 1946) Kidrič popustil in v marsičem korigiral svoja nekdanja stališča³, vendar v vrvežu novih znanstvenih zanimanj povojnih let in organizacijskih skrbi ni prišlo do ponovne interpretacije starejših študij.

Pa še nekaj je treba naglasiti: med vojnama razvita specializacija posameznih znanosti, tudi zgodovinskih, je resda prinesla za vsako znanost posebej predmetu ustrezno metodologijo, posledica tega pa je bila žal tudi drobitev posameznih zgodovinskih znanosti, ki so se kakor s palisadami ogradle druga pred drugo in ljubosumno vztrajale pri svojih »avtonomnih« spoznanjih. Kakor je bilo to nemara v korist spoznavanju posameznih zgodovinskih pojavov, tako je bilo to prav gotovo v škodo kompleksnemu zgodovinskemu spoznanju, saj je »klasičnemu zgodovinopisju« bila materialna in duhovna ustvarjalnost prebivalstva pretežno ilustracija ali kvečjemu eno izmed poglavij zgodovine — in narobe, posameznim zgodovinskim znanostim, katerih predmet je ravno ustvarjalnost, je bila in je zgodovina predvsem potrebno ozadje, kulisa (ta pa je — vemo — lahko tudi povsem nejasno naslikana!). Nič čudnega potemtakem, če se do pravega zgodovinskega spoznanja, do kompleksne zgodovine še nismo dokopali. Žal je v tem tudi srž odgovora na vprašanje, kako je mogoče, da je pri Slovencih stvarno zgodovinsko predstavo nadomestil pravzaprav mit, v katerem so poudarjena nekatera dejstva in zanemarjena druga (npr. sociološki vidiki ipd.). Zanimivo je, da je tudi v znanosti mogoča za tem mitom skrivajoča se »skepsa«, ki je marsikdaj zaradi ustaljenega in na videz varnega izhodišča privlačnejša od resnega dvoma v pravilnost in utemeljenost neke zgodovinske podobe, posebej še, če ta povrh vsega peha v nesmiselni začarani krog manjvrednostnih kompleksov. — Mirno lahko napišemo, da najbrž ni naročda v naši bližnji in daljnji okolici, ki bi s

svojo zgodovino v najširšem smislu tako nerazumno in tudi — nemarno — ravnal, kakor ravno Slovenci.

Spor za ustrezno vrednotenje besednih spomenikov ni bil samo med Kidričem in Grafenauerjem, ampak tudi med Kidričem in Steletom; šlo je za vrednotenje cerkvenih besedil kot slovstvenih spomenikov, pa tudi za vprašanje, ali so cerkve zaradi njih namembnosti lahko predmet umetnostnozgodovinske analize. Razlog za ekstremnost teh pogledov seveda ni izvirjal samo iz stroke, ampak je bil v veliki meri vplivan tudi v svetovnonazorskih izhodiščih raziskovalcev. S sodobnega stališča si je seveda težko predstavljati, da bi ta lahko pripeljala do tako različnih strokovnih spoznanj.

Paternujeve pripombe k našim analizam in raziskavam in njegovo skepsa kaže torej razumeti predvsem v luči izhodišč naše šole in njenih dosedanjih omejitev, posebej glede najstarejših obdobij naše kulturne preteklosti, saj posamezni spomeniki in razpršeni drobci niso bili celostno zajeti v naše spoznanje.

Opisani razlogi za Paternujevo stališče, ki izvirajo iz domače znanstvene tradicije, pa ne bi bili polno povzeti, če ne bi opozorila na njegovo omembo teorije, ki se v veliki meri ukvarja s starožitnostmi, čeprav seveda ne s slovenskimi. Tu namreč tudi tuja znanost čaka, da bomo zbrali gradivo in ga prevrednotili — ali pa se opira na stereotipna posploševanja.

Toda tudi za to teoretsko ozadje velja, da ga je treba obvezno postaviti ob našo, slovensko, zgodovinsko situacijo. Če na primer opisana teorija posplošuje položaj, značilen zlasti za slovanske kulture s cerkvenoslovanskim kulturnim jezikom in tradicijo, moramo pri nas upoštevati po eni strani socialno in funkcionalno diferenciacijo v okviru same slovenščine, pri tem pa v na-

¹ Breda Pogorelec, Delež Koroške pri oblikovanju slovenskega knjižnega jezika. (Postavljeno za JIS 1973. — Povzeto tudi v članku B. Pogorelec, Delež Koroške pri procesu ustaljevanja slovenskega knjižnega jezika v 19. stol. Zbornik IX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Predavanja. Str. 71.)

² Nace Šumi, Zgodovinski izsledki slovenske umetnostne zgodovine. Predavanje na X. seminarju slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana 1974. Str. 8.

³ Ivan Grafenauer. Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva. Ljubljana 273. Str. 271, 276.

šem prostoru še funkcionalno določeno in s tem omejeno rabo latinščine in nemščine (v pisavi in v govoru), ki pa sta bili razumljivi samo nekaterim. — Toda to samo za primer. Predolgo bi bilo namreč na tem mestu pojasnjevati naše stališče glede socialne razširjenosti slovenščine in s tem njene pritegovalne moči (pri čemer je seveda položaj v posameznih zgodovinskih obdobjih bistveno različen). — S svojimi aluzijami na sodobno teorijo se Paternu v pripombah povzpjenja nad izhodišča naše tradicije in opozarja na nujnost poti, po kateri se utegnemo nemara izviti iz tradicionalne spoznavne zagate.

Toda teoretična izhodišča so podlaga tudi naši zasnovi pismenih jezikov, le da se opiramo pri tem na druga, našemu razvoju in zgodovinskemu gradivu po našem primernejša dela⁴.

1. skupina vprašanj posega v vprašanje tradicije ali slučajnih, sporadičnih zapisov. Pomembno je, da se zastavlja tako vprašanje ob starogorskem listu osnovnih molitev, za katere je znano, da je pobudo za njih nastanek iskati v določilih Karla Velikega v 8. in 9. stoletju. Ta list je namreč natanko take vsebine kakor rateški spomenik in vsiljuje misel, da gre za standardno cerkveno pismeno pomagalo. Vse kaže, da se nam starejši zapisi ali niso ohranili — ali pa jih niso našli. Besedila molitev so se očitno ohranjela in sporočala ne samo v pismeni, ampak še v večji meri v ustni tradiciji, vendar očitno drugače kakor folklorno izročilo, ki je odprto improvizaciji. Molitev je imela obvezno predlogo, zlasti če je imela liturgični značaj (kakor očenaš in vera). Seveda je prevajanje iz latinščine, iz jezika z ne le bogatim pismenim izročilom, ampak tudi že s teoretsko slovniško razlago in stilistiko, v nove, še »barbarske«, v pismenem kodu še neoblikovane jezike (kakor sta bili nemščina in slovenščina) povzročalo težave, ki spremljajo vsako prvo ubeseditve in ki so dobro vidne na primer ob primerjavi ohranjenih prvih nemških zapisov očenaša⁵. (Težave so v pisavi, v oblikoslovlju in skladnji, ne nazadnje v slogovni ustreznosti.) — Posebno vprašanje pa je tudi v slogovni ustreznosti prevodov, ki so nastajali stoletja kasneje kot original. Za slovensko izročilo je naprimer očitna arhaična prva stopnja kultnega jezika⁶, ob katero je nujno morala kmalu zadeti različnost vsakdanje govornjene besede. Vendar je ta lahko dobila pismeno uveljavitev šele, ko je bilo to v skladu z zgodovinskimi razmerami in

ideologijo časa, ki se je od nadzemeljskega vračala k človeku in stvarem. V slovenščini se je moralo to dogajati podobno kot v nemščini⁷ in prav starogorski spomenik s svojo posebno terminologijo opozarja, da je imel pisec pri zapisu na voljo verjetno poleg obrednega lista s tremi molitvami in ustne podobe na voljo še latinski in nemški obrazec (*razrešna*, ev. *cholung* /namesto chorung/ v spomeniku iz XIII. stoletja iz Št. Pavla na Koroškem; prim. Ivan Grafenauer, Poglavlje iz najstarejšega slovenskega pisemstva, str. 75). — Težavnost prvega prevajanja v jezik, ki je šele počasi bogatil svoje duhovno izrazje z novimi, krščanskimi pomeni, je torej preprečevala, da bi prevajal vsakdo zase in da bi se besedila ohranjala zgolj ustno. To, torej učeno izhodišče predpostavljamo tako pri nastanku kakor tudi pri kontroli molitve v cerkvi. — Drugo pa je ustna tradicija zunaj cerkvene (domača molitev) kontrole. Nedvomno je, da je ustna tradicija pripeljala do postopnih korektur (ki so v glavnem jezikovnega značaja, prim. jezik brižinskih spomenikov in rateškega rokopisa), z njo tudi razlagamo zamenjavo starega kultnega jezika br. spomenikov z novo obliko srednjeveškega naddialektnega pismenega jezika, ki pa vsebuje regionalne posebnosti. Vendar se je to očitno lahko zgodilo v novih zgodovinskih okoliščinah prihajajoče prebuje, ki jim arhaični kulturni jezik — čeprav nam je njegova sled ohranjena še v prvi knjižni jezik — ni mogel več ustrezati.

Naj na tem mestu ponovno priklidem k argumentaciji analogijo: na popotovanju po Slovenski Benečiji smo našli zapis napoi narečnega očenaša, podoben za Tersko dolino je objavljen v Rutarju, in vendar v cerkvi molijo knjižni očenaš, medtem ko je narečju bližja oblika rezervirana za domačo rabo. Ta dvojnost med oficialno in zasebno rabo utegne utemeljevati jezikovne značilnosti starogorskega spomenika in uradnih besedil malone do 18. stoletja (pismeni B₁).

K pripombi 2 in 4; najpoprej k vprašanju o zgodovinski formiranosti pismenih jezikov ali »naključnosti« sporadičnih zapi-

⁴ Hans Eggers, *Deutsche Sprachgeschichte*. Rohwolt, 1963.

⁵ Prim. tudi Breda Pogorelec, *Razvoj funkcionalnih zvrsti slovenskega knjižnega jezika*. Predavanja na X. seminarju slovenskega jezika, literature in kulture. Str. 2.

⁶ Glej op. 4.

⁷ Prim. Ivan Grafenauer, Poglavlje iz najstarejšega slovenskega pisemstva. ČJKZ VIII, 1931.

sov. Skromna primerjava znanih zapisov nas opozarja, da je obstajala določena, čeprav ohlapna logika v zapisovanju, ki se je ravnala po latinski oziroma nemški pisavi, njena značilnost je bila deloma v ponostavljanju nemškega črkopisa, predvsem pa v sorazmerni doslednosti zapisa. Na to spominja tudi dokajšnja stalnost sistema, ki se je ohranil predvsem v omenjenem tipu upravne slovenščine, medtem ko ga je v oficialnih cerkvenih besedilih zamenjal novi knjižni jezik.

Spoznanje o naddialektnem jeziku cerkvenih in drugih besedil se opira na teorijo besedil in na predstavo o jeziku kot urejenem prepletu delnih podsystemov socialnih in funkcionalnih vrst jezika. Razloček je zlasti pri funkcionalnih zvrsteh (jezikih) po Havranku⁸ oprt na razlikovanje v besedišču, študij besedil, opozarja pa tudi na sistemske posebnosti zlasti s skladišne ravnine.

To pojmovanje, ki je danes tudi po svetu v ospredju jezikoslovnih razglabljanj (sociolingvistika, stilistika) preprečuje, da bi si katerokoli pojavno obliko jezika zamišljali izolirano, odmišljeno iz sveta njegove uporabnosti. Če torej govorimo o zvrstnosti pismenega jezika v naših predknjižnih obdobjih, opozarjamo samo na razvojno pot posameznih funkcionalnih vrst jezika. Za slovenščino smo ugotovili, da je poznala vse tri vrste, značilne za nacionalne jezike v srednjem veku: jezik cerkvenega repertorija, upravni jezik in umetnostni jezik⁹. Besedila vseh treh vrst so bila seveda tudi govornja (kakor je govornja danes lahko tudi pesem ali vsako pisano sporočilo!), zlasti umetnostna pa so našla verjetno paralelo tudi v folklori. Le znanstveni traktat je zvrst, ki se oblikuje šele v knjižnem jeziku.

Ob teh odgovorih je ostalo nenaglašeno predvsem vprašanje, koliko so na ustvarjalnost v slovenščini vplivala tuja besedila, tuja kultura. Znano je, da je le malo srednjeveških besedil, ki bi nastala brez tujih pobud. In vendar velja II. brižinski spomenik za enega najlepših sodasnih evropskih spomenikov te vrste¹⁰, samoniklo izročilo je med besedilom brižinskih spomenikov in stiške spovedi (ali je bila tradicija pri tem ustna ali pismena, ni bistveno): kljub majhnemu številu torej povezuva med besedili, sicer pa prevzemanje, značilno od nekdanj prav za vse stvaritve. Zmanjševanje pomena teh besedil zaradi svojevrstne ambicije po vesoljni original-

nosti spada med tista tipično slovenska nezadovoljstva z nepravilno usodo, ki nas ni storila za osište sveta.

In na rob še k omembi Čopove misli o težavnem izrazu v slovenščini. Čop je živel in razmišljal v času, ko je bilo nekako zaključeno daljše obdobje, v katerem so pisali predvsem namembno slovstvo razsvetljenskega značaja za nižje socialne plasti. Na ravni visokega je ostajalo cerkveno slovstvo in nekatere oblike posvetne besedne umetnosti (Pisanice, Linhart, Vodnik... Prešeren). Poskusi, da bi izdelali filozofsko terminologijo in usposobili slovenščino, so sicer obstajali, vendar se slovenski izobraženci v tem živem razdobju rasti nemške filozofije niso lotili tega dela; verjetno tudi ker za to spričo privajenosti tujim avtomatizmom niso čutili potrebe. Zato Čopove trditve ne kaže videti zunaj razmer njegovega časa. Knjižni jezik je tudi na tej ravni (prim. teološko terminologijo) obstajal, bil je celo normiran (Kopitar), ni bil pa »obujen« v besedilo, zato tudi ne preverjen.

K točki 3. Zaradi pomembnosti tega vprašanja vsaj za mojo zasnovo zgodovine slovenskega knjižnega jezika odgovarjam na to vprašanje na koncu. Začetni poskusi ponovne interpretacije slovenskih srednjeveških besedil v sklopu vsega gradiva za zgodovino slovenskega knjižnega jezika so že pred leti pripeljali do spoznanja, da za prikaz razvoja ni pomemben samo razvoj jezika v nekaterih sistemskih ravninah (glasoslovje, oblikoslovje, skladnja, besedišče), ampak da je treba opozoriti zlasti na slogovne razločke med besedili. Čeprav število spomenikov ni veliko, so vendarle srečno razvrščeni, tako da imamo za vsako slogovno obdobje dovolj izrazit zgled.¹¹ V zgodovinskem prikazovanju razvoja pismenega in knjižnega jezika pa sem prav na ta dejstva oprla idejo o kontinuiranosti slovenskega pismenega jezika, ki se je preoblikovala ustrezno šegi dobe, v kateri so besedila nastajala. Razumljivo je, da je na spreminjanje slogovne podobe vplivala tuja »moda«, to se pravi splošno duhovno in umetnostno vzdušje, toda to so splošno znana dejstva

⁸ Bohuslav Havránek, Studie o spisovném jazyce. Praha 1963.

⁹ Breda Pogorelec, Razvoj slovenskega knjižnega jezika, Pregled, izdan za X. seminar slov. jezika, lit. in kult. 1974, glej tudi v op. 5 navedeno delo.

¹⁰ Isačenko, Jazyk a původ friziských pamiatok. Bratislava 1943.

¹¹ Jože Pogačnik, Zgodovina slovenskega slovstva I. Maribor 1968.

in zaradi njih nobena znanost svojih spomenikov ne potiska v nepomembnost. Tak koncept razvoja se zdi, da ustreza zlasti v položaju, ko je spomenikov malo in je pričevanje razvoja predvsem njih razvojna in stilna različnost, ki pa ni slučajna in spontana, ampak urejena in pogojena s splošno duhovno stopnjo časa. Konceptija o slogovnem razvoju je bila prvič izdelana za univ. predavanja 1967/68, hkrati pa večkrat objavljena¹². Med obrazcema rateškega in starogorskega očenaša je razlika, ki ustreza razliki med poetiko gotskega in renesančnega besedila. Tu ne gre za kako »slovensko« renesanso ali kaj, čeprav bi lahko tudi tako rekli, tudi ne gre za kako večjo stilistično izdelanost gotskega besedila (Paternu), ampak predvsem za drugačno poetiko, drugačnega duha, ki terja z naravnim dikcijo prosto pot k človekovemu razumu in si šele s tem utira pot tudi k čustvu, za razloček od slovesne skrivnostnosti z inverzijami in drugimi figurami got-

skih besedil. Ne gre torej za kako posledico zanemarjanja v ustni tradiciji, ampak za spremembo, pogojeno z novimi pogledi in novo poetiko. Inverzije in zapletenost stavka v rateškem rokopisu ne pomenijo odvisnosti od latinščine, ampak predvsem, da je bila v gotiki (in še prej, prim. Erich Prunč, Nekateri problemi koroškega slovenskega slovstva do 1848. leta. Zbornik Koroški kulturni dnevi. Maribor 1973) taka dikcija v slovenščini mogoča, sprememba v renesansi pa je pogojena z znanimi težnjami po neokrašenem, zastopnem izrazu, ki so se iz jezikovne teorije humanistov in zlasti Lutra uveljavile tudi v poetiki slov. protestantskih, to je renesančnih besedil.

Teh nekaj odgovorov niti približno ne zajema vsega, kar bi bilo treba in kar bi lahko ob omenjenih pripombah še rekli. Zdi se pa, da bo oblika razpravljanja primernejša od oblike odgovorov na vprašanja.

Breda Pogorelec
Filozofska fakulteta v Ljubljani

POJASNILO PROFESORJU MERKUJU

Prof. Merku je v JiS 1973/74, št. 8 na str. 311—313 objavil »Nekaj pripomb po objavi Starogorskega rokopisa v JiS«, ki se tičejo tudi nekaterih stvari v mojem prispevku »Starogorski rokopis iz konca 15. stoletja«, JiS 1973/74, št. 6/7, str. 192—198, in želi nanje odgovor.

Kot sem že v omenjenem prispevku povedal, sem za svojo študijo imel na voljo samo objavo tega spomenika v KGMD, ne pa originalne fotokopije. Zato sem suponiral, da se bo ob pregledu fotokopije kak podrobnost v mojem prepisu morebiti pokazala drugačna, kot sem jo rešil jaz oziroma paleograf Božo Otorepec, ki mi je rokopis pomagal prebrati. In res je Pavle Merku na osnovi fotokopije opozoril na nekaj takih, po vsej verjetnosti napačno transliteriranih mest (I2,3; II2; III4); ponekod pa je branje kljub fotokopiji še vedno negotovo (III4, 12, 14, 16). Vendar so vse to nebitvene malenkosti, ki v celoti ne spreminjajo mojega opisa pisave tega spomenika, še manj pa seveda opisa njegovega jezika.

Druga vrsta Merkujevih pripomb pa se tiče moje jezikovne interpretacije Starogorskega rokopisa. Tu pa me noben od njego-

vih ugovorov ne prepričuje. Zavedam se sicer, da je redkokatera dialektična posebnost značilna za en sam dialekt, kljub temu pa sem še vedno prepričan, da je vrsta jezikovnih posebnosti v tem spomeniku dialektično gorenjska. Njihov gorenjski izvor je po mojem izpričan prav s tem, da vse beremo v enem samem spomeniku, čeprav sicer vsako posamezno od njih pozna še kako drugo slovensko narečje.

Ne strinjam se z Merkujem, da je vokalna redukcija v nadiškem narečju enako pogosta kot v gorenjščini, čeprav vem, da tudi nadiščina pozna na primer popolno onemitev nenaglašene izglasnega *i*. V celoti je nadiški dialekt glede vokalne redukcije vendarle silno arhaičen.

Kljub Merkujevimi pomislekom asimilacijo *s — š > š š* še vedno pripisujem kraško-notranjski oziroma zahodni provenienci, ker je prav za to področje še posebej značilna.

¹² B. Pogorelec, Zgodovina slovenskega knjižnega jezika. Predavanja 1967/68. — B. Pogorelec, Slogovna rast slovenskega knjižnega jezika. Serija TV oddaj na RTV Ljubljana. Jesen 1967 (ponovljeno za Jugoslavijo na TV Sarajevo 1974). — Kasneje še šolske ure za višjo stopnjo.

Kar se tiče Merkujevih pripomb glede pisave krajevnih imen, je moja pomota samo *Sv. Lenart*, ki ga rad popravim v *Sv. Lenart*. Buje je zapisal Cracina in sem jaz to prevzel po njem, *čedadski* in *Videm* pa sem

zapisal, ker tako pisavo predpisuje veljavni Slovenski pravopis, čeprav vem, da je domače in etimološko ustrežnejše *čedadski* in *Viden*.

Tine Logar
Filozofska fakulteta v Ljubljani

ANTONU KREMPLJU V SPOMIN (OB 130. OBLETNICI SMRTI)*

Dovolite, da v imenu Republiškega odbora SD Slovenije pozdravim Vašo svečanost, in se tudi v svojem imenu v nekaj besedah oddolžim spominu zaslužnega moža, pisatelja in prosvetitelja Antona Kremplja.

V zvezi z njegovo vsestransko dejavnostjo, o kateri nam je govoril dr. Slodnjak, bi poudarila predvsem dva vidika, ki zahtevata, da v sto letih navedene sodbe o njem prevrednotimo, in pogledamo nanj v luči sodobnih družbenih ter znanstvenih dogajanj — in dogajanj.

I. vidik:

Naša sodobnost je vse premalo pozorna do mnogih oseb naše kulturne zgodovine. Predvsem do tistih, ki se s svojim vsakodnevni praktično-prosvetiteljskim delom (namenjeno je bilo najširšim ljudskim plastem) niso uvrstili med knjižne estetske vrhove, ki jih obravnava in ocenjuje literarna zgodovina. Teh mož pa tudi ne moremo uvrstiti med ključne osebnosti naše narodne zgodovine, in jih tako tudi zgodovinska veda pušča pozabljene — ob strani.

Znano dejstvo je, da je dolga vrsta mož, med njimi je na častnem mestu naš današnji slavljenec Anton Krempelj, v času, ko še ni bilo nobenih slovenskih šol — in tudi ne kulturnih ustanov — skozi stoletja oblikovala slovensko kulturno zaledje in s tem izpolnjevala važno narodno poslanstvo. Skrbela je tudi za intelektualni naraščaj, ki ga je narodnostno ozaveščala, in mu povečini omogočala tudi materialne možnosti za višjo izobrazbo.

Tako se je do začetka 19. stol. izoblikoval tanek, zaveden slovenski izobraženski sloj, ki ga je odlikovala danes manj opazna lastnost — požrtvovalnost v službi narodu — ljudstvu. Bila je to skupina ljudi, ki si je postavila povsem naraven cilj: iz preprostega slovenskega kmečkega ljudstva izoblikovati narod, dati mu pomembno zgodovino in tako dvigniti njegovo potep-

tano samozavest, mu dati književnost in znanost — vse v domačem jeziku.

Za take namene je moralo biti pripravljeno tudi ljudsko zaledje, sodobno rečeno — baza. To kulturno zaledje pa so v tem času na Štajerskem oblikovali izobraženi posamezniki, moške izjemno klenega značaja. Vrsta pomembnih sodobnikov: Krempelj, Murko, Slomšek, Muršec, Dajnko, Raič, Trstenjak in drugi, ki so opravili težaško, nikoli poplačano delo, saj so se ukvarjali s tem, kar sta od njih zahtevala čas in prostor, upoštevajoč lokalne razmere in potrebe sebi prepuščenega, nezaveščenega in zaradi tega tudi v marsicem nesamostojnega ljudstva.

Slovensko prosvetljsko-nabožno književnost je treba ocenjevati z najširših vidikov naše kulturne zgodovine. Bila je to jezikovna šola množic. Vzgojni cilji te književnosti so bili prežeti s stremljenjem: človek — bodi dober, bodi bratu brat, bodi Slovenec, skrbi za družino, izобрази se, uči se, dvigni se, da te ne bo tujec zaničeval,

* Naslednji prispevek je govor doc. dr. Martine Orožen na spominski proslavi ob 130. obletnici smrti vzhodnoštajerskega prosvetitelja in pisatelja Antona Kremplja; proslava je bila 15. 9. 1974 pred pisateljevo rojstno hišo na Noričkem vrhu 13; pripravilo jo je KPD »Peter Dajnko« iz Črešnjevca pri Radgoni, slavnostni govor o pisatelju, predvsem o pomenu »Dogodivšine« za narodnostno ozaveščanje Štajercev v prvi polovici 19. stoletja, je imel akademik dr. Anton Slodnjak, ki je obenem odkril spominsko ploščo — darilo Krempeljevih rojakov. — Proslave se je, žal, udeležilo malo slavistov, kar je škoda, saj je bila ob tej priložnosti pripravljena tudi tehtno urejena in vsestransko izčrpna razstava o Krempeljevih delih (vključno z rokopisi in biografskimi dokumenti) in prikazana strokovna literatura, ki obravnava pisca z različnih vidikov. Razstavo je pripravil prof. Vrtnjak iz Maribora. Hkrati je ob tej priložnosti izšel drugi ponatis Krempeljevih »Dogodivšine« (pri Trofeniku v Münchenu). Svečanost je tako kljub skromnejši udeležbi lepo uspela, avtorica, ki se je proslave udeležila tudi v imenu SDS, pa je mnenja, da mora Slavistično društvo Slovenije pozorno spremljati tudi najskromnejše proslave, če so vezane na naše poklicno delo, saj se na ta način obnavljajo prepotrebnosti stiki med izobraženci in delovnimi ljudmi ter njihovimi kulturnimi stremljenji na našem podežlju. (Po njenem poročilu RO SDS, ur.)

teptal in izkoriščal! Zgodovina dobrih 150 let je pokazala, da je naš človek res premoagal visoko mero idealizma in požrtvovalnosti (vzdržal je dve strašni vojni!) Ta lastnost pa ni padla kar tako iz zraka, ampak je bila rezultat vzgoje vseh tistih znanih in neznanih kulturnih delavcev, ki so s svojimi nameni in dolžnostmi prinesli neko stopnjo kulture v vsako slovensko vas. Tak je med drugimi bil tudi Anton Krempelj. (Mimogrede: slovenska vas v primeri s stanjem v drugih evropskih narodih ni duhovno zaostala puščava!) — Ti možje so v času, ko še ni bilo slovenskih šol, ustvarili slovensko kulturno zaledje, ki je polagoma postalo sposobno brati Prešerna, Levstika, Jurčiča, Cankarja, jih razumeti, vzljubiti in osvojiti... Kdo bi bral slovenske knjige, kdo bi jih potreboval, če ne bi bilo ljudi, ki so oblikovali slovensko kulturno zaledje?!

Književnost, umetnost, znanost v našem jeziku je namenjena predvsem našemu človeku; v tem je smisel njenega obstoja — in nastajanja.

Ob prebiranju starih nabožnih knjig, pridig in raznih praktično-gospodarskih priročnikov (čebelarstvo, kuharske bukve, kmetijski nasveti, pratike itd.) nas gane še posebej ena lastnost njihovih piscev: tista simpatična in prizadevna dobrohotnost, predanost, s katero so dajali svoje umske sposobnosti ljudstvu, da bi ga dvignili iz zaočalosti na duhovno raven — dostojno človeka, mu pokazali pot h globljemu spoznavanju življenja in dožemanju lepote, kakor so jo pač razumeli skozi prizmo svojega poklica. Tak je med mnogimi bil tudi Anton Krempelj. Danes to lastnost lahko še posebej visoko cenimo, ko opažamo, da sodobni umetniki in književniki (v skrajnostih) radi svoja stremeljenja usmerjajo v dosego (tako imenovanega) evropskega kulturnega nivoja. Pri tem zaradi stilnih in problemsko-vsebinskih usmeritev v svojo lastno škodo izgubljajo stik z domačim bralcem. Književna ustvarjalnost in umetnost zahtevata danes bralca, odjemalca, ki je primerno specialistično izobražen, saj sta že dosegli mejo na znanost oprtih psiholoških in filozofskih analiz, kar vse je preprostemu človeku še tako čilega in zdravega razuma odmaknjeno in nedostopno.

Želim poudariti eno: kulturno zaledje je treba oblikovati tudi vnaprej in ta naloga danes pripada sodobnim kulturnim ustanovam.

II. vidik:

Še nekaj besed o Prešernovem »sršenu«: »Nisi je v glavo dobil, si dobil le slovenščino v kremplje — Duh preponemčeni slab, voljni so kremplji bili.« Sršen je sršen, nikakor pa ne objektivna ocena dela (obsežnega in dragocenega), ki ga je opravil Prešernov sodobnik Krempelj. Po Prešernovi zaslugi je mož res ostal znan v literarni zgodovini, vendar pa so že literarni zgodovinarji 19. stol. (Raič, Macun, Glaser) poudarjali, da je taka »ocena« krivična, iz gole zadrege pa so ponavljali ne-preverjeno »trditve«, da je Krempelj pisal slab, ponemčen jezik.

Do kakšnih zaključkov pridemo, če se vsaj malo poglobimo v njegov jezik? Upravičeno ga lahko branimo in poudarimo, da je s svojo jezikovno prakso na vzhodu Slovenije veliko storil za poenotenje slovenskega knjižnega jezika — kot vezni člen med knjižno »kranjsščino« in knjižno »prleščino«, ki jo je, kot je znano, v svoji slovnici normiral njegov sorojak Dajnko, in jo želel ohraniti kot samostojen vzhodnoslovenski knjižni jezik.

Krempelj pa je šel za Slomškom in Murkom, ki sta uvidevala nujnost ozira na Bohoričevo slovnico iz 16. stol., in na osrednji knjižni jezik. Krempelj se od svojih vzhodno-štajerskih rojakov razlikuje prav v tem, da je dobro poznal obe »knjižni narečji« in ju v svojih nabožnih delih kot »Branje... Svetnikov«, »Nedelni ino sveštešni Evangelji«,¹ združeval — v različni meri. Iz tega razloga lahko govorimo o jezikovni neenotnosti, ki je značilna za omejena dela, bila pa je nedvomno namerna.

Poslušalci iz njegovega delovnega okolja bi v tem času gotovo ne mogli sprejeti in razumeti »čiste kranjsčine«, seznanjali pa so se z njo vsaj delno v posameznih Krempeljevih delih.

Kako? Krempelj je v svoj vzhodnoslovenski oziroma panonski jezikovni sistem vnašal mnoge osrednjeslovenske glasoslovne pojave in slovnične oblike, celo sintaktične posebnosti in Štajerce tudi posredno seznanjal s posebnostmi »kranjskega« besednega zaklada.

Najbolj tipični so v tem pogledu »Nedelni ino sveštešni Evangelji« (1843 v gajici), ki so v sintaktičnem pogledu predvsem »kranjski« (iz besedila so skoraj povsem

¹ Sveti nedelni ino sveštešni Evangelji, V'Gradci 1843.

izginili celo deležniki na -č: videč, in -vši/-ši: prišedši, ki so predvsem značilnost vzhodnoslovenskih tekstov), v besedotvornem pogledu pa so v precejšnji meri še panonski. V tem istem delu in v »Branju Svetnikov«² (1833) najdemo pojave, ki za vzhodnoslovenski knjižni jezik sploh niso značilni, prav tako pa so redki v »Dogodivšinah« (1845), ki so v jezikovnem pogledu tipično »prleške« oziroma so vzhodnoslovenski knjižni tekst.

V nabožnih spisih so npr. naslednji osrednjeslovenski knjižni jezikovni pojavi:

1. Neupravičeni predložni dativ (predlog k):

Sa tega volo je njo Eleusius k' smerti obfodil...

2. Pogost je predlog »skuzi« z acc.:

Tak je ti siromajhki shnidar skus svojo savupljivo molitvo pomozh dobil.

3. Vztrajno je pisal člen, kot značilnost govorjenega jezika, in to v različnih glasoslovnih inačicah (ti, te, toti); seveda tudi v kategorijah, ki so značilne za osrednji knjižni jezik (značilna je zanj pogostnost zaimkov):

V tem leti 608 so Rimski Kristjani ob zhaji pomora njega na pomozh klizali; ali: Tam je pa ti hudi sovrashnik s' mozhnimi skushnjavami njega pazhil; ali: skus post, premishlavanje, molitvo, ili delo je on vje premagal; je sveto vmerl v' tem leti 356... Toti mladi Shkof je bil en pravi isgled v besedi ino djanji...

4. Pogost je pasivni genitiv oziroma genitiv izvora:

Tudi tam je od tega hudega sovrashnika veliko mogel prestati. Ali: Nesha, V' Rimi od shlahntnih kerfshanskikh starfhih rojena...

5. V B. S. vztrajno piše »kranjski« veznik »de« in druge glasoslovne posebnosti (laž, dan / lež, den, in podobno):

Zesar je pa na to tak jesen postal, de ga je s' batizami dal vmoriti...

Ali so to tisti (sintaktični) germanizmi, ki jih Kremplju očitajo? Vse do Kopitarjeve slovnice (1808) so bili ti pojavi, in še mnogi drugi, značilnost osrednjega knjižnega jezika in niso nobeno Krempljevo odkritje. Iz očitkov je razvidno eno: slovenski knjižni jezik je v kratkem času od Kopitarjeve slovnice do Krempljevih tiskanih del v marsičem tako preusmeril

svojo »rast«, da se Krempelj, ki se je nedvomno učil osrednjega knjižnega jezika iz starejših osrednjeslovenskih knjižnih virov (Pohlin, Japelj, Vodnik, Gutsman) ni mogel vključiti v novoknjižno smer, ki so jo oblikovali v nabožni književnosti njegovi sodobniki Ravnikar, Jarnik in Slomšek. Zato seveda tudi ni bil purist in popolnoma neutesnjeno uporablja nekatere »kranjske« besede, namesto knjižno znanih panonskih.

Zanimive so npr. tele: *Ketna*, *Sveti Peter v'ketnah* (vzhodnoslovenska knjižno rabljena beseda je *lanec*), *jezha* in *kajha* (vzhodnoslovensko *voza*), *taushent* (za *jezero*), *gnada* (za *milošča*), *križ*, *križati* (namesto *razpelo*, *razpinjati*), *marof* (*pristava*), *kashtigati* (*karati*). Pa ne samo to. Tudi osrednjeslovenskim besedam daje prednost pred domačimi — panonskimi. Zapiše besedo *srajca*, panonsko besedo *robača* pa postavi v oklepaj! Enako *nevesta* (*sneha*), in druge.

Koroška beseda *barati* bi kazala, da se je učil pri Gutsmanu ali Jarniku. Pogosto uporablja v istem stavku glasoslovno ali besedotvorno preoblikovano osrednjeslovensko in vhdnoslovensko besedo (*poterplenje* — *poterplivoft*): *Jel bi si rajshi dali sobe vunshiti, kak bi Boga rashalili s'kunenjom ino preklinjanjom...*

V drugih jezikovnih vprašanjih (kot npr. vezniki, predlogi, zaimki, prislovi, besedotvorne izpeljave, nekatere oblikoslovne in sintaktične posebnosti) ostaja Krempelj večinoma vzhodnoslovenski. Kombiniranje jezikovnih pojavov iz dveh tako različnih gramatičnih in leksikalnih sistemov napravlja vtis, kot da gre za čudno jezikovno mešanico, ki ni niti v celoti vzhodnoslovenska, niti »kranjska«. Površen pogled na ta dejstva ustvarja vtis, kot da Krempelj ni znal knjižnega jezika, v resnici pa je prvi na vzhodu v praksi (v nabožnih tekstih) napravil drzen korak k jezikovni knjižni sintezi. To njegovo stremljenje je razvidno tudi iz sklepa, da se Slovenci morajo predvsem »črkopisno« združiti — prvi je pisal gajico. Knjižno poenotenje, ki ga je med drugimi na vzhodu s svojim delom, čeprav po občutku, začel tudi Krempelj, je bilo izvedeno v 50. letih v prečiščeni in teoretično pogojeni obliki.

Za vsa ta prizadevanja smo mu dolžni zahvalo.

Martina Orožen
Filozofska fakulteta v Ljubljani

² Branje (od tih v'kmetizhke Kalendre postavljenih ino nekerih drugih) Svetnikov. V'Gradzi, 1833.

O JUGOSLOVANSKEM SEMINARJU ZA TUJE SLAVISTE

V Zadru in Sarajevu je bil letos od 5. do 24. avgusta jugoslovanski seminar za tuje slaviste, petindvajseti po vrsti. Udeležilo se ga je petinosemdeset slavistov iz Evrope, ZDA in Afrike. Največ jih je prišlo iz ZRN (14) in Francije (12), najmanj pa iz skandinavskih držav, ki so poslale vsaka po dva udeleženca. Razveseljivo je, da so prvič prišli na seminar tudi Afričani, in to trije iz Egipta. Največ seminarjev je bilo študentov, čeprav je bilo v letošnjem letu več znanstvenih delavcev kot v preteklem letu.

Značilnost seminarja Zadar—Sarajevo je njegov splošni jugoslovanski značaj: finansirajo ga vse republike in pokrajine in v svetu seminarja so predstavniki vseh jugoslovanskih filozofskih fakultet. Sodelavci seminarja, predavatelji in lektorji, so iz Beograda, Zagreba, Ljubljane, Sarajeva, Skopja, Zadra in Novega Sada in letos prvič lektorji s filozofske fakultete iz Prištine in pedagoške akademije iz Nikšića. Tudi teme nekaterih predavanj so obsegale splošno jugoslovansko problematiko. Tako je bilo predavanje Besedni red v južnoslovanskih jezikih prof. dr. Stjepana Babića, predavanje prof. dr. Dušana Jovića O sociolingvistični pogojenosti nekaterih lingvističnih fenomenov naše sodobne književnosti in predavanje Romantizem v jugoslovanskih književnostih prof. dr. Iva Frangeša. Ob lektorskih vajah iz srbohrvatskega jezika sta bila organizirana tu-

di fakultativna lektorata slovenskega in makedonskega jezika, ki pa imata manj ur (vsak delovni dan od 8.—9. ure zjutraj) in bi bilo zato želeli, da se lektorske vaje iz srbohrvatskega, slovenskega in makedonskega jezika časovno izenačijo.

Tako kot drugi seminarji, ima tudi seminar Zadar—Sarajevo dva dela: strokovni in kulturno-turistični. V zadarsko polovico seminarja je v kulturno-turistični del spadal strokovno voden ogled Zadra, celodnevni izlet na Kornate, obiski vsakoletne kulturne prireditve Glasbeni večeri v sv. Donatu in kopanje. V Sarajevu so si seminaristi lahko pod strokovnim vodstvom ogledali znamenitosti in zanimivosti Sarajeva, obiskali Zemaljski muzej, muzej revolucije, muzej Mlade Bosne in Vijećnico. Celodnevni izlet v Višegrad je bil kljub hudi vročini zanimiv, saj se je večina prvič peljala z ozkotirnim »čičrom«. Zanimivost sarajevskega dela seminarja so bili v popoldanskem času organizirani pogovori na teme: Gospodarski sistem v SFRJ, Najnovejša zgodovina narodov Jugoslavije in Prisotnost Hasanaginice v kulturi naših narodov. Ob teh »okroglih mizah«, ki so bile zelo dobro obiskane, se je razvila živa in polemična diskusija in so bili zato ti popoldanski razgovori uspešna vsebinska obogatitev seminarskega dela.

Jasna Honzak
Filozofska fakulteta v Sarajevu

SLAVISTIČNO ZBOROVANJE V LJUBLJANI

Redno vsakoletno slavistično zborovanje je bilo za leto 1974 od 27.—29. septembra v Ljubljani. Udeležilo se ga je več kot 450 slavistov, ki so prvi dan poslušali sedmero, drugi dan pa šestero predavanj iz območij književnih, jezikovnih in šolsko metodoloških ved predavateljev Paternuja, Čara, Majdiča, Kosa, Žagarja, Pogorelčeve, Glušičeve, Mušiča, Kmecla, Pirjevca, Toporišiča in Novaka. 28. septembra popoldne je bil potem redni občni zbor SDS, na katerem je dosedanji predsednik dr. Jakob Rigler nanizal vrsto vprašanj, s katerimi se je delavni upravni odbor društva v svojem mandatnem obdobju ukvarjal (poročilo ob-

javljamo); po drugih poročilih in razmeroma živahnem pogovoru, ki ga povzemajo sklepi zborovanja (gl. prih. števil.), se je članstvo spričo dejstva, da je dosedanjemu odboru mandat potekel, odbornikom, zlasti pa predsedniku Riglerju in tajniku Janezu Dularju, zahvalilo za uspešno delo ter izvolilo novi odbor s predsednico dr. Bredo Pogorelec. V nedeljo, 29. septembra, je društvo na rojstni hiši Antona Breznika v Ihanu odkrilo spominsko ploščo temu velikemu slovenskemu jezikoslovcu; svečanostni govornik je bil dr. Jože Toporišič (njegov govor bomo spričo stiske s prostom objavili v naslednji številki).

POROČILO O DELU SLAVISTIČNEGA DRUŠTVA SLOVENIJE

SDS je po občnem zboru 15.—17. septembra 1972 v Murski Soboti, na katerem je bil izvoljen sedanji upravni odbor, nadaljevalo svoje običajno delo.

Podružnice so skrbele deloma s posredovanjem osrednjega odbora za strokovna predavanja, nekatere pa so organizirale še druge akcije, kar bo razvidno iz poročil posameznih podružnic. Pri nekaterih takih akcijah je deloma sodeloval tudi osrednji odbor.

Upravni odbor je imel 12 sej, med njimi je bilo 5 plenarnih. Na sejah smo reševali tekočo problematiko in zadeve v zvezi s številnimi akcijami, med njimi tudi nekaterimi dolgoročnejšimi, ki jih je društvo začelo ali pa nadaljevalo v zadnjih dveh letih.

Normalno sta izhajali obe društveni glasili, Jezik in slovstvo in Slavistična revija, čeprav je bila še zlasti Slavistična revija v stalnih denarnih stiskah. Priborili pa smo si vendarle toliko sredstev, da smo do letošnjega leta poplačali dolgove. Za ta del se moramo zahvaliti Kulturni skupnosti Slovenije, da je poravnala dolgove za leti 1971 in 1972 ter Skladu Borisa Kidriča pri Raziskovalni skupnosti Slovenije, ki je to storil za leto 1973. Posebna zahvala pa gre tudi Založbi Obzorja, ki je pripravljena zaglagati SR in čakati s plačilom, pa čeprav ni nikoli jasno, ali bomo uspeli dobiti sredstva ali ne. Položaj tudi letos ni rožnat in v težaven položaj je zašlo tudi Jezik in slovstvo.

Predavanja z zborovanja v Murski Soboti so izšla v posebnem zborniku, ki ga je založila Pomurska založba. Za mednarodni slavistični kongres v Varšavi pa je izšla posebna številka Slavistične revije z referati naših članov. Za kongresno razstavo slavističnih publikacij v Varšavi smo zbrali tudi večino slavistično zanimivih publikacij iz zadnjih petih let od založb v Sloveniji in v zamejstvu. Pohvaliti je treba zlasti manjše založbe in Založbo Obzorja. Med uspehe svojega dela lahko Slavistično društvo šteje vsakoletna strokovna zborovanja. Lanskoletno zborovanje v Škofji Loki (27. do 29. septembra) je bilo tematsko omejeno na Tavčarja. Sodelovalo je 14 predavateljev, ki so osvetlili z zelo različnih vidikov široko osebnost Tavčarja književnika, sooblikovalca slovenskega

knjižnega jezika, politika itd. Zadnji dan pa je bila ekskurzija po Tavčarjevih krajih v Poljanski dolini. Precej splošna ocena je bila, da je zborovanje uspelo.

Prav lepa udeležba kaže, da zborovanja dosegajo svoj namen, ki je povezovati člane med seboj tako človeško kot strokovno in jih čim bolj informiral o tekočem dogajanju v naši znanosti. Letošnje zborovanje je nekako dvodelno. Ker velika večina naših članov uči na šolah in želi imeti čim več takih predavanj, ki bi bila neposredno uporabna za šolo, in ker je sprva bil pripravljen z nami sodelovati Zavod za šolstvo, smo en dan namenili metodičnim predavanjem. Nekaj težav je pri letošnjem zborovanju povzročila nediscipliniranost članov, ki se niso pravočasno ali se pa sploh niso prijavili na zborovanje, kljub naši izrecni prošnji, naj se prijavijo vsi, tudi tisti, ki ne potrebujejo prenočišča, ker moramo vedeti za število udeležencev zaradi najetja primernih prostorov. Prijavilo se je okrog 280 članov, prostor pa smo pripravili za 350. Na tako veliko udeležbo, kot je bila, pa zato, ker Zavod za šolstvo ni priporočil udeležbe, nismo mogli računati.

Odbor se je trudil, da bi vzdrževal stike z Zavodom za šolstvo in z njim sodeloval. V ta namen smo celo v odbor kooptirali slavista s tega zavoda. Vendar je zlasti ob učnih načrtih prišlo do nesoglasij in ko smo ob odstopu nekaterih članov komisije za učne načrte in učbenike vprašali Zavod, ali naj SDS predlaga v komisijo druge člane, so se nam za doterdanje sodelovanje zahvalili in sestavili komisijo brez našega sodelovanja. To je nekoliko čuden način, saj morajo po drugih republikah dati strokovna društva celo svoje soglasje k učnim načrtom. Tudi ko je šlo za pripravo današnjega zborovanja, je Zavod nazadnje odklonil vsako sodelovanje, čeprav so bila naša dosedanja strokovna srečanja tako glede denarnih sredstev kot glede organizacijske izpeljave za Zavod in izobraževalne skupnosti zelo ugodna, hkrati pa glede strokovnosti na primernih ravni in že doslej, posebno pa še letos, zelo prilagojena potrebam šolskega pouka na različnih stopnjah. SDS v precejšnji meri opravlja delo, ki bi ga moral opravljati Zavod in ki ga za druge predmete tudi opravlja, slovensčino pa v precejšnji meri zanemarja, kljub temu da smo jih na nesorazmerja v

skrbi za slovenščino in druge predmete posebej opozarjali. Zavod za šolstvo nas tudi ni hotel podpreti, ko smo se obrnili na Izobraževalno skupnost Slovenije in Filozofsko fakulteto, naj na slavistiki ustanovita dve mesti za učitelja metodike, in sicer posebej za jezik in literaturo. To smo predlagali zaradi kritičnega stanja naše metodike, ki je posledica dosedanjega stalnega zanemarjanja te znanstvene discipline. En sam predavatelj pa bi težko z enakim uspehom predaval in raziskoval metodiko dveh ločenih disciplin, jezika in literature.

Brez kakršnegakoli posvetovanja z našim društvom so tudi ob uvajanju novega predmeta Samoupravljanje s temelji marksizma odvzeli slovenščini že tako skopo odmerjene ure. SDS meni, da je uvedba tega predmeta potrebna in nujna, saj je odraz naše stvarnosti, in to uvedbo pozdravlja, vendar pa ne razumemo, kako je mogoče ure zanj jemati od predmeta, ki je prav tako eden temeljnih za oblikovanje človečanske, samoupravljaljske zavesti slovenskega šolarja. Predmet slovenski jezik in književnost je v primerjavi s položajem podobnih šolskih predmetov pri drugih evropskih narodih glede števila ur že zdaj razmeroma zapostavljen: ali je treba res zdaj še jemati učne ure prav temu predmetu, in ne predmetom, ki so za osebnostno rast manj pomembni? Posebno so prizadete triletnje poklicne šole. Z Zavoda so nam sicer odgovorili, da je letni fond ur za slovenski jezik in književnost znižan le v nekaterih vrstah srednjih šol za 0,96 % do 6,5 % (npr. v gimnaziji za 0,96 %), vendar ne vem, kako so prišli do teh števil, če je npr. v triletnih poklicnih šolah s prejšnjih 5/5, 5/5, 5/5 ur znižano na 4/3, 4/5, 3/4 in v gimnaziji s 4/4, 4/3, 4/3, 4/4 na 3/4, 3/3, 4/3, 5/4 ur.

Potek naše akcije zaradi neurejenega šolstva v kočevski občini, kjer obiskuje precej slovenskih otrok hrvaško šolo, poznate iz objavljene dokumentacije v JiS. Razumemo težave, ki nastajajo v zvezi s šolanjem otrok na tem odročnem ozemlju, vendar se ne moremo znebiti vtisa, da občinski in republiški organi premalo zavzeto rešujejo ta problem in da ga imajo za preveč nepomembnega. Sedanja rešitev s tem, da bodo (ali so morda že) nastavili v Čabru učitelja za slovenski jezik, ki bi poučeval slovenščino kot predmet za tiste, ki bi to želeli, ni zadovoljiva in si je treba še naprej prizadevati za boljše rešitve, vsaj postopne; vendar ne tako dolgoročne, da bi jih planirali čez desetletja.

V zvezi s slovenskim jezikom v šolstvu in v javnem življenju je odbor vodil še več akcij:

Nekaj uspeha smo dosegli na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo, kjer bodo dali pouku slovenskega jezika in stilistike več poudarka in bodo razpisali za ta predmet posebno delovno mesto. Akcija za primerno obvladanje knjižne norme pri slušateljih na fakultetah ter visokih in višjih šolah, ki vzgajajo pedagoški kader, ni uspela, saj so nam odgovorili samo z Akademije za glasbo, pa še tu je bil odgovor v bistvu negativen, saj menijo, da je s tem, ker zahtevajo, da so seminarske naloge pisane slovnico pravilno in v knjižni slovenščini ter da mora študent pri nastopih na šolah pokazati zmožnost logičnega in pravilnega izražanja, že vse urejeno in dovolj poskrbljeno. Tudi ustrezne republiške ustanove in organi, ki smo se s tem obrnili nanje, nam niso odgovorili.

Opozorili smo tudi na to, da dobremu jezikovnemu izražanju ponekod pripisujejo postranski pomen do take skrajnosti, da zanemarjajo celo načelo o slovenščini kot učnem jeziku in na nekaterih šolah (posebno poklicnih šolah na Primorskem) nastavljajo učno osebje (učitelje, inženirje ipd.), ki ne obvlada slovenščine in pri pouku v najboljšem primeru govori mešanico slovenščine in srbohrvaščine. Poskušali smo dobiti podatke, kako je s šolstvom pri naših zdomcih, vendar nam to še ni uspelo.

Ker prihaja do primerov zapostavljanja slovenščine tudi v zdravstvu, saj se je nekateri zdravniki in drugo zdravstveno osebje, ki so prišli v Slovenijo iz drugih republik, ne naučijo ter govorijo s pacienti v srbohrvaščini ali slabi mešanici, pri čemer gre celo za nevarnost usodnih nesporazumov pri napotkih bolnikom, smo se v zvezi s tem obrnili tudi na republiški sekretariat za zdravstvo in socialno varstvo in jim predlagali, naj se od zdravstvenega osebja, ki ima neposredne stike z bolniki, zahteva, da se v določenem času nauči slovenščine in naj se za to prireja posebne tečaje. Treba je reči, da je zdravstvo pri tem pokazalo neko mero dobre volje in poskušalo organizirati tečaje, toda ker je bilo vse na prostovoljni osnovi, menda ni bilo posebnega uspeha, vendar točnih podatkov o tem nimamo.

Uspeli pa smo pri Izobraževalni skupnosti Slovenije z našo prošnjo, naj bi zaradi pomanjkanja lektorjev slovenščine za tuje univerze ustanovili pri Filozofski fakulteti

tri delovna mesta lektorjev-pripravnikov, ki se bodo pripravljali za delo na tujih univerzah.

To vse so bili bolj delčki skupnega problema, da je slovenski jezik v javnosti zastavljen in da se ne spoštujejo niti najosnovnejše norme knjižnega jezika. Na podlagi sklepov občnega zbora v Murski Soboti se je SDS potegovalo tudi za načelno rešitev tega problema in predlagalo, naj Prosvetno-kulturni zbor Skupščine SRS ustanovi komisijo, ki bi pravnomočno zagotovila tudi javno spoštovanje norm slovenskega knjižnega jezika. Tudi v javni razpravi o osnutku ustave smo predlagali, da bi bilo treba ustavno zagotoviti spoštovanje slovenščine in ustanoviti telo, ki bi za to skrbelo. Poskus predsednika Kulturno-prosvetnega zbora, da bi to stvar prepustil SAZU, ni zadovoljiv, saj SAZU nima nobene pravne možnosti, da bi kakorkoli vplivala na organizacije združenega dela in posameznike, naj bolj spoštujejo slovenski jezik. Če upoštevamo, da še politične akcije v tej smeri dosti ne zaležejo, potem od akcije SAZU ni kaj pričakovati. Čeprav v tej zadevi še ni konkretnih uspehov, smo vendarle uspeli toliko, da smo ljudi za to stvar zainteresirali, kot nam kažejo med drugim tudi nekatera poslanska vprašanja v skupščini.

Med drugimi deli je odbor še vodil priprave za jugoslovanski slavistični kongres, ki bo prihodnje leto v Zagrebu. Zbrali smo referente in v ta namen razposlali okrožnico, vendar so se prijavi le štirje in še od tega le eden iz Ljubljane.

Zavod za šolstvo SRS in Komisijo za samoupravni sporazum za srednje šolstvo smo obvestili, da morajo slovenisti na marsikateri šoli poleg svojega učno-vzgojnega opravljati še dodatno delo (npr. vodenje knjižnic, pripravljanje šolskih proslav itd.) ter da je to delo po občinah vrednoteno zelo neenako in ga ponekod ne upoštevajo pri odmeri osebnega dohodka. Predlagali smo, naj skušajo uveljaviti načelo o plačevanju dodatnega dela ne glede na občinske meje.

Dosti dela je bilo tudi s prilagajanjem našega poslovanja novim zakonom in ustavnim spremembam. Tu je treba zlasti omeniti delo v zvezi z obema revijama in ustanavljanje časopisnih svetov. Zdaj so v teku priprave za sklenitev samoupravnega sporazuma med društvi in financierji njihove dejavnosti. Ker bo sporazum vključeval več društev, smo med nalogo društev sku-

šali vključiti poleg predvidenih še dve točki, ki sta sicer bolj splošni, a bi vendarle zadovoljevali nas, obenem pa bili sprejemljivi za druga društva, in sicer da si bodo društva na svojih delovnih področjih zlasti prizadevala

— za razvijanje pravilnega odnosa vseh občanov do splošnih vrednot, kot so: jezik, kulturni spomeniki, okolje ipd.

— za pokrivanje celotnega republiškega prostora, na področju kulture pa tudi za enotnost celotnega slovenskega kulturnega prostora.

Medtem ko bo prvo dopolnilo najbrž sprejeto, so bili proti drugemu pomisleki.

Precej na široko je tekla akcija za ustanovitev slovenskega literarnozgodovinskega muzeja. Že na soboškem zborovanju je bilo ugotovljeno, da za ustanovitev muzeja v Vodnikovi hiši v šišenski občini ni sredstev, da pa to tudi ne more biti stvar šišenske občine, ampak točka narodnega kulturnega programa. Kmalu po zborovanju v Murski Soboti smo z željo po ustanovitvi tega muzeja seznanili Kulturno-prosvetni zbor Skupščine SRS, Kulturno skupnost Slovenije in Skupščino mesta Ljubljane ter jim predlagali, naj bi bili oni ustanovitelji in financierji. Na zahtevo po podrobnejši utemeljitvi in načrtu je komisija za kulturne spomenike pripravila podrobnejši opis namena in vsebine muzeja, kar smo razposlali prejšnjim in še novim naslovnikom (Izobraževalni skupnosti SRS, Raziskovalni skupnosti Slovenije, Kulturni skupnosti Ljubljane). Prvotno zamisel, da bi bil muzej v Vodnikovi hiši, smo opustili in se odločili za Zoisovo hišo, kjer je več možnosti za postopno širjenje in bi v njegovi bližini bile tudi druge kulturne ustanove. Našo vlogo so obravnavali na več ustanovah in vsi so načelno ugotovili, da bi bil muzej koristen, vendar ko bi bilo treba govoriti o denarju, hočejo vedno natančnejše načrte in predračune. Zelo podrobne predračune za preurejanje Zoisove hiše, za preselitev stanovalcev, opremo itd. pa SDS samo težko pripravi, ker je že za to potrebnega precej denarja. Pripravljali smo se na sestanek vseh zainteresiranih, kjer bi ustanovili posebno skupno komisijo, ki bi dalje vodila delo, vendar je v zadnjem času zadeva zastala, ker je predsednik komisije za kulturne spomenike dr. Joža Mahnič odstopil, nova komisija pa še ni začela z delom, ker je bila formirana le malo pred počitnicami.

SDS je vodilo ali pa sodelovalo v več akcijah za postavitev spominskih plošč ipd. zaslužnim ljudem. Tako smo sodelovali pri akciji za postavitev Trubarjevega kipa v Trubarjevi hiši v Derendingenu, sodelovali pri odkritju Prešernove spomske plošče v Ribnici, ki jo je postavila tamkajšnja krajevna skupnost; skupaj s Kulturno skupnostjo Domžale smo vodili akcijo za Breznikovo spominsko ploščo, ki jo bomo odkrili v Ihanu jutri v sklopu naše ekskurzije; v teku je skupna akcija z mariborsko podružnico za postavitev spomske plošče Cafu, medtem ko smo akcijo za postavitev plošče Stritarju na Dunaju odložili zaradi pomanjkanja finančnih sredstev, kajti SDS nima denarja in ga mora v ta namen v glavnem dobiti pri kulturnih skupnostih. Finančno pa smo pomagali pri obnovi Vrazove spomske sobe v Cerovcu. Uspešno se je končala akcija v zvezi z Mencingerjevim grobom. SDS je tudi posredovalo pri občinski skupščini Vrhnika zaradi propadanja Cankarjeve hiše.

V zadnji mandatni dobi je odbor poskušal obnoviti nagradna sklada Kidrič-Prijatelj in Nahtigal-Ramovš, vendar se na oba razpisa ni nihče prijavil.

Posebej moram omeniti, da je v zvezi z akcijo, ki jo je začel že prejšnji odbor, Republiški sekretariat za prosveto in kulturo odločil, da je Prešernov dan spet slovenski kulturni praznik in šole prost dan.

Kljub obsežnemu programu, ki ga je naš odbor skušal uresničiti, pa moram žal ugo-

toviti, da v večini teh akcij ni vidnega uspeha, ker se ustavljajo ob ovirah, ki jih SDS ne more premagati. Te so največkrat finančnega značaja, deloma pa gre tudi za premajhen posluš ustreznih forumov za probleme nacionalne kulture in prepuščanje teh stvari samoupravnim odločitvam posameznih delovnih organizacij in ustanov, ki pa navadno menijo, da se da prihraniti nekaj denarja prav na račun slabšega položaja slovenskega jezika.

Na koncu naj se še zahvalim vsem članom odbora, ki so s pobudami in konkretnim delom pripomogli k razgibanju dejavnosti društva, posebno dr. Joži Mahničju za dosedanje dolgoletno delo v društvu, h kateremu upamo, da se bo še vrnil, dr. Matjažu Kmeclju za zelo požrtvovalno pomoč pri raznih zadevah in drugim posebno delavnim članom, kot dr. Jožetu Toporišiču, prof. Francetu Novaku idr. Zahvaljujem se tudi vestni blagajničarki prof. Mileni Tekavčevi in tajniku asistentu Janezu Dularju, ki je imel s poslovanjem našega društva veliko dela.

Posebej pa se moram zahvaliti še prof. Vladki Janovi, ki je s sodelavci iz Škofje Loke in kranjske podružnice skrbela za uspešen potek lanskega škofjeloškega zborovanja.

Zahvaliti se moram tudi akademiku prof. dr. Bratku Kreftu, ki nas je zastopal v mednarodnih slavističnih organih, in vsem delavnim članom SDS.

Predsednik SDS
dr. Jakob Rigler

SODELAVCEM JEZIKA IN SLOVSTVA

Spričo vse večjega zanimanja za sodelovanje v naši reviji, dalje spričo skromnega števila strani, ki so na voljo, in spričo vrtoglavo naraščajočih tiskarskih stroškov (honorarji ostajajo prej ko slej »stabilizacijsko« nizki, že kar simbolični), pa tudi iz prepričanja, da je mogoče še tako pomembne reči razložiti z malo besedami, ponovno prosimo vse sodelavce, naj upoštevajo tista določila iz revijskega statuta, ki o rokopisih naročajo:

Rokopisi razprav in člankov lahko obsegajo do 15 tipkanih strani (po 30 vrstic s širokim robom); v izjemnih primerih — za dvojno številko in ob nadpovprečni kvaliteti — tudi več; rokopisi ocen, zapiskov in poročil največ 7 strani. — Vsi prispevki morajo biti jezikovno in slogovno dodelani ter tehnično pregledni (se pravi, ne podolgem in počez popravljeni in pokracani), kar vse služi lažjemu uredniškemu delu in smiselnosti stroškov za tiskanje. Uredništvo bo moralo tehnično in jezikovno neustrezne prispevke odklanjati, ali pa jih na stroške avtorjev dati v čisto prepisovanje in jezikovno popravo: gmotni položaj revije večje tovrstne širokogrudnosti ne dovoljuje.

Uredništvo JIS